

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

HERMANN MUCKERMANN

TÜZ TAMÁS

RÓNAY GYÖRGY

GÖRGEY GÁBOR

BORBÉLY KAMILL

BODOR ALADÁR

BIRKÁS ENDRE

VARGHA KÁLMÁN

írássai

1949 JANUÁR

1

XIV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Hermann Muckermann: Sors és gondviselés.</i> .. .	1
<i>Tűz Tamás: A mesterházi vén Platánra. (Vers)</i> .. .	11
<i>Rónay György: Jegyzetek Babitsról.</i> .. .	13
<i>Görgey Gábor: Utoljára (Vers)</i> .. .	23
<i>Borbély Kamill: A mai fizika és a mindennapi gondolkodás</i> .. .	24
<i>Bodor Aladár: Kenyér az asztalon. (Vers)</i> .. .	29
<i>Birkás Endre: Hadbírósaí ügy. (Elbeszélés)</i> .. .	30

NAPLÓ:

<i>India kereszténysége</i> .. .	45
<i>Nemzetközi találkozó Genfben</i> .. .	47
<i>Auschwitz — filmen</i> .. .	49
<i>Gép és ember.</i> .. .	50

SZEMLE:

<i>Papok és világiak az Egyház növekedésében</i> .. .	52
<i>Vargha Kálmán: Korok és pillanatok</i> .. .	58

<i>KÖNYVEK: Thornton Wilder: Caesar (Thurzó Gábor); Vas István:</i> <i>Római pillanat (Sík Sándor); Konsztantin Fégyin: Első örömkök</i> <i>(Soós László); K. Mendelssohn: Atomenergia (Cs. A.); E. A.</i> <i>Arkin: Kisgyermek nevelése a családban (D. K.); Kassák Lajos:</i> <i>Mögötte áll az angyal (Soós László)</i> .. .	66
---	----

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Rónay György és Thurzó Gábor.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarék-pénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

SORS ÉS GONDVISELÉS

Vigasztalan síkságon fekszenek, az Eufrátesz és a Tigris mentén, a mai Irak területén az elpusztult világváros, Babilon romjai. Nabukadnezár király egykor oly pompás palotája a város közepén, az Eufrátesz közelében állott. Itt találták a legrégebb települést.

Nem messze a településtől, de a városon kívül két templomtorony romjait fedezték fel. Ezeket valamikor az „istenek hegye” névvel illették. Ezért nevezték Babilont magát is „az istenek székhelyéhez vezető kapu”-nak. Azt hiszik, hogy e tornyok egyike azonos azzal az építménnyel, amelyről a bibliai östörténet beszél.

A népek, amelyek a vízözön után újra fejlődésnek indultak, még mindig nem adták fel a gondolatot, hogy most mégis csak a maguk erejéből Istenhez hasonlóvá váljanak. Felfuvalkodottságuk még csak növekedett bizonyos technikai tanulmányok benyomása alatt. Ilyen volt például a babilóni föld alkalmassága a téglavetéshez. Jertek, szóltak a nép vezérei, vessünk téglát s az izzik majd a parázshban.

A siker kilátásai oly hatalmasoknak tunktek, hogy a vezérek arra az elhatározásra jutottak, hogy az éggel dacolva, minden eddigit felülmúló templomot építenek az emberi géniusz dicsőségére. Nosza, mondták, építsünk világvárost és egy tornyot, amelynek csúcsa az egekig ér! Így megörökítjük nevünket és nem szóródunk szét mindenfelé a földön.

Isten azonban — így szól a bibliai elbeszélés — összezavarta beszédjüket, úgyhogy egyetlen ember sem értette meg többé a másoknak nyelvét. Mint idegenek ültek egymással szemben a népek megsemmisítésére irányuló világpolitikai tervezésnél. Ekkor vége szakadt a világváros és a bálványtemplom építésének. Az istentelen ségnek le kellett mondania Istennel szemben a magának követelt dicsőségről. És Babilon neve nem jelentette többé az istenek birodalmába vezető kaput, hanem a „zürzavart”, ahogyan a bibliai történet nem minden ironia nélkül a bábel szót értelmezi.

Vajjon Babilon bukása valóban az egyetlen személyes Isten közbelépésének tudható be amellyel, hogy az emberiséget és emberiséget az elvakultságtól és felfuvalkodottságtól megmentse, a világhódítók terveit azok sikerülte előtt összetörte? Avagy Babilon összeomlása csupán csak véletlen összetalálkozása volt ellenszegülő erőknek, amelyek a világ sötét természeti törvényszerűségeinek erélyéből bukkannak fel, hogy az ember alkotását mintegy véletlenül lerombolják? Másszóval: megalapozott-e az a tanítás, amely az isteni gondviselésről szól, arról a gondviselésről, amely Isten mindenhatóságának minden teremtményéről bölcsen és szeretettel gondoskodik? Vagy pedig azoknak van igazuk, akik szerint az emberi életutat is a természeti erők ama személytelen összefogása ha-

tározza meg, amelyet egyszerűen sorsnak nevezünk. Ez a s o r s az, amely elkerülhetetlenül könyörtelenül talán a csillagokba ír, vagy a Nornáknak diktálja azt, aminek történnie kell.

Vessük fel pontosabban a sors és a gondviselés fogalmának kérdését, hogy megkönnyítsük az összehasonlítást.

Mit értünk sorson?

A régi görögök a „Moirá” vagy „aisa” szót használták s ez azt jelenti, ami az isteneknek és embereknek osztályrészül jut. A rómaiak azt mondták: „fatum”, ami azt jelenti: kimondott, ami tehát mint tévedhetetlen, feltétlenül meghatározó parancsszó állapítja meg az emberi sorsot. Ugyanez a szó rejlik a mohamedánok fatalizmusa mögött. Hasonló értelme van a germán „urlag” szónak. A babilóniai asztrológiájában ugyanúgy megtaláljuk a sorsba vett hitet, mint a kínai filozófia Tao-jában.

Éppen a germánoknál van a sors-hitnek nagy jelentősége. Az Edda-dalok egész sorában tér vissza. Ugyanez vonatkozik a régi görögök előbb említett moira-jára, amint azt Homerosz eposzaiból és egy Aiszchylosz vagy Szophoklész sorstragédiáiból látszik. Christel Matthias Schröder a „Faj és vallás” című művében a germán felfogás szerinti sorsot, mint azt a hatalmat írja le, amely vakon és szeretetlenül tevékenykedik. A szó legmélyebb értelmében vett szerencsétlenség és balsors az, aminek az ember védtelenül ki van szolgáltatva. Ugyanúgy Roland Herkenrath-nak az Iliász és Odisszeia etikai felépítéséről szóló műve szerint a „moira” a halálraítéltséget vagy a végzetet is jelenti, ami elől senki nem menekülhet. A sors abszolút akarata oly hatalmas, hogy még akkor is érvényben marad, ha Zeusz maga, vagy a többi istenek egyike megkísérelné, hogy szembeszegüljön vele. A valóságban mindenkor a sors valóban abszolút akarata érvényesül.

Hogy ennek a hatalomnak titkát legalább valamilyen mértékben felfedjük, meg lehet kísérelni — mint azt már fentebb is jeleztük —, hogy sorsként mindama erők összességét jelöljük meg, amelyek az ember felett élete útján uralkodnak. Ezek az erők valami személytelenséget jelentenek, ami felderítetlen és felderíthetetlen természeti törvényszerűséggel hat át és határoz meg mindent. Különösen napjainkban voltak sokan, akik azt állították, hogy a biológiai örökség, vagy esetleg — a szó messzemenő meghamisítása mellett — a „faj” az, ami az emberi sorsot minden időkben és mindenkorra kialakítja. Ezért az ember számára szabadságának csupán egyetlen tevékenysége marad. Ez pedig abból áll, hogy vadul dacolva alkalmazkodjon az elkerülhetetlenhez még akkor is, ha az a pusztulást jelenti, hősies pusztulást természetesen, de mindenképpen pusztulást. Ebben az értelemben halljuk az Edda-ban: Nyugodjék bár a jövődő, amely íme jó, ahogy kell — ám mutasd nekem mégis az utat...

A sors fogalmával szemben az isteni gondviselés fogalma olyan, mint a felderülő fény, amely világot gyújt a sötétben és jó-ságos erőszakkal pattantja szét a kötelekeket, amelyek az embertől a szabadságot és önrendelkezést elrabolják és ugyanakkor meg-

fosztják attól a boldog reménységtől is, hogy végül is megmenekülhet a tenyegető balsorsból és elveszítetheetlenül elérheti a boldogságot jelentő jövőt.

Második missziós útja során, amely Antiochiából Macedónián át Görögországba vezetett, a népek apostola, Szent Pál a Kr. u. 50. év körüli beszédet mondott Athen szellemi elitje előtt. A beszéd az Areopagon hangzott el, az Erinnysek dombján, akikről tudjuk, hogy a sors bosszúálló istenei voltak. Szent Pál ebben a beszédében az „Agnostos theos”-ról, az ismeretlen istenről beszélt, akinek az athéniek — hogy egyetlen istenről sem fedekkezzenek meg — oltárt építettek. Akit ti tiszteltek anélkül, hogy ismernétek, azt hirdetem én nektek — mondotta az apostol. Majd az ég és föld teremtetőjét beszél, aki mindenknek életet, lehelletet és mindent ad, aki nincs messze egyikünkől sem, mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk... Az Isten ivadéka vagyunk és el fog jönni a nap, amelyen Isten ítélkezni fog a világban igazságban és pedig Jézus Krisztus által, akit halottából feltámasztott... Szent Pálnak ez a tanítása, amelyet akkor az athéniek — a jelenkor istennélküleihez hasonlóan — fölényes mosollyal utasítottak el, az Istennek az emberhez való igazi kapcsolatát magyarázza meg. Ez a kapcsolat sokkal bensőségesebb, mint azt első pillanatra feltételeznék az ember. Ha az isteni gondviselés fogalmát meg akarjuk érteni, Szent Pál alapvető gondolatait természetbölcseletileg kell feloldanunk.

Ezek a gondolatok kettős tanítást foglalnak magukban. Az egyik Istenre mint hatókra vonatkozik, a másik mint célokra.

Mennyiben hatókra Isten a világnak?

Esősorban is Isten, aki maga a lét, a semmiből hívta életre a világot. Az univerzum tőle származik. Az anyag, amely a világot összeteszi, az erő, egészen az atomok szikrázó örvényeiig, az élet a maga formáinak mérhetetlen sokaságával, különösen pedig az ember szellemi leike, felruházva az értelem és szabadakarat képességeivel — mindez Istentől van. És az oksági elvnek e magától értetődő alka mazásán semmiféle fejlődési elmélet, sőt a világok örök körforgásáról szóló eszme sem tud semmit sem változtatni. Mert az egyes szemek száma a fejlődés láncolatában és a világok száma a körforgásban, soha nem pótolhatja az alapokat, amiért a lánc egyes szemei vagy a körforgásban résztvevő világok vannak. Minden egyes szem és minden egyes világ egy másiktól van, tehát a láncszemek és világok összessége is.

Eközben a világ teremtése nemcsak annak kezdetére, hanem fennállásának egész időbeli tartamára is vonatkozik. Tévedés azt hinni, hogy a lét, amellyel egy teremtmény ebben a pillanatban rendelkezik, önmagában elegendő okot tartalmaz ahhoz, hogy a következő pillanatban is legyen. Nem, minden pillanatban szükség van teremtetőjére, aki egyébként felhasználhat természetes erőket, amelyeknek végső oka megint csak Istenben van. Ilyen módon Isten nemcsak teremtetője, hanem fenntartója is a világnak.

Végül a teremtés fogalmát ki kell terjeszteni a teremtmények egész tevékenységére, amennyiben ez a tevékenység Isten közre-

működése nélkül elképzelhetetlen volna. A súlyos problémák sokasága kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, hogyan megy végbe Istennek ez a közreműködése. A teológiai tudományok virágkorának legnagyobb teológusai küszködtek iskoláikkal együtt az ilyen problémák tisztázása érdekében. Itt meg kell elégedni azzal, hogy a közreműködés tényét — amelyet illetőleg nincs eltérés a nézetek között — kimutassuk, amely közreműködés még az ember szabad cselekedeteire is vonatkozik, még akkor is, ha ezek a cselekedetek Isten ellen fordulnának. Magától értetődően ilyen esetben csupán a cselekvés mint olyan kapcsolható össze Isten közreműködésével, nem azonban annak bűnös volta, amelyet Isten csak azért enged meg, mert az embernek szabadságot adott.

Hátra van a második kérdés: Mennyiben céloka Isten a világnak? A feleletet erre a kérdésre is megtaláljuk Szent Pál athéni beszédében. Szent Pál igazságosságról és világitéletről beszél. Szent János pedig evangéliumának prológusában az isteni bölcsesség jelentőségét hangsúlyozza. Ott olvashatjuk: Kezdetben volt az ige és az ige Istennél volt és Isten volt az ige. Minden az ige által lett és az ige nélkül semmi sem lett, ami lett... Valóban megfelel az isteni bölcsesség gondolatának, hogy a világteremtés a szó átfogó értelmében egy világterven nyugszik, amely minden teremtményt, különösen pedig az embert — aki végül is a maga szellemi lelkevel Isten képmása — beilleszti az Isten által akart végső célba. Minden teremtménynek a maga végső céljára való tényleges beillesztését, amely az örök világtervvel összhangban és az emberi szabadság teljes épségbentartása mellett történik, nevezzük az isteni gondviselésnek, amely e terv értelmében a világkormányzást is magában foglalja. És a végcél, ugyanúgy, mint mindennek az ősoka csak Isten lehet, az ő dicsősége és nem az emberek dicsősége, akik oly sokszor azt hiszik, hogy olyanok, mint az Isten, noha valójában csak teremtmények.

Világos, hogy az isteni gondviselés a világkormányzat hibátlan elérése érdekében a tényleges és lehetséges jövő tökéletes előretudását is magában foglalja. Ennek az előretudásnak mindekelőtt ki kell terjednie azokra a cselekedetekre, amelyek nincsenek semmiféle természeti szükségszerűségnek alávetve, hanem amelyeket az ember természetének szabad voltából kifolyóan hajt végre, ugyanúgy az emberek imáira, mint például a jó termésért vagy a mindennapi kenyérért való imára. Isten mindenhatóságának, bölcsességének és jóságának minden csodája, amelyek semmilyen természeti szükségszerűségben nem találják magyarázatukat, szintén benne foglaltatnak ebben az előretudásban. Ezáltal az előretudás által a szabadság kétségkívül beleillesztődik a világtervbe, de azért nem szűnik meg. Mert nem azért történik valami, mert Isten azt előre látja, hanem Isten előre látja azt, mert megtörténik. Emellett figyelembe kell venni, hogy a mi oldalunkról nézve a világ természetesen az idő vágányain halad, a múltból a jelenen át a jövő felé. Isten számára azonban nincs múlt és nincs jövő, hanem csak az örök jelenvaló lét, szemben a múlt idővel. Más szó-

val: Isten mindent, tehát az ember szabad elhatározását is az idő folyamán jelenvalóan lát és mindent állandó jelenvaló közreműködéssel intéz.

Isten tehát nem szerelt fel bennünket olyan adottságokkal és kötelességekkel, amelyek időn és téren túl mutatnak, hogy azután egy érzéketlen sorsnak engedjen át, amely bennünket a sötétség és a tudatos kétségbeesés jeges karjaiba taszít, vagy amely az elkerülhetetlennel való küzdelemben hősiés pusztulást tartogat számunkra, hanem mint szerető atya mindent ludó és bölcs gondviseléssel áll mellettünk, hogy abban az órában, amely az ő világtervében meg van írva, átlépjünk a halál titokzatos kapuján azzal a biztos reménységgel, hogy emberi természetünk legmélyebb vágyakozását beteljesülni látjuk majd és végre megéljük azt a kiegyenlítő-dést, amelyet a földi időszak semmiféle halandónak nem tud nyújtani. Ez az atyai gondolat oly közel fekszik az emberhez, hogy még egy Solon is, aki pedig törvényhozója volt népének, leírta a sokat idézett szavakat: városunk soha nem fog elpusztulni, mert védően tartja felette kezeit Pallas Athene, a magasztos, az őrző, a hatalmas atya leánya. Sokféle a bizonyíték, amellyel megalapozhatjuk az isteni gondviselésbe vetett hitünket, szemben a sors elkerülhetetlen természeti szükségszerűségével.

Ez a megalapozás az értelemből is levezethető, mint azt az eddigi fejtegetések közelfekvően megmutatták.

Mert Isten sem a végtelen bölcsesség, sem a végtelen jóság nem lehetne, ha a teremtmények egész univerzumát életre hívta volna anélkül, hogy minden egyesnek megadta volna az egész harmóniájában a maga különleges célját és anélkül, hogy őket azokkal a képességekkel és eszközökkel felruházta volna, amelyek ennek a célnak eléréséhez szükségesek. Teljesen elképzelhetetlennek tűnik, hogy az ember, aki a látható teremtésben királyi koronát hordoz, vad természeti erők labdája lenne. Hiszen a szent könyvek kifejezetten mint Isten képmását, sőt mint Isten gyermekét emlegetik.

Különösképpen lehetetlen volna a számunkra mindenkor jelenvaló, sőt bennünket teljesen átható isteni gondviselésbe vetett hit nélkül, hogy a súlyos kísértések vagy más nehéz akadályok inséges óráiban hűek maradjunk erkölcsi törekvéseinkhez. És ha az erkölcsi rendtől mégis eltértünk volna, a bűnbocsánatba és az isteni kegyelembe vetett biztos reménység nélkül nem volna elképzelhető a tökéletességre irányuló törekvésünk és küzdelmünk megújítása. A sorshit követőinek állításából, hogy sem bűn, sem bűnbocsánat nincs, csak az következik, hogy az ilyen következtetés együtt jár a sorshittel, de nem az, hogy ez a kinyilatkoztatás és a lelkiismeret tapasztalatai bizonyosságának megfelelné.

Teljesen kizárt az is, hogy az emberek iránti szeretet, amelyet a sorshit követői kioltanak, önzetlenül kibontakozik, ha ez a szeretet nem azonos Isten szeretetével, amely végtelen gyengésséggel fog körül és vezet minket magunkat is. Vajjon nem éltük-e meg, hogy emberek, akik Istentől távol a sors maguk alkotta útján

vándorolnak magukat istenítik és végül is ennek az önzésnek érdekében testvereiket ütik agyon és egész nepet belesodornak abba a szakadékba, amelybe maguk is bezuhanhatnak?...

Valóban a vak természeti szükségszerűségbe vetett hit olyan ellentmondást vinne be az emberbe, amely lényét a legmélyebben megrázza.

Ez egyik oldalon az ember nem volna egyéb, mint a biológiai öröklési áram természetadta fejlődésének eredménye, amely fejlődés egy természet-szükségszerű világegyetemből származik és a fejlődések örök láncolatában természeti szükségszerűséggel hat ki.

Másrészt az ember természetében hordja azt az adottságot, kötelességet és vágyat, hogy értelemmel és szabadsággal megáldott természetét kiejtse. Ez a kifejtés azonban végül is népével és az emberiséggel együtt reménytelenül elsüllyed a továbbbarádó világegyetemben akkor is, ha az ember személyes tökéletességre törekedett, ha önzetlen szeretettel volt embertársai iránt és a kultúra terén odaadással és látható eredménnyel tevékenykedett.

Az ellentmondás megoldása csak ott található, hogy az ember a maga értelemmel és szabadsággal megáldott természetének tudatával tülemelkedik a természetén és a maga erőin és bízik Istenben és az ő gondviselésében — meggyőződve arról, hogy Isten egyedül az ősoka és a célja az egész teremtésnek és hogy Isten mint az atya az embereket mint gyermekeit szereti és végül is teljesíti azt a boldogságigényt, amelyet ő maga helyezett el az emberi természet mélyén.

Azt, amit az értelem mint logikus szükségszerűséget inkább sejt, mint emberi felfogóképességének korlátozott volta mellett fel tud fogni, meggyőző módon kifejezve találhatjuk meg a szent-könyvekben, amelyeket egyenesen az isteni gondviselés naplóinak szeretnék nevezni.

Az Ószövetségben csak a békétűrő Jób tanító költeményét kell elolvasni, hogy az isteni gondviselés lényegéről és tevékenységéről átfogó képet kapjunk.

Jób Isten iránti hűsége szilárdnak bizonyul, annak ellenére, hogy vagyonát és gyermekeit elveszítette, az őt megtámadó betegségek ellenére, sőt a barátok izgató beszédje ellenére is. Jób mindenesetre ártatlanságának tudatában panaszskodik Isten igazságossága és szeretete ellen, amely hűsége ellenére megengedi, hogy olyan súlyos szenvedéseket éljen át. Isten azonban, mint az írás mondja, a viharon keresztül mindenhatóságának, bölcsességének és a világépítésben és világvezetésben megmutatkozó jóságának kimutatásával győzi meg arról, hogy szenvedéseit nem nézheti másnak a fényénél. Az ember bölcsessége és hatalma természetszerűen elégtelen ahhoz, hogy Isten értelmes tevékenységét áthatolja, vagy akár neki a mindent átfogó gondviselésének útjait előírja még akkor is, ha eltűri a gonoszát és az esetleg ártatlant érő legsúlyosabb szenvedés megengedésével világosítja meg a lelket és őrzi meg az Istenhez való hűségben. Jób alázatosan ismeri el a végén: tudom, hogy Te, ó Istenem, mindent tudsz és semmi, amit tervezel,

nem elérhetetlen számodra. Én azonban azt mondtam ki, amit nem tudtam felfogni, ezért visszavonom ártatlanságom panaszát és szívem mélyén megbánom azt...

Milyen sokan hasonlítanak napjainkban a szegény Jóhhoz! Tartsanak ki, mint ő, mélységes hittei a gondviselésben, amely az ő bölcsességében mindent megtöntet és érteimesen intéz és amely a maga szeretetében végül a legjobbat éri el — a Mindenható ereje ez, aki az univerzumot teremtette és fenntartja és aki a teremtmények minden cselekvését az örök világterv szerint intézi. Akkor majd ők is, mint azt Szent Jakab Jóbra való utalással kifejezi, meglátják a „véget“, amelyet az Úr készített és amely nem az a vég, amelyet az ember ostobasága felismerni vél. Mert mint Szent Jakab hozzáfűzi, az Úr telve van irgalommal és részvéttel.

Azok a jóslatok, amelyek a zsidó néphez és a föld nemzetéhez szólnak, szintén meggyőzően mutatják Isten minden felett uralkodó vezetését, amely azonban mindenesetre csak a történelem folyamán világlik fel. Különösen említeni kell a zsidó nép történetét, amely ékesen szóló példa emellett, hogy Isten mennyi szerencsétlenséget tud megengedni, ha arról van szó, hogy nemcsak a lelket kell felvilágosítani, hanem ki kell szabni a büntetést is, amelyet a hűtlenség megérdemelt és amely hozzájárul ahhoz, hogy a hűséget sokaknál megszilárdítsa, vagy megújítsa. Isten szeretettel teli gondolatai ama válasz által válnak világossá, amelyet Isten Izaiás próféta által adott Sion panaszaira, hogy Isten elhagyta és elfelejtette népét: Elfelejtheti-e egy anya gyermekét anélkül, hogy méhének gyermeke iránt irgalomra ne indujon? És ha el is feledkezne róla, én mégsem fogok megfélemedezni Rólad. Ime a kezeimbe irtalak és otthonodnak falai mindenkor szemem előtt vannak...

Különösen tanulságos az isteni gondviselésről szóló ama beszéd, helyesebben tanítás, amelyet Krisztus a hegyi beszédbé illesztett be és amely valóban Magna Charta Libertatum-a, vagyis nagy szabadságlevele az összes szegényeknek, elhagyottaknak és üldözötteknek. Ha az Úr szavait csendesen a magunk számára elolvassuk, szinte az az érzésünk, mint mikor egy jó anya, aki ismeri gyermekének gondjait, puha kezével végigsimít hajukon, hogy okos beszéddel megnyugtassa a felizgatott lelket.

Vigasztaló üzenetét Jézus azzal az egyértelmű utalással kezdi, hogy egyedül Isten az urunk és nem az úgynevezett Mammon, tehát a gazdagság, vagy egészen általánosan a teremtet világ, még akkor sem, ha sokaságával a hatalom látszatát keltené. Hogyan várhat valaki az Úrtól segítséget, ha a valóságban esetleg lenézi, a Mammont viszont mindenekfelett szereti? Egyedül Istent kell tehát szeretnünk, és mint Jézus mondja, hűségünkben kitartani. Ekkor nem kell, hogy életünkért gondok nyomasszanak, nem kell ijedten kérdezni, mit fogunk enni, vagy mivel fogunk ruházkodni. Életünk többet ér, mint az ételek, testünknek nagyobb az értéke, mint a ruhának. Ha tehát Isten életünket, amely mint Urunknak tulajdona, fenn akarja tartani, magától értetődően mindenről gondoskodni fog, feltéve, hogy a magunk részéről mi is mindent meg-

teszünk, ami erőnktől telik. Mert Isten nem hiába látott el bennünket a megfelelő képességekkel. Ezt annál is inkább remélhetjük, mert hiszen Isten azokról a teremtményekről is gondoskodik, amelyek a szellemmel megáldott emberhez hasonlóan nem emelkednek ki a többi fölé. Az Úr a madarakat hozza fel példának, amelyek se nem vetnek, se nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűjtenek és Isten atyai jóságával mégis úgy felszerelte őket, hogy táplálékukat meg tudják keresni és találni. Azt mondja Jézus Krisztus: nem vagytok-e ti többek a madaraknál? És ismét a mezők liliomára utal, hogyan növekednek. Nem fonnak és nem varrnak és Isten mégis megadta nekik a képességet, hogy olyan öltözeteket vegyenek magukra, amely gazdagabb a keleti királyokénál. Aki embereket öltöztet, megtanulhatná a virágoktól a színek és formák szépségét. Ha tehát Isten még a mezők füvei részére is megfelelő öltözetet teremtett, mennyivel inkább remélheti az ember, hogy Isten gondoskodik róla. Ne kínozzátok tehát szíveteket az étel és ital és az öltözők gondjaival, úgy mintha az mindenetek, az Istenetek volna. Aki így cselekszik, hasonló a pogányokhoz, akik nem szolgálnak Istennek, hanem ösztöneik rabszolgái. A ti Atyátok tudja, mi hiányzik nektek. Csak adjátok meg neki a lehetőséget, hogy segíteni tudjon nektek, amennyiben valóban Uraftókként ismeritek el Őt, ami azáltal történik, hogy teljesítitek az ő akaratát. A madarak és a liliomok, de még az útszéli gaz is ösztönük parancsára teljesítik azt, az embernek azonban szabad önrendelkezéssel kell megvalósítania. Ez az isteni akarat nem engedi meg nekünk, hogy közömbösen ölünkbe ejtsük kezünket. Nem, inkább azt akarja, hogy Istentől adott erőnket bevessük, hogy imával kísért munkánkkal az isteni gondviselés áldására méltóaknak bizonyuljunk. Csak így teljesítjük az örök bölcsesség szavait: Keressétek előbb az Isten országát és az ő igazságosságát és azután minden további magától adódik.

Az isteni gondviselésbe vetett hit utolsó bizonyítékát a szent hagyományban találjuk meg, amely kezdettől fogva és legértesebb hordozóikban — szeretnék itt emlékeztetni Szent Ágoston vallomásaira és az Isten államáról szóló művére — ezt a hitet mindig vallotta, míg végül a vatikáni zsinat az isteni gondviselésről szóló tant ünnepélyes nyilatkozatban hirdette meg: egy istentelen és Istentől távol álló korszakban.

Mindama problémáknak, amelyeket ez a tan elsősorban, például az emberiség történelmének alakulása kapcsán felvet, napnál világosabb megoldását csak a világ végén kapjuk majd meg, ha az Úr nagy hatalommal és dicsőséggel visszatér, hogy ítéletet mondjon élők és holtak felett. Látókörünk ma még túlságosan szűk, felismerőképességünk túlságosan fogyatékos és mélyrepillantásunk nagyon is felületes.

A világitéletnél majd megtudjuk, hogy Isten miért engedett meg annyi szerencsétlenséget és szenvedést jők és rosszak számára és nagyon gyakran éppen a jők számára és a földi igazságtalanság miként találja meg a maga maradéktalan kiegyenlítését. Mennyit

érnek az emberek és népek ítéletei Isten világítéletéhez viszonyítva, aki minden szíven átlát és végtelen irgalmassága ellenére, maga az igazságosság! A földi igazságosság éppolyan korlátozott, mint az emberi felismerés és emberi erő.

A világítéletnél majd megszűnünk egyes eseményeket az események összességéből kiragadni, ami mindig igazságtalan megítéléshez vezet. Mert akkor végül minden eseményt a nagy összefüggésben lehet majd látni és minden további nélkül fel lehet ismerni az isteni világtervet, amely Isten tökéletességét, mindenekelőtt való igazságosságát, bölcsességét és szeretetét megvilágítja előttünk.

Mindenekelőtt megcsodáljuk majd az isteni gondviselést, az Egyház vezetésében. Az emberiség fejlődéstörténete során mennyi sötétségen kellett áthaladnia ennek az Egyháznak, mennyi gyűlölettel és gonosszággal terhelt üldözést elszenvednie és mégis soha nem szenvedett vereséget, hanem egyre győzedelmesebben teljesíti a világot átfogó feladatát.

Végül majd a sátán is, aki hol ilyen, hol olyan formában árulja el és vezeti félre az emberiséget, feltétel nélkül megadja majd magát. Neki is fel kell majd ismernie, hogy minden tombolása, minden gonosz diplomáciája, Isten fölényes gondviselése folytán csak az isteni világterv beteljesülésének szolgált.

Krisztus keresztye pedig, amely mindent eldöntő jelként emelkedik fel az emberiség történetében, csak az isteni győzelem végén fog igazából élnék magasodni. Annak a győzelemnek napján, amely minden gonoszságot örökre elsüllyeszt majd. És a szentek, akik nem ismertek egyebet, mint Krisztus e keresztyét a sok részvét, gúny és üldözés után, amiben földi útjukon részük volt, mint a legmagasabbrendű emberiség világító csillagai ragyognak fel.

Három döntést rögzítsünk le normaként egész életalakitásunkra.

Az első döntés Istenbe és az ő gondviselésébe vetett hitünkre vonatkozik. Credo in unum Deum... Hiszek egy Istenben, Mindenható Atyában, mennynek és földnek, a látható és láthatatlan világnak teremtőjében... Hová kellene mennünk, hogy Istentől megmeneküljünk? „Uram, a szemed rajtam” — kiált fel a zsoltáros —, „Te ismeresz engemet. Távolnan érted gondolatomat, te tudod minden álltom-ültömet. Látsz, ahol járok s ahol nyugszom, és ismerős vagy minden utamon... Mindenfelől körülölel karod, kezedet rajtam nyugtatod. Tudásod túl csodálatos nekem, magasságos, hogy el nem érhetem. Te leked elől hova volna mennem, és színed elől merre menekednem? Egekbe hogyha hágok; ott jelen vagy, Pokolba ágyam vethetem: velem vagy. Naptámadatnak szárnyára ha kapnék, tenger legszélső nyugatán ha laknék, oda se visz más, csak a te kezéd és jobbod rólam el ott sem veszed... Nem voltak rejtve csontjaim előtted, mikor alkottál a rejték ölében, gazdagon megformáltál az anyaföld mélyében... Vizsgálj meg Isten és ismerd meg szívemet... És lásd, hogy nem bűnök útja von, és vezess engem örök útadom!...¹

¹ Sik Sándor fordítása.

Lenyűgözve ettől a felismeréstől, értékelni tudjuk Szent Ágoston szavait vallomásaiban, amikor ezt mondja: „Későn szerettelek, ó, szépség, ó, régi és ó, új szépség, későn szerettelek. És ime, te itt voltál bensőmben, én azonban kívül voltam és ott kerestelek téged és lelkem elfajulásával szenvedélyesen rohantam teremő-kezed alkotásaidhoz; mellettem voltál, én azonban távol voltam tőled. Milyen távol vezetett tőled az, ami tulajdonképpen nem is volna, ha nem bírna benned létét. Hangos szóval szólítottál és megoldóttad süketiséget. Villámlottál és világítottál és elűzted vakságomat. Édes illatot terjesztettél. Én beszívtam azt és áhítoztam utánad. Megízleltelek és most éhezem és szomjúhozom. Megérintett a kezed és tellángolt bennem a békéd után való vágyakozás.”

A második döntés mágunkra vonatkozik. Az isteni gonviselés hűségbe vetett bizalommal, amely életünk minden helyzetében oly közel áll hozzánk, ne engedjük, hogy felmorzsoljanak a földiekért való gondok. Ha Istenhez maradéktalan hűségben állunk, Isten soha el nem hagy bennünket. Egy becsületes szándékú Miatyánk minden kérését beépítette Isten a maga világtervébe. A Miatyánk az az ima, amelyet a mi Urunk tanított nekünk és annak stílusa és tartalma egyaránt példamutató és egész világ- és élet-szemléletünk számára alapvető az a megszólítás, amelyben nemcsak az Atya szót, hanem a Mi szót is hangsúlyozni kell. Ezért nem szabad megfeledkeznünk arról a könyörgésről sem, amely az isteni irgalmasság velünk szembeni megnyilatkozását a mi felebarátainkkal szembeni irgalmasságunktól teszi függővé. Ne csak megbocsásuk, ha igazságtalanságot tesznek velünk szemben, hanem mutasuk a felebarátokkal szemben ugyanazt a szeretetet, amelyet az isteni gondviselés részéről tapasztalunk. Nem mondja-e végül is a világ-bíró: éhes voltam, adtatok-e ennem? Öltözetlen voltam, felruháztatok-e?

A harmadik döntés népünkre¹ vonatkozik. Bizonynal megteszi majd a tőle telhetőt, hogy mind ama népekkel, akik valóban segíteni akarnak nekünk, együttműködjék, hogy azok a legcsekélyebb követelmények, amelyek egy emberhez méltó léthez szükségesek, beteljesüljenek. De az ilyen beteljesedésért folytatott küzdelem ugyanúgy, mint az a küzdelem, amely a szellem újjászületéséért és a természetfeletti életalakításért folyik, az egész nép számára alapként követeli az Istenbe és az ő isteni vezetésébe vetett hitet. Mindenesetre az az istentelen idő, amely üdvét a sorshitben kereste, teljesen összeomlott. A sors csupán a sátán árnyékának bizonyult, sötét kulisszának, amelynek feladata csak az istentelenség eltakarása volt. Új népnek kell születnie, amely megvallja Istent és az isteni parancsok teljesítése által el is ismeri őt. Így és nem másképp menekülhetünk meg a még mindig fenyegető pusztulástól és nyerhetünk életet...

Fordította Doromby Károly

¹ A szersző itt a német népre gondol.

A MESTERHÁZI VÉN PLATÁNRA

Betűket rajzolok a fába: olvassátok,
ti szarvasok, füvek és könnyű madarak.
Oly tiszta szárnyal szálltam át a holdas átok
ködén, miként ti húztok át a nap alatt.
A lételetti lét derűs emléke szálldos:
gyökértelen gyökér, ki tudja, hova fut.
Hegyen mereng, felhőkbe néz egy nyalka város:
nem volt soha s talán nem is lesz oda út.

Csak ezt kerestük, nem mást, bátran bujdokolva,
vakond gyanánt, de szemmel, mint a sas. Merész
pupillánk íveit feszítvén s fuldokolva
bóják között lebegtünk, mint a tengerész.
Át kell hatolnunk egyszer — mondtuk — míg a ködhen
patkány- és hullaszag vegyült művészien,
alagsorok kövén feküdt halott vagy ötven,
hanyatt feküdtek mind a süllyedő színen.

Jaj, volt közöttük szép is, tündérszép leányzó
és láttam ott boszorkányt, bárgyú, vén királyt;
bolondja mellédőlt holt vigyorral s hiányzó
orrával még egy végső torz fintort csinált.
És könnyedén emelte lábait egy szellő-
lépésű, karcsú kis leány, gyanútlanul
libegve át egy újabb táncot, ám a kellő
ütemnél szétvált a teste térden alul.

S amint figyeltük ott a csonka ballerínát,
hogyan hamvadt el márvánnyá a hús, s a száj
ívébe hogy suhant alá — mikéntha hívnák —
a hallgatag zene s a csendülő halál,
agyamba fúrt a tör, jaj, melyik évgyűrű lesz,
ahol megállhatok s nem öltök több ruhát,
lehull a dőre héj, az únott, kétszínű mez,
a balga bőr, a kéz s a véznacsontú láb.

És künn a napraforgók közt a lanyha rónán,
hol tengerilevél takarta vállamat,
géppisztoly pattogott s az alkony úgy hajolt rám,
miként egy nagy madár, egy szárnyas árnyalak.
Puhán ölelgetett, míg túl a lomha töltés
csillagtaian sötétben baktatott tovább,
lovak sörénye zizzent s egy-két tompa hörgés
bukott esetlenül a fűzfabokron át.

Szűkölt a föld, a fák, az átlukasztott erdő,
nem tudván, mi az, mi rajtuk átvonul,
de megiapultak mind a szüntelenül pergő
halál alatt, a tűzesőben, mint a nyúl.
Csupán egy csermely folydogált, mivel szegényke
megállni nem tudott, de már a fák alatt
meglassúdott, hol dongó szállt alig zenélve
s mohás kövek remegtek s kékvörös halak.

Hová is tűntek el a fürge kis koboldok?
Szamocaszínű szájjal tündér nem suhant.
Acélkígyók sziszegtek, szörnyek torka morgott
s a zengő égből is acélmadár zuhant.
Anyám, a bükköny elvirágzott... — súgta aztán
halálbacsukló hangon egy sovány gyerek
s fejét egy cserfa odvas oldalára hajtván
hosszan s időtlenül a vén fákra meredt.

És csönd lett akkor, ősi, kísérteties csönd.
Bogar se mozdult, fűre dőlt az őzbak is.
Frissen gőzölgött még pár vérüktől veres tönk
s madár lapult a fészken: vércse, ölyv, haris.
Európa omló szép hajára buktam s álom
hajolt reám, álom — hogy meddig, nem tudom —
talán egy pillanat, vagy év is, kettő, három...
Darvak repültek át az égi kék úton.

Aki fölébred: eszmél s kissé eltűnődik.
Mindent meglát, de nem csodálkozik nagyon.
Örömmel tölti el a frissen lendülő híd
s széttárja karjait a tűzverő napon.
Gelencsér János meg se halt, nem ám, hisz ott szánt,
földjét kerülgeti s hogy pattog ostora!
És mintha látnám azt a karcsú-szép halott lányt,
a verőfényben villog térde és foga.

Élet! — kiáltom, mint a régi vad hajósok,
ha zöldsörényű fű csillant a partokon.
Fölrakjuk sorba mind, mi tegnap porba omlott,
harmat csorog le ránk s arcon suhint a som...
...Ez hát a dal, mit fába véstem. Kész van immár.
Tanuljátok meg jól, ti zengő madarak
s a szarvasok is bőgjék, hogyha holdat himbál
egy angyal ujja fönn a csillagok alatt.

Tűz Tamás

JEGYZETEK BABITSRÓL

Babits első kötete, a „Levelek Iris koszorújából”, 1909-ben, „A lírikus epilógja” című verssel végződik. Ez a költemény a kulcsa fiatalkori lírájának. Erdemes stófáról strófára, sorról sorra megvizsgálunk.

Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.
S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,
De hogyha van is, Isten tudja hogy' van...

A fiatal Babits ihletének két sarkpontja: egyfelől a magány, a „csak én”, a kötet első versének, az „In Horatium”-nak „gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg”-je, másfelől a kozmosz, a „mindenség”, a „mindenek szerelme”. Mi ez a kozmosz? Élet-halál örökös cseréje, főnixsz-világunk szüntelen lobogása, a lét folytonos áradása: „Mind-en a földön, minden a föld fölött — folytonfolyású, mint hegyi záporár — hullámtörés, lavina, láva — s tűz, örökös lobogó”. De megragadható-e, birtokolható-e ez a mindegyre tovairamló létezés az ember számára? Kinyúl érte: átfolyik ujjai közt. S ha beléveti magát, maradandó zsákmányává teheti-e? Akkor sem: „Nem lépsz be kétszer egy patakba” — idézi az „In Horatium” a panteizmus ősi jelmondatát. A világgal csak a pillanat extázisában egyesülhetünk. Jellegetesen bergsoniánus életérzés ez: érthető a fiatal Babits rokonszenve a francia filozófus iránt. „Valóban, Bergsonban a szabadtót kell látnunk — írja róla —, aki oly álmokat hoz vissza, melyeket régen elveszettnek hittünk, oly tájakra vezet, melyek felé már nézni sem mertünk. Aki nem is hisz neki, olvasva lehetetlen, erősebbnek és szabadabbnak nem éreznie szellemét.”

De valódi egyesülés-e a világgal egy-egy föl villanó látomás, az intuíció egy-egy rejtett lényeket megsejtő pillanata? Ha az volna, e pillanat saját létem, személyiségem megszűnését jelentené; e pillanat után már nem volna többé „én”, csak kozmosz. Megszűnnék tudatom; mássá lényegülnék, mint ami vagyok, emberből nem-emberre, természeti energiává, világlelékké, panteisztikus istenséggé, Mindez pedig nem más, mint a nagy pogány — arab — misztikák és a romantikus deizmus kísértése. Bergson számos szál fűzi — egészen „Az erkölcs és a vallás két forrása” című művéig — ehhez a romantikus élményhez és ideológiához, melynek legvégsőkéig levont következményei: esztétikai téren a teljes hermetizmus, Mallarmé és Valéry álláspontja; erkölcsi téren a jó és a rossz morális kategóriái fölé emelt tett öncélúsága, Nietzsche álláspontja; ismeret-

elméleti téren a rajtunk kívül és tőlünk függetlenül fönálló világ objektív létezésének tagadása, a filozófiai idealizmus álláspontja. A fiatal Babitstól egyik sem idegen. Versei mellett világosan tanúsítja ezt egy 1911-ből való nagyobb tanulmánya, a „Játékfilozófia”, mely — meglepő rokonságokat mutatva Valéry nézeteivel — föl-tárja előttünk első köteteinek szellemi-gondolati hátterét.

Emberi lényegünk-ből kilépnünk képtelenség; tudatunktól csak úgy szabadulhatunk, ha megsemmisítjük tudatunkat. Am ha mi nem válhatunk eggyé a mindenséggel, vajjon nem egyesíthetjük-e a mindenséget önmagunkkal? Ez a filozófiai idealizmus kísérlete, s ez a lehetőség merül föl Babits előtt is: talán nincs is rajtunk kívül semmi, s ha van is, létezésének mikéntje megismerhetetlen; „a lélek a világ; a lélek is megkettőzi önmagának egész tartalmát akkor, mikor az érzeteken kívül, az érzetek mögött még egy külső világnak a létét is feltételezi; mintegy megteremt egy külső világot érzeteinek hasonlatosságára” — olvassuk a „Játékfilozófia”-ban. „Idézz fel nékem ezer égi képet — és földi képet, trilliót, ha van — sok földet, vizet, új és régi népet —, idézz fel, szóval, teljes enmagam” — zengi a „Himnusz Irishez”.

Ez az idealizmus azonban lehet bölcséleti álláspont, de nem lehet végleges művészi, költői állásfoglalás, mert végső fokon azt tagadja, amiből legbenső természete szerint minden művészet és költészet terem: a világot, valóságot. Erre céloznak a „Himnusz Irishez” sorai:

Belém esett a világ és lett oly vad,
oly egy-sötét, hogy szinte már ragyog
s a lelkem indus bölcsességbe olvad:
nincs semmi sem, csak semmi van,
s e semmi én vagyok.
Egy-semmi! Minden-semmi! Színek nélkül
ragyogó semmi! Ün-lak, hagyj te most!
Sokszorzó lelkem velem nem elégül,
meddő szám, mely nem szoroz, se nem oszt...

Magány, gőg, idealizmus — mondhatnók: szolipszizmus — a költő számára csak szenvedések forrása.

Vak dióként dióban zárva lenni
a törésre várni beh megundorodtam, —

vallja „A lírikus epilógja” következő két sora. A lélek a mindenség birtoklására vágyik s minduntalan beléütközik emberi mivoltának börtönfalába. Kudarca után beéri talán a birtokolható valósággal: művészete természetes anyagával?

Nem éri be. A fiatal Babitsban lappang valaminő meggyőződés vagy érzés, amely szerint a világ, szellemünk tükörképe, csökken-tebb értékű a tükröző szellemnél. Ez magyarázza valósághoz való viszonyának sajátos feszélyezettségét, hangjának különös feszessé-gét, lírájának azt a főként nyelvi, hangzásbeli virtuóz játékosságát,

amellyel mintegy röstelkedve vállalt tárgyának fölébe kerekedik s szinte dokumentálja a maga tárgy-fölöttiségét, különállását, fölényét, a formáló magatartás méltóságát a formálandó „méltatlan” anyaggal szemben. Megfigyelhető, hogy ötleteit, bravúrait, alliterációit nem az anyag sugallja s ezek nem a valóság — tárgyi és érzelmi valóság — minél hitelesebb és teljesebb előállítását szolgálják — mint például Arany Jánosnál —, hanem többnyire olyan önigazolásként hatnak, amellyel a művész a maga minden tárgytól független s bármily tárgy örven egyformán mozgósítható virtuozitásából ad ízelítőt. S megfigyelhető az is, mennyire kívül marad tárgyain a költő és „rejtett kincsüket” mennyire nem bennük, hanem megformálásuk módjában keresi. „Nem takart seb kell, inkább festett vérzés!” — válaszolja egyik versében azoknak, akik hidegséggel vádolják. De nemcsak sebei fájaldalmát takargatja. Mintha magát a sebet, a seb és fájdalom valóságát is szégyellné. Nemcsak szemérmes. A valóság iránt is bizalmatlan. Innét a sok ürügy, mimikri, álöltözet, stílus-maszk, kendőzés, modern angoloktól görögökig nyúló skála. „Gondolatom szeret öltetni hosszűredőzetű tógát”... A valóság nem anyaga a teremő, hanem inkább csak ürügye a tükröző — s mindig önmagát tükröző — szellemnek. Ennek a költészetnek egyelőre nincs kapuja a tárgyi világ felé. „A lélek a világ.” Bezárkózott gögös és kínos magányba. Ahogyan „A lírikus epilógja” írja:

Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm,
csak nyílem szűkhet rajta át: a vágy —
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa.
Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.

„Csak nyílem szűkhet rajta át: a vágy.” A. kar kitárul, hogy átölelje a kozmoszt. De a kozmosz nem fér el egy ember karjában, egy ember szívében. A kar lehullik; a vágy bánattá omlik. S ez a bánat: ez maga ismét a vágy. Tipikus képlete a nosztalgiának.

Két nővér megy, ó, lélek, örökön, az egyik előtted, a
másik utánad,
az egyik a fekete Bánat, a másik a vérszínű Vágy.
S szól néha könnyezve a Vágy: „Én vagyok a Bánat”.
S szól néha nevetve a Bánat: „Én vagyok a Vágy”.

Egymást szeretik, soha el nem válnak, összefogódnak,
a Vágy foga éles, a Bánat ajaka lágy.
Egymást szeretik tesvériesen és véreden osztakozódnak
és csókol a Bánat és harap a Vágy...

A szerelem lányai ők. Milyen szereleméi? A vers 1910-ből való, ugyanabból az évből, amelyből a „Mindenek szerelme”. „Énnékem

minden szerelem"; „énnékem minden szeretőm, — ami gyönyör szememben"; „ezer szeretőm van nekem — és én szeretem mindet"; „a föld szerelmét élvezem — s pusztulok élvezőben, — istenekkel szeretkezem — magamban a mezőben". Csahogy „ezer szerető" szerelme nem valóságos szerelem. Ez a kozmosz szerelme, a „mindeneké"; eleve reménytelen. Különös, izgatott, kielégítetlen erotikus remegéssel, bujkáló és meddő szexuális vibrálással járja át Babits korai verseit. „Minden szeretőm, ami gyönyör szememben." Ittasságig telítődik a világ szépségével, de „magányosan". Boldoggá azonban csak a megosztott öröm tesz; a magányos gyönyör gyermeke a szomorúság. Bánat és Vágy: ennek a „holt" és „zord" szerelemnek termetre-arcra hasonló lányai. Ha a világ folytonos áradás: ezt megállítani, az öröm pillanatát rögzíteni csak úgy lehet, hogy beléhorgonyozzuk egy másik szívbe, egy másik örömbé, megfelezett örömünk átadott másik felébe. A magányos öröm menthetetlenül tovasiklik az idő folyamán. Visszahozhatatlan emlék lesz; míg átéljük: fáj, mert magányos; ha végetért: fáj, mert elmúlt. „Csak akkor látja, ha veszve, hogy boldogsága vesz el." Nosztalgiára születünk.

Milyen bort adtak a föld fiának
a kegyetlen istenek,
hogy attól örökre részeg
s szenved míg a sírba száll?
hogy él ahol élni bánat
és küszködik és szeret,
ahol bűn lenni merésznek,
ahol szeretni halál?
hogy tudva is úzi lázát
végzete torka felé
és kergeti azt, ami messze
s elereszti ami közel? —

kérdezi a „Laodameia" kórusa. S a magányos lélek belévetíti nosztalgiáját a mindenségbe, Bánat és Vágy örök szerepcserélő vándorlását kozmikus arányúvá növeszti. „A lélek a világ." De mire jó a a világ, ha nem lesz tőle boldogabb a lélek? Miért teremtünk érze-teink hasonlóságára külvilágot, ha csak fájdalomainkat tetézzük vele? S kérdezhet e mást „árván" a szív, mint hogy „ez a sok szépség mind mire való?" Az „In Horatium" mindenség-ostromló búszkeséggel hirdette: „Nem is él soha, mi meg nem halt; halálnak köszönöd életedet, fű és vad!" Vesd belé magad a „panta rhei" sodrába, áradj együtt a mindenséggel, omolj belé a kozmoszba! — tanította. A lehetlent tanította; mert a kozmosz áradata kiveti az embert, ezt a saját-sorsú, más-lényegű lényt. „Térj vissza: élsz, hágd át: megsemmisülsz" — mondja a Föld szelleme Ádámnak a világűr szélén „Az ember tragédiájá"-ban. Az „Esti kérdés" a folyamból partra-lökött lélek panaszja. Azé, akinek számára a szépség telje: a szépség

mulandóságának szomorúsága. S a lét egyetlen értelme: tűnékenységének fájdalmas értelmetlensége.

Miért az emlékek, miért a multak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a végét nem lelő idő?
vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
miért szárad le, hogyha újra nő?

Miért? Az emberért. Kilenc esztendő múlva Babits is megtalálja ezt a választ: akkor, 1918-ban írja meg majd a „Zsoltár férfihangra” sorait. De most, első két kötetében az ember még csak ennyi: Én. Világából még hiányzik az, ami igazán emberivé tenné: a Te. Még nem tudja, hogy a szenvedés nem a választottak privilégiuma, hanem testvériségünk bélyege. Erre csak a háború fogja megtanítani. Az törli föl majd a dió héját, az rombolja majd szét a bűvös kört. Az váltja majd a nosztalgiát szeretetté.

* * *

„Tudod, hogy érted történnek mindenek.” Nem mi vagyunk a kozmoszért, hanem a kozmosz értünk; s a lét értékrendjében egyetlen lélek nagyobb súly a világegyetemnél. „A csillagok örök forgása néked forog — és hozzád szól, rád tartozik, érted van minden dolog —, a te bűnös lelkedért.” És: „Eonok zúgtak, tengerek száradtak, hogy a lelked: legyen — császárok vékeztek, seregek törtek, hogy megkapd azt a bűt —, amit meg kellett kapnod, és világok vihara fűtt — a te bűnös lelkedért!” S még egy hatalmas gondolat, ugyancsak a „Zsoltár férfihangra” című versből: „Az Istent sem értheti meg, aki téged meg nem ért”. A fiatal lázadó nemcsak korának szűkös polgári szemlélete, kétértelmű polgári életformái, langyos és kompromisszumos polgári erkölce ellen tiltakozott s állt az „elbizott erénnyel”; a „gyáva és korlátolt lanttal” szemben a merész Bűn pártjára, mely „bűnnél százszor rokonabb erénnyel — mégis bűn, nagy bűn a buták szemében —, kik kopott párnán a sötétben ülnek, — félnek a fénytől”; föllázadt ő egyáltalán az emberi természet és lényeg, az emberi határoltág ellen is: a „mindenek szerelmére”, kozmikuság tádulásra, megistenülésre vágyott. Ám minél jobban tusakszunk határaink ellen, annál inkább érezzük őket; minél makacsabb göggel ragaszkodunk méltóságunkhoz, annál inkább megfoszt méltóságunktól a gög: mindegyre ráeszméltet parányiságunkra. Mi más a gög, mint reménytelen védekezés önnön kicsinységünk tudatától? Ahogy „A lírikus epilógja” mondta: börtön. És optikai csalódás: „dióhéja” szűk perspektíváiban természetes arányainál nagyobbának látja magát a fogoly. S ha széttörné burkát? Nem törí szét, mert attól tart, a világ normális távlataiban elvész és megsemmisül. Inkább fuldoklik burokban.

... mivel rühellé a prófétaságot
félt a várostól, sivatagba vágyott,
ahol magány és békesség övezze,
semhogy a feddett népség megkövezzé...

Hol kezdődik valóban emberi — nem pedig embertelen — méltóságunk? Bizonyára emberi mivoltunk, emberi természetünk, emberi lényegünk tudomásulvételével. A lemondással istenségi becsvagyainkról, határaink elfogadásával. Azzal a fölismeréssel, hogy nem istenek vagyunk, hanem emberek, s hogy hivatásunk és kötelességünk nem a félistenség, hanem az egész emberség. Minden valódi emberi nagyság első lépcsőfoka az alázat. Jónás menekül, félti magát, félti méltóságát, „futván az Urat, mint tolvaj a hóhért!”

„Az Úr azonban szerzett nagy szelet — és elbocsátá a tenger felett.” Nem lehet többé szigeten élni, mert a háborgó tenger előnti keserű habjaival a szigetet is. Már a „Recitativ” kötetben is, és még inkább a „Nyugtalanlás völgyé”-ben nyomon követhetjük Babits magatartásának bizonyos változását. A gőg makacs ellenfél: a változás nem simán történik, hanem kemény benső harcok árán. „Ölmos álom életed és a kor” — írta a „Herceg, hátha megjön a tél is” kötet egyik versében, az „Óda a Szépségről”. A szépség anyagi formái megsemmisülhetnek, „minden eljut a végső gödörig”, de mint teljesítmény, mint idea, „zenefény”, „fény sugar” túléli e szépség a testet, melyben megvalósult: „ami szép volt, a szépség sugára — a fény sugar kiszáll a légűr — s bár emberszem nem láthatá sokára — a sugár megmarad, tán istenek javára” — vallja ez a platonisztikus idealisztikus meggyőződés.

A háború erősen problematikussá tette e magatartás igazságát. Babits addig pusztán esztétikai normák szabályozta világában mind nyomatékossában követeli jogait a morál. „Jónak kell lenni, mert ott künn zúg a háború és csak aki jó, — mondhatja: én meg tudok halni, de van jogom élni is”. A szépség kultusza lehet magányos kultusz, lehet izoláció, gőgös zárkózottság, lehet az odi profanum vulgus álláspontja. A jóság nem lehet az: a jóság, az erkölcs lényegénél fogva, szükségképpen emberi, szociális viszonylat is; valaminő módon föltétlenül tudomást kell vennie a többi emberről s állást kell foglalnia abban a problémában, amelyet minden egyes ember számára a többi ember léte jelent. „Ó, szabadság Rése, első Ablak, melyen az önzés elhagyja magát, — mint egy rabságot! Első Szál, mely a vak falon vájva fogózik át — lélek és lélek közt” — írja „A jóság dalá”-ban a szerelemről. Ez a szerelem már nem az első kötetek panteisztikus remegése. Ez a „Jóság magva”, mely „a testi szépség fátyláját tartja a lélek elé és úgy vezeti a lelki nagy Szeretet felé”. De még mindig nem végleges kilépés a magányból; nkább csak megosztása a magánynak. A szeretet is lehet önző: ha magát szereti a lélek aban, akit szeret. Ez a megingott, de csak annál görcsösebb gőg viaskodik minduntalan a „Recitativ”-ban. „Csak oly istent fogok imádni — akit én alkotok” —, írja s ezt az „új imát” küldi Istenhez: „Hatalmas vagy földön és égen: — adj, magad ellen,

erőt énnékem". Így fog tusakodni Jónás is a Cet gyomrában, „sarak aljában, sötétségben", abban a magányban, ahová a Küldetés elől menekültében került. S megvan a maga sara a Szépség zárkózott, gögös kultuszának is: a spleen, a céltalanság bénító érzése, az élet lehetetlenségének élménye, a teljes, ölmos boldogtalanság. „Ami valóság volna tán, — úgy tekintem, mint a felhőket — és járok a semmik után" —, olvassuk a „Recitativ"-ban. S ugyanabban a költeményben, akárcsak egy szükségszerű következményt: „Bolond gazda szolgálja: lábán — ténfergve tétován topog — és érzi, hogy minden hiában".

Mert aki éltét hazugságba veszti,
a boldogságtól magát elrekeszti —

mondja Jónás a halban. S hogy mi ez a „hazugság", arra megintcsak Jónás felel: a közöny a világ sorsa iránt, a gög, a magány, a „gyűlöllek, távol légy, alacsony tömeg", —

Mi közöm nékem a világ bűnéhez?
Az én lelkem csak nyugalmat éhez.
Az Isten gondja és nem az enyém:
senki bajáért nem felelek én.

Csakhogy a világ bűnéhez mindannyiunknak közünk van; a világ sorsa nemcsak Isten gondja, hanem a miénk is; és mindenki bajáért személy szerint mindannyian felelősek vagyunk. Ezt a felelősséget megtagadni — s ez a Jónás „titkos súlyú bűne" — legmélyebb emberi hivatásunk és hivatásunkból folyó méltóságunk megtagadása; ezt fölismerni: emberi méltóságunk egyetlen teremtő lehetőségének fölismerése. „Mert ne gondold, hogy annyi vagy, amennyi látszol magadnak, — mert mint látásból kinőtt szemed és homlokod, úgy nagyobb — részed éneből." Nagyságunk alapja és biztosítóka: felelősségünk. „De böjt s jámborság néked mint a pélva, — mert vétkesek közt cinkos aki néma. — Atyjafiáért számot ad a testvér" — kiáltja Jónás az Úrhoz. Hiába akarjuk „fölfalni az egész világot", magukba szívni a mindenséget, birtokunkba venni egyetlen lendülettel a kozmoszt; emberségünk határaitól visszahullunk. A végtelen visszatesztet végességünkbe. De ha vállajluk ezt a végességünket, megnyílik előttünk a végtelen. Nagyságunkat nem az embertelenben kell keresnünk, hanem az emberiben. A legmélyebb emberség van az Istenhez is a legközelebb. „Az Istent sem értheti meg, aki téged meg nem ért." Hiszen az Isten is emberré lett, hogy megközelíthető legyen számunkra.

Ez a leszámolás megy végbe, s ez a fölismerés csillan meg a „Nyugtalanlás völgyé"-ben.

Bénára mint a megfagyott tag
s keményre verte zúzmarás
gög a szívünket, rossz varázs:
most megalázatosítottak.

Ajjaj, de hitetlen daloltunk!
Daloltuk a rossz éneket,
a m i n d e n - m i n d e g y r ímekeket:
ideje most már mást dalolnunk!

* * *

„Sziget és tenger”: Babits háború utáni első kötetének címe. 1925-ben. Jellemző és jelképes értelmű cím. Korai lírájának két pólusa — mondtuk —, magány és kozmosz. Ugyanez a kettősség, mintegy szocializáltan és realizáltan, amit a „sziget” és a „tenger” szimbolizál. „Légy sziget s várj napot a mocsárból”; mi dolgoz, költőnek, az únt baján kérődző, testvérszívét vesztett emberi nyájjal; „a bús élet a kettes csöndbe menekül”. De ebbe a kettes csöndbe beárad a világ lármája; „a sziget nem elég magas”; menedékünk alatt meg-megrándul a föld s nincs külön, lopott nyugalom, míg nyugtalan a világ; nincs felhőtlen öröm, míg az emberek arca felhős és ajka gyötrelemben vonaglik. „Az Ember-ünnepe távol még. Ki pihenhet célja előtt? — S hány — megfeszülés kell még a jövő Atlantiszig! Én sem — nyughatom”. Egyfelől a „szökevény, renitens idill”, másfelől a „nem magamért sírok én: testvérem van millió”. Vagy a „Versek a csirkeház mellől” egymásnak felelő strófái a „Versenyt az esztendőkkal” kötetben:

Mit ér a sok tett és törtetés?
Vér lesz abból, szenny és szenvedés...
Ég veled, cselekvés, munka, harc!
Engem többet ez tán nem zavar sz.
Igy vonul ma félre aki jó:
küzdeni a komisznak való,
míg eljő az új háború majd
s kipusztítja az emberi fajt.

S nyomban utána a válasz:

Igy tűnődöm s izgalom fog el:
nem, nem! menni s cselekedni kell!
Harcot a Harc ellen! és a Tett
gyilkos lelkét tettel ölni meg...

Háború utáni köteteinek egyik alaphangja ez a folytonos dialóg. Vita arról, mi legyen a költő magatartása. Vita a küldetésről, a prófétaságról. Tarsisba menjen-e Jónás, vagy Ninivébe? Kiáltson „iszonyú átkot”, vagy legyen az elsüllyedt világ fölött „dombon ülő, fejét csóváló mord Jeremiás”? Igent nem mondhat a korra; de „ha nem igennek, legalább a nemnek — hangzani kéne; a nem is talizmán, — a nem is lélek... — Tán nemet vettek és igent arattok”.

A kor választ kívánt. Babits egy magatartással felelt: a sziget-

tel. Ezen a szigeten, — vagy ezen a dombon, melynek peremén megkapaszkodott a billegő világban, — fölfedezte a valóságot vonzó gazdagságában, „a messzeség mint szokott és kopott — varázs, lassanként elveszik, — de annál jobban isszák a közelit — szemeim”; s ebben a „közeliben” tárult ki igazán a „messzeség”: egy kertben, egy tájban a kozmosz. „Most a szabad ég alatt lakom — s holdak forognak, — nőnek, fogynak, — és mindig nyitva az ablakom.” Beteg volt; „vén életemmel sántikálok” — írta. Erejéből már csak egyre futotta: a sziget védelmére. Ott állt, csontosan, szikáran, hörgő torokkal, és szívósan tiltakozott a tenger ellen. Talán már nem is a tengert látta, hanem a rettenetes látomást:

De talán úgy kell és már elvégeztetett.
Én már összeomlott városokat látok.
Vad paloták helyén csendes romhegyeket,
s betonok gögjéből törmelék sziklákat.
Szakadt drótok lógnak, mint a tavalyi gaz
s messze tereket fed a vasak selejtje:
feledt célú gépek hullamezeje az,
ahol a rozsdának nyíl virágoskerje.

* * *

1933 szeptemberében, egyik „betegági jegyzetében”, ezt írta Babits: „A kielégületlen emberi lélek még mindig biztosabban nyugtózhat Isten felé az elefántcsonttorony bástyáiról, mint a koráramlat omlatag hullámhegyéről”. Ez a mondat a végszava annak a válasznak, amelyet egy folyóirat cikkére adott; — a cikk azt fejtegette, vajjon „katolikus” költő-e ő.

Katolikus költő-e? „Katolikusnak születtem — írja ugyanebben a vallomásban —, e vallás csarnokaiban találkoztam és küszködtem Istennel, kételyeimnek és legmisztikusabb reményeimnek egyformán a katolicizmus adott először testet, színt, szavakat. E színek és szavak nem maradhattak ki írásaimból.” A versnek — folytatja — földadata minden mély emberi érzés kifejezése, „de nem okvetlen feladata pozitív konfessziót tenni, nyilvános hitvallást valamely egyház hittételei mellett”. A költészet tárgya „az Istent szomjazó lélek örök-emberi lírája”; a többi „talán inkább a gyóntató fülébe való”.

„A katolicizmus énelőttem az — írja tovább —, aminek neve mondja: maga az általános vallás, mindenütt és minden időkre érvényes; az egyetlen, mely az emberiség vallásának nevét igényli; nem egy koré, tájé, fajé vagy nemzeté; ellentéte a szektának és felekezetnek. Ez az a vallás, amely mellett én szükségét éreztem nem egyszer nyilvánosan is hitet tenni.”

„Szinte érzem az egető kérdést: milyen viszonyban állok a létező pozitív egyházzal? hívő vagyok-e vagy hitetlen? gyakorló vagy közömbös? Verseimben — (a szóbanforgó tanulmány írója) — itt-ott kételyt, lázadást, sőt tagadást is lát. De melyik igazi katolikus az, aki kétellyel, lázadással ne küzdött volna soha?... A költőnek mindent ki kell vallania: ez az ő létjoga és kálváriája.”

A megoldás, melyet Babits a „Nyugtalanság völgyé”-ben megtalált: félreismerhetetlenül katolikus megoldás. Ha katolikus költőnek azt nevezzük, aki műveiben élet, világ, ember, meg ember és világ, ember és Isten közti viszony katolikus élményét fejezi ki — nem pedig azt, aki „nyilvános hitvallást tesz az egyház hittételei mellett” —, akkor Babits katolikus költő. És aligha kétséges, hogy valóban ezt kell katolikus költőnek neveznünk. Az „esztéta” katolicizmus — amit az illető cikkíró ruház indokolatlanul Babitsra — vajmi gyanus katolicizmus, és irodalomnak is vajmi kétes értékű, éppen azért, miért katolicizmusnak is gyanus: őszinteségének hiánya miatt. Az pedig, hogy a katolikus költő szükségszerűen valaminő eleve-megoldott, problémátlan, kész világ tompított derűjében lebegne: a legnaivabb és legtudatlanabb, s ugyanakkor legkárosabb tévhitnek közé tartozik. „A mi hitünk nem olcsó és nyugodt” — mondta Babits. Nincs egyetlen jelentős katolikus szellem, szent, misztikus, teológus, aki a katolikus életben ne folytonos küzdelmet látna, aki a katolikus élményt ne drámai élménynek látná. A katolicizmusnak mint „olcsón nyugodt” vallásnak a fölfogása annak a sehideg-semeleg tizenkilencedik századi polgári, s annak a kompromisszumaiban örmagát, önnön lényegét megtagadó „közéleti” katolicizmusnak a találmánya, amely önző nyugalmanak védelmében és opportunista politikai vagy gazdasági céljainak érdekében sajnálatosan megfeledkezett „a hiteles keresztény üzenetről”.

Babits küzdelmek, vívódások, szenvedések árán találta meg a „Nyugtalanság völgyé”-ben ezt a hiteles üzenetet. Nem is tagadta meg többé. Csak éppen abban nem bízott, hogy ezt az üzenetet el lehet vinni az emberek közé, hogy ennek megvalósításáért dolgozni küzdeni lehet és kell. „Mivel rühellé a próféataságot, — félt a várostól, sivatagba vágyott”... Jónás újra, meg újra elmenekült a küldetés elől. De nemcsak a földadat elől menekült. Hanem olyanok elől is, akik előtte jártak Ninivében.

„Ügy gondolom, még mindig krisztusibb esztéta-katolikusnak lenni, mint párt és politikai katolikusának, aktuális és földi célok szerint” — írta. 1933-ból való mondat. Tudjuk, mi felé haladt ekkor az egykori kurzus politikai kereszténysége; és tudjuk, hogyan sikerasztotta el maga a kurzus a „hiteles üzenetet”, a szeretet és szociális igazságosság üzenetét. Babits katolikus élménye, melynek legmélyebb forrása a megtestesülés és megváltás szenvedésben átélt misztériuma volt, („Istent sem értheti meg, aki téged meg nem ért”, „ittuk az ecetet s epét, — tapintottuk Krisztus sebéit: — most ujjaink örökre jobbak”), — meg a kurzus lármás és alapjaiban ingatag politikai közéleti kereszténysége a maga lényegükben nem-katolikus „aktuális és földi céljaival”: sehogyan sem fedhették egymást. Babits megtalálta a közös szenvedés és közös felelősség testvériségéből fakadó és Krisztus legnagyobb, értünk vállalt szenvedéséből kiapadhatatlanul táplálkozó szeretetet; megtalálta azt, amit a kurzus elvesztett. Jónás hallotta lelkében az Úr szavát. De Ninivében más szavakat mondtak egyesek az Úr nevében. A szó nem evődött olyan izzóan a szívébe, hogy küzdeni futott volna érte; a pa-

rancs oly kemény volt, hogy a nyugalma feltő szív visszaretent teljes vállalásától. „Kerülvén ezért Jáfó kikötőbe — hajóra szállott, mely elvinné őtet — Tarsis felé”...

A prófétaság ellen tusakodott. Viaskodott az Úrral is. De vele bár vagy ellene: nélküle nem volt többé. S nincs-e vele, aki úgy tusakszik ellene, hogy érzi kemény Kezének szorítását? „A mi hitünk nem olcsó és nyugodt.”

... Bezáróltattál, Uram, engem!
Sarak aljába, sötétségbe tettél,
ragyogó szemed elől elvetettél.
Mindazonáltal szemeim vak odva
nem szűnik nézni te szent templomodra.
Sóvár tekintetem nyilát kilőttem
s a feketeség meghasadt előttem.
Éber figyelmem erős lett a hitben:
akárhogy elrejtőzöl, látlak, Isten!
Rejteztem én is elüled, hiába!
Utánam jöttél tenger viharába.
Engedetlen szolgálodat meggyötörted,
magányom gögös szarvait letörted.
De mennél csúfabb mélybe hull le szolgálád,
annál világosabb előtte orcád.
Most már tudom, hogy nincs mód futni töled
s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.
De te se futhatsz, Isten, énelőlem,
habár e halban sós hús lett belőlem!

UTOLJÁRA

Mikor este a koncertről jöttem hazafelé,
váratlanul megütött egy gázlámpa fénye és a magányosság.
Fáradtan billegtem odább...
Arcomat megfürdette jeges vizével a merev októberi hold;
megdermedt körülöttem a város.
A házak, melyek mindég mosolyogva fogadtak:
most hullott vakolattal vágódtak hanyatt
és buktak a semmibe.
A tér fekete fái ős-levéltelenül lógtak az éjbe,
tar ágaikat az ürnek eresztve.
Egyedül voltam, akár az utolsó ember
és némán meredtem egy eltűnő fény után,
mely hazavágtatott.

Görgey Gábor

A MAI FIZIKA ÉS A MINDENNAPI GONDOLKODÁS

Egykorú tudósítások szerint, Newton nagy fizikai munkájának megjelenése (A természet-bölcsélet mennyiségtani alapelvei, 1687) hatalmas szenzáció volt. Irtak róla az ujságok, a társaságban állandó beszédtema volt és ha egy szakember tehoivasást hirdetett erről a tárgyról, a közönség tödult az előadóterembe. Ezzel szemben, mikor háromszáz esztendő után Newton „klasszikus” alapelvei átadták helyüket az „új” fizikának, mikor a tudományban megint forradalom zajlott le, ez a nagyközönségnek már sokkal kisebb érdeklődése mellett ment végbe. Pedig a kor a XX. század elején szeretett dicsekedni természettudományos beállitottságával, annak ellenére, hogy a nem szakemberek sokkal jobban érdeklődtek a technika és a gyakorlati eredmények, mintsem a tudományos alapelvek iránt. És így a szakembereken kívül azt is csupán igen-igen kevesen vették észre, hogy itt nemcsak egyszerűen a fizikatudománynak átalakulásáról, nem is csak a kultúra haladásáról és a technika fejlődéséről van szó, hanem egész életünk új alakulása megy végbe — szinte a szemünk láttára, de tudatunkon kívül.

A kultúra egyes részeiben bekövetkező lényeges tárgyi jelentés-változások sohasem elszigetelt jelenségek, hanem szerves összefüggésben vannak a kultúra egyéb részeivel és más területek alapvető változásait is maguk után vonják. A Newton-féle klasszikus mechanika világképe döntően befolyásolta az elmúlt háromszáz esztendő egész kultúrtörténetét, sőt lényegében még ma is irányítja a nagy tömegek gondolkodási formáit, szellemi magatartásukat, sőt gyakorlati tevékenységeiket is. A klasszikus fizika világképe uralkodott az elmúlt korok világszemléletén és részben még a maié is uralkodik mindazon, ami abból következik: a gazdasági életen, politikán, művészetén, filozófián, de még bizonyos mértékig a vallási felfogáson is.

A természettudományban a mechanisztikus világkép már a múlté, de természetesen idő kell ahhoz, míg ennek összes következményei a nagyközönség gondolkodását is áthatják. Hogy ez milyen mértékű lesz, és milyen irányokban fog kibontakozni, arról egyelőre, természetesen, még csak megközelítő képet sem tudunk rajzolni. Viszont hogy a folyamat már megindult, az tény — és a következőkben éppen erről szeretnénk vázlatosan beszámolni.

A Newton-féle fizika, pontosabban az erre felépült Kant-féle filozófia szerint minden fizikai történés nagy színpada a világtér, azaz a három dimenzió minden irányában végtelenül kiterjedt „üresség”, amelybe a világ anyaga, a jelenségeket hordozó tömegek bele vannak ágyazva. Kant szerint a tér fogalma gondolkodá-

sunknak velünk született formája, amely minden tapasztalás előtt — (a priori) — megvan bennünk. A világ a századforduló gondolkodása szerint magától érzetődően csak végtelen lehet — térben és időben egyaránt — hiszen „lehetetlen elgondolni, hogy a kiterjedésnek, az ürnék valahol is vége legyen.” Mí is alkothatná határait és mi volna a határokon túl? — kérdezte a századforduló embere. Einstein relativitási elmélete szigorú kritikának vetette alá az így megállapított tér-fogalmat és kénytelen volt elvetni azt. Tér — legalább is a fizikus számára — csak ott van, ahol nehézkedő tömeg van, másként értelmetlenné válik. Mivel világmindenségünk anyagmennyisége bizonyíthatóan véges, világterünknek is végesnek kell lennie. És ami a legérdekesebb, ebben az Einstein-féle térben a fénysugár útja nem a megszokott, a közönséges, (úgynevezett Euklides-féle) geometria „egyenes” vonala, hanem az anyagelosztástól függő görbe vonal. Mint teljes Nap-fogyatkozások alkalmával kimutatták, a Nap gravitációs terében például az áthaladó fénysugár erősen elgörbül. A fény tehát nem tud végtelenül távolodni a kibocsátó fényforrástól, hanem a véges világterben haladva, egyszer csak visszatér oda, ahonnan kiindult.

Gauss, a „princeps mathematicorum”, minden idők legnagyobb matematikusa, úgy próbált meggyőződést szerezni a háromszög szögeinek összegéről szóló elv és vele együtt az „iskolás” geometria érvényességéről, hogy megmérte azokat a szögeket, amelyeket három németországi hegycsúcs fénysugárral való összekötéséből nyert. A kísérlet akkor nem vezetett eredményre, de a fizika azóta bebizonyította, hogy, ha meg lehetne mérni annak a háromszögnek a szögeit, amelyet három, egymástól távoli csillag alkot, a szögek összege nagyobb volna, mint száznyolcvan fok.

Amint az új fizikában a tér nem önmagában létező valami, hanem csak a fizikai tárgyakkal együtt van értelme, éppúgy az idő is anyaghoz kötött, csak anyagi rendszerben, azzal együtt van értelme.

Kant rendszerének időben és térben végtelen, önmagában zárt és önmagának teljesen elegendő világa tehát nem állta meg a helyét az új fizika kritikájának fényében.

Weyl, a kiváló német elméleti fizikus ebben foglalja össze a tér és idő relativisztikus felfogásának filozófiai eredményét: „A modern természettudomány... a világot mindinkább nyílnak tünteti fel, amely önmagában nem zárt, hanem valami rajta kívül állóra mutat...”

Az új fizikának egyik ága, a relativitás elmélete a végtelen nagyok felé fordította a figyelmet, másik ága, a quantum-fizika, a végtelen kicsinyek felé. A klasszikus fizikán nevelkedett gondolkodás magától érzetődőnek tartja, hogy a fizika alapvető létezői, a tömeg (anyag, materia) és az energia tetszés szerinti mértékben oszthatók legyenek. Az anyag felosztásának gyakorlatilag határt szab eszközeink durvasága, de elvileg semmi akadályja sincs annak, hogy bármily kicsinyke kis anyagrészecske, a „valóság kicsiny anyag-morzsa” még mindig elfelelhető legyen; és így tovább a

végtelenségig. Hasonlóképen a részecskékre gyakorolt „hatás”, az energiaközles is elméletileg végtelen kicsinyre tehető, más szóval folytonosnak gondolható — a klasszikus fizika álláspontja szerint. A századi forduló körül azonban igen sok olyan tunemény vált ismertté, amely azt mutatja, hogy az anyag oszthatóságának éppúgy maga a természet szab határt, mint az energia folytonos közlésének. Kísérletekből bebizonyosodott, hogy a természetben egy bizonyos kis részecskénél kisebb részecske sohasem fordul elő, amint hogy egy bizonyos kis elektromos töltésnél kisebb töltés sincsen. De még az anyag legkisebb részecskének vizsgálataánál is megépőbb eredményre vezetett az úgynevezett „tökéletesen fekete test” sugárzásának elemzése: arra ugyanis, hogy az energiaközles nem történhetik folytonos, akármilyen kicsiny adagokban, hanem ennek is határt szab a természet: — egy bizonyos nagyon kicsiny energiamennyiségnél kisebb energiamennyiséget a természet nem ismer.* Ez a tény annyira újszerű, annyira torradalminak látszott felfedezése korában (Planck, 1900), hogy egyenesen „Violett-katastrofá”-ról beszéltek!

Az energia-quantumok és az anyag elemi, tovább már elvileg bonthatatlan részecskéinek felfedezésevel egy kétezer esztendő óta alapelvnek tartott tétel tűnt el a fizikából és az emberi gondolkodásból: az, amit Aristoteles így fogalmazott meg: „A természetben nincs ugrás”.

De ha lehet, még ennél is jobban megrázta a gondolkozást az új fizikának a természet-törvényekre gyakorolt kritikája. A Newton fizikáján és Kant filozófiáján felnvelodött közvélemény a vallásos hiten túlmenő bizonyossággal hitt a természet „örök ércetörvényeiben”. Minden más törvényt mulandónak tartott, amely helyvel és idővel változásnak lehet kitéve, — a természet törvényei azonban örök és változhatatlan alapelvek, amelyeknek hitelességéért matematikai fogalmazásuk kezekkedik. Ismeretes Kant mondása: „Valamely kutatási területen csak annyi az igazi tudomány, amennyi abból mennyiségtanilag megragadható”. S valóban, a századfordulóig úgy látszott, hogy nemcsak az ismert tunemények engedelmeskednek a klasszikus mechanika törvényeinek, hanem ezek alapján új tuneményeket is meg lehet jósolni. Sokszor hivatkoztak ennek igazolására többek között a Neptunus bolygó híres felfedezésére, amelynek helyét Leverrier francia matematikus 1846-ban az Uranus pályaháborgásából pontosan kiszámította.

Ennek ellenére a modern fizika kénytelen lemondani a szigorú érvényességű természet-törvények fogalmáról és meg kell elégednie a sokkal szerényebb matematikai valószínűséggel. A régi fizika ugyanis, midőn mérhető nagyságrendű mennyiségekkel számolt, mindenkor feltételezte, hogy pontosan megismerheti egy fizikai tárgy helyét és annak energiáját. Az elemi részecskék világában azonban ez lehetetlenség, mégpedig, mint Heisenberg ki-

* Ez pontosan nem azt jelenti, hogy az energia számára is van egy szigorúan meghatározott „energia-atóm”. Az energia elemi mennyisége minden sugárhajtára más, annak rezgésszámával van egyszerű mennyiségtani összefüggésben.

mutatta, nemcsak gyakorlatilag, hanem elméletileg is. Megismerésünk elvileg korlátozott, mégpedig olyantomán, hogy valamely elemi részecske helyét csak energiájának megváltoztatásával tudjuk pontosabban mérni — és megítélve. A kettő egyidejűleg tehát csak bizonyos mértékig lehet pontos (Heisenberg-féle határozatlansági reláció). Ebből a kissé elvontnak tűnő elvből az a gyakorlati tény következik, hogy az anyag legbelsőjében végbemenő változásokról pontos képünk sohasem lehet. Az egyes részecske mozgását az adatok hiányában kiszámítani nem tudjuk, az számunkra úgy tűnik fel, mintha a véletlen játéka volna. Ami szembe-tűnik, ami tapasztalható és mérhető, az csak a sok billió részecske „véletlen” mozgásából adódó statisztikai törvényszerűség.

A természettörvény fogalmának ilyenmő átalakulása egész gondolkodásunkra döntő jelentőségű, annak gyökeres átalakulását vonja maga után. Az összes természettörvények végső alapját ugyanis az okság elvének feltétlen érvényességében kereste a tudomány is, a filozófia is. Gondolkodásunk oki rendszerét vitték rá a természet magyarázására és feltétlenül hittek abban, hogy az oksági viszony a fizikai testek világában nemcsak hogy megvan, de ésszel fel is ismerhető. Az új fizika az állítás utóbbi részéről kénytelen volt a Heisenberg-féle határozatlansági viszony értelmében lemondani és ezzel a tétel első fele, — legalább is a fizika számára, — tárgytalanná vált. Ha a legkisebb részecskék világában az oksági elv ésszel nyomon nem követhető, akkor a fizika számára már nem is fontos, hogy végeredményben fennáll-e vagy sem. Ennek eldöntése már tudományos és nem a fizika feladata. Ezzel megszűnt fizikai probléma lenni a determinizmus-indeterminizmus ősi kérdése és vele együtt az évezredek embertani kérdése: van-e szabadakarat, vagy nincsen? Ebben a kérdésben — Eddington szavával élve — a természettudomány szempontjából a szemafór szabadot mutat.

Még jobban az emberi megismerés végső határaihoz vezet el bennünket a modern fizika egy igen nagyjelentőségű új elve: a Bohr-féle „komplementaritási elv”. A fizika történetéből általánosan ismert tény, hogy Newton kora óta a fény mibenlétére vonatkozólag két ellentétes felfogás küzd egymással. Vajon mi a fény: apró anyagi részecskék tömege, vagy hullámmozgása? (Kristályporról visszaverődő röntgen-sugarak arról tanuskodnak, hogy a sugárzás apró részecskék záporából áll, a hullámtalálkozás sok ténye — (két fénysugár hol erősíti, hol gyengíti, hol kioltja egymást) — a fény hullámtermészete mellett bizonyít. A klasszikus fizikában a két elmélet feloldhatatlan ellentmondásban van bár egymással — ezzel szemben a természetben békésen megfér egymás mellett, a kétféle tünemény egyetlen kísérletben sohasem jelenik meg együtt.

A modern fizika az ellentmondást úgy oldotta fel, hogy szerte a fény kétféle megjelenési formája nem a dolgok lényegét, hanem csak megismerésünk formáját fejezi ki. A fény lényegileg sem nem részecske, sem nem hullám: mind a kettő kép a legfeljebb csak mennyiségtani képletekkel kifejezhető valóságról. Vagy

ha úgy tetszik: a valóságnak két oldala. Talán úgy gondolhatjuk el a dologot, hogy sok-sok különféle hullám tölti be a teret, de ezek legnagyobb része kölcsönösen kioltja egymást. Ha a tér egy meghatározott helyének környezetében erősítik egymást, akkor ott észrevehető rezgés jön létre, — tehát hullámot észlelünk. Viszont ha ennek a térben való továbbhatását vizsgáljuk, akkor úgy tűnik fel, hogy egy „részcseke” mozog. Mindez azonban csak kép, hasonlat, esetleg csak a kifejezhetetlennek szimbóluma. Itt már olyan mélységeket érint az emberi gondolkodás, amely csak a legnagyobbfokú absztrakcióval és a szellem legteljesebb koncentrációjával követhető. Másrészt azonban bizonyos, hogy a komplementaritási elvvel a tudomány „a filozófiailag legjelembősebb eredményt érte el, amely a quantum-fizikából kikristályosodott. Ebben egyenesen egy új természettudományos gondolkodásmód áll előttünk” — mondja P. Jordan, aki maga is az új fizika egyik legkiválóbb művelője. Vannak gondolkodók, akik azt hiszik, ebben az elvben született meg az új látásmód, amely majd megoldja az elmúlt kétezer év sok égető problémáját, amelyet a dualisztikus felfogás tárt elénk (anyag-szellem, test-lélek, jó-rossz).

A dualisztikus problémák körébe tartozik az anyag és az energia kettősségének a kérdése is. A modern fizikában több oldalról is felmerült a kérdés: vajjon két merőben különböző dologról van-e itt szó? A kritikus századfordulóig a kettősség magától értetődőnek látszott. Azóta azonban egyre gyűlekeznek a tények, amelyek gondolkodásunkat arra kényszerítik, hogy ezt a merev elkülönítő álláspontot adja fel. Már Einstein rámutatott arra, hogy elméleti okokból minden anyagmennyiségnek meghatározott energiaértéket kell tulajdonítanunk. Ez a feltételezés azonban akkor még túl merésznek látszott. Azóta sikerült kísérletileg előállítani elektronok, tehát anyagi részecskék között is interferenciát, s ezzel bebizonyítani az anyag hullámtermészetét. Másrészt az atommagokban végbemenő tűnemények világosan bizonyítják, hogy atombomláskor energia szabadul fel és ugyanakkora anyag tűnik el. Úgy látszik, ezzel sikerült megfejteni a Nap sugárzási energiájának eredetét: a Nap anyaga alakul át sugárzássá.

Az anyag és energia egymásba alakíthatóságának kérdései az atombomba révén ma talán túllontúl is az érdeklődés előterében állnak. Ezzel itt nem akarunk foglalkozni, csak pár szóval szeretnénk rámutatni a kérdés filozófiai hátterére és ebből adódóan mindennapi gondolkodásunkra gyakorolt, vagy legalább is várható hatására.

A mai fizika szerint nincsen „valami” — a klasszikus filozófia szavával: elsődlegesen létező szubsztancia, amin valami történik, — hanem csak elemi hatások vannak, amelyek okai annak, hogy mi egyszer elemi részecskét, máskor meg elemi energia-adagot észlelünk. Eszerint az anyag és az energia valami végső valóságnak csak két különböző megnyilvánulási formája. Hogy mi a végső valóság, az az emberi értelem számára valószínűleg örökre titok marad, de több tekintélyes modern fizikus hajlik afelé a felfogás felé, hogy

ez a valami inkább szellemi létező. Így például Eddington, aki szerint „a mai fizika a spirituális megoldás felé törekszik”; vagy Jeans, aki azt írja: „A szellemet nem tekintjük már véletlen betolakodónak az anyag világába. Kezdjük már sejteni, hogy a szellemet, mint az anyag birodalmának teremtőjét és uralkodóját kell üdvözlönnünk.”

KENYÉR AZ ASZTALON

Barna kámzsába burkolódzva
Előttünk némán várja sorsát;
Hogy magát értünk feláldozza,
Mert ő a szótlan, áldott jóság.

(Anyámnak volt ilyen ruhája,
Ő ült az asztalnál ily csöndben,
Neki volt kenyér-ízű szája,
De én — kalács felé leskődtem.)

A kenyér szavát meg se hallja
A csöndesedett sorsú ember,
Cseng a pohár, zeng a kés ajka,
— A kenyér: ő tán szólni sem mer.

De emlékeztek oly időkre,
Esdettek hozzá éhes ajkak,
Áldást zengtek, mint égi hősre,
S érette vért s aranyat adtak.

Ő, csak ki távol esett tőle,
Az éhezőhöz szól fennszóval
S ki templomba tér illetődve,
Vár tőle falatot s nem szólal.

S a gazda ma fölvesz kezébe,
Únva rád veti a keresztet
Késével, aztán — rád se nézve —
Megtöri e késsel a tested.

Bodor Aladár

A HADBÍRÓSÁGI ÜGY

Irta: Birkás Endre

Azoknak az átkozott szigorlati leleteknek köszönhetette az egészset. Még ott kint Oroszországban se hagyták békében velük. Alig mult el hét, hogy ne érkezett volna levél a pécsi hadbiztosságtól. Legtöbbször számvívó őrmesterének, a hórihorgas bonyhádi borkereskedőnek bűneit kérték számon. Persze tőle, mert ő volt az oszlop parancsnoka. Zsoldkülönbözeteket követeltek rajta, jogosulatlanul kifizetett illetményeket, szállításokból eredő hiányokat: talpbőrt, zabot és benzin-hordókat, amelyek az erdélyi és bácskai bevonulás óta nyomták lelkiismeretét. Most aztán két-három év multával szemfüles hadbiztossági számkukacok kibogarászták elszámolásaikból, hogy még jobban elkésérsítsék itteni életét.

De legtöbb baja a felszerelési hiányok miatt volt. Elveszett pokrócok, csajkák, gatyák, franciakulcsok és egyéb autós szerszámok, miatt. Hiába írtak leszereléskor leleményes jegyzőkönyveket, tanukkal bizonyítva, hogy az erdélyi bevonuláskor Szászrégenben híd szakadt le alattuk s a vízbe veszett két málhás zsák, meg hogy a délvidéki hadjárat idején Zomborban csetnikek kirabolták műhelyüket, hazugságaikat rendszerint nem hitték el a hadbiztosok. Bünlajstroma, tartozása a kincstárral szemben leszerelésről leszerelésre növekedett s aggódva várta, mikor kezdik majd hitvány zászlósi fizetéséből levonni a veszendőbe ment különböző felszerelési tárgyak árát.

Ez volt röviden háttére és ahogy mondani szokták, lelki indítéka Bándy Balázs elhamarkodott tettének, ami sajnos őt is belekeverte a rosszlelkű, kellemetlen ügybe...

* * *

Egy hete voltak O.-ban. Szélesesen elterült, jellegtelen városka volt pár kilométerre a Dontól. Szokás szerint, ezúttal is a város peremén, kis földszintes házban kellett szállást keresniük, mert a beljebb fekvő, nagyobb épületeket mind a németek foglalták el. Október volt, sárban úszott a város, napok óta sűrű, nehéz ködök feküdtek a házakon.

Ebédnél ültek és rosszkedvűen kanalizgatták a fagyasztott marhahúsból készült bagulyást. Heten ülték körül az asztalt, Bándyn kívül csupa póttartalékos, kopaszodó, negyven év körüli, vastagodó derekú családapák. Ők voltak az oszlop törzse; írrok, felvételező, számvívó és egyéb tisztségek viselői. A zászlós harminc éves volt, de rózsás, pufók arcával, könnyűszálú, lencsőke hajával annyinak se látszott... A nagy ábrándról, leváltásukról volt a szó.

— Mégis, Kállay ígérte meg — jegyezte meg a papos külsejű Sárvári, a paksi OTI pénztáros és aranykeretű szemüvege mögül a

vele szemben ülő Kochra pislogott. Kállay ugyanis a nyár elején büszkén kijelentette, hogy a tél beállta előtt hazahozza az Oroszországban állomásozó csapatokat.

— Marhaság. Kállay! — fortyant fel Koch. — Értsd meg végre, minket otthon leírtak már, mint veszteséget. Nem lesz itt semmiféle leváltás. Itt döglünk mindnyájan.

Koch lázadó lélek volt. Mennyit kereshetne, ha otthon hagyták volna — dühöngött naphosszat. Szívbeteg nővérenek kell a borkereskedését vezetnie a Paulay Ede-utcában s mit ért az ilyen vénlány az üzlethez. S ezalatt ő itt penészedik heti tizenöt forintért.

— S tudjátok, otthon röhögnek rajtunk — gyötörte magát. Negyedszer szolgált együtt Bándyval s mindketten másodszor voltak kint Oroszországban.

— Az a trehány Kozma elvesztette az egyik pokrócát — szólt meg kis idő múlva a melák Müller, a számvivő, megtörve a kényszerű, kellemetlen csendet. Nagy világoskék szmét bánatosan a zászlósra meresztette. — Egy hónapon belül a harmadik pokróc tűnt el.

— Eladta vagy odaajándékozta valami nőnek — vetette közbe Koch s undorral eltolta maga elől a még félig telt csajkát. — Egy német ápolónőt szedett fel nemrég, azzal flangál minden este. Ismerem azt a ferencvárosi stricit.

Ferencvárosi strici — gondolta magában Bándy. Furcsa volt ezt itt O.-ban hallani, kétezer kilométerre Budapesttől. Ugyanezt érezné valószínűleg akkor is, ha most Braziliában lennének. Kopogtak az üvegajtón. Az ellátó oszlop — röviden ellő — jól ismert, ösbajszú küldönce lépett a szobába és a zászlós elé tett egy írást.

Félóra múlva kint voltak a pályaudvaron. Dél felé elállt az eső, a Don felől csípős, komisz szél vágott az arcukba. Reggel hosszú szerelvény érkezett az állomásra, annak anyagát kellett elszállítaniuk az ellő raktárába. Ott álltak a rampán rozoga teherautóik; fáradt, elgyötört arcú munkaszolgálatosok hordták rájuk a vagonokból a szállítmányt. Téli felszerelés érkezett: meleg alsóruha, hőcsizmák, bőrkabátok, pokrócok.

Koch és Bándy egymás mellett állt a rakodó szélén és csendben szemlélte a rakodást. Bándy rábámult egy-egy munkaszolgálatosra, de ha az viszonzta pillantását, hirtelen elkapta a fejét, mintha szégyenkeznék. Ocsmány ügy ez is — gondolta magában, ki tudja hányadszor. Émelyítő volt itt állni meleg bőrbekecsbe súlyosított kézzel és nézni, ahogy orvosok, mérnökök meg tanárok zsákokat cipelnek. Néhány arcot ismert már közülük. Dolga nem igen akadt, csak azért jött ki, hogy egy kis friss levegőt szívjon. Koch hamarosan ismerőst fedezett fel. Híres volt erről, minduntalan ismerősökre bukkant.

— Mérnök a Weiss Manfrédnél — mutatott a vagon ajtajának támaszkodó munkaszolgálatosra és azzal magára hagyta a zászlóst. Bándy pár pillanat múlva látta, hogy zsebeiben kotorász, majd átad sovány, szeplős ismerősének egy csomag Leventét.

Nemsokára visszajött Bándyhoz.

— Együtt jártunk a Werbőczibe — magyarázta mentegetőzve, mintha már restelné, hogy folyton ismerősökbe ütközik.

Bándy mereven bámulta csizmája orrát és eszébe jutott, hogy amikor az erdélyi bevonulás idején Besztercén megismerkedtek, Koch azt mesélte, azért nincs karpaszomány viselésre joga, mert Németországban végezte középiskoláit s itthon nem akarták elfogadni német érettségijét. Elhitte neki s pár nap múlva felszólította, hogy illendőség kedvéért varrassa csak fel magának nyugodtan a karpaszományt. Az akkori katonai illemszabályokkal sehogyse fért össze, hogy ő tiszt létére barátkozzék és tegeződjék legénységi állományúakkal, akiknek még karpaszományuk sincs. A német érettségi hihető volt, mert mint kiderült, Koch a magyar helyesírással valóban eléggé hadilábon állt. Ugyanis — ki tudja miért — írónak jelentkezett ott Besztercén s Bándynak alkalma volt meggyőződnie helyesírásban való jártasságáról. Tavaly aztán, mikor kikerültek Oroszországba s minduntalan németekkel akadtak össze, a zászlós rájött, hogy a német érettségivel sincs valami rendben.

Új vagónt nyitottak. Pokrócokkal volt tele. Vastag, jó erős gyapjútakarók voltak. Bándy elnézte, ahogy tizesével csomagolva dobálták őket a teherautókra. Néha egy-egy csomag kibomlott, de nem kötötték újra át, mert sietni kellett, egy órájuk volt már csak sötétedésig. Feldobálták őket darabonként a gépkocsira.

Egymásra néztek. Bándy rögtön tudta, Koch is arra gondol, amire ő: a nagyszerű alkalomra, hogy pótolják hiányzó pokrócaikat. Ha féltek is a téltől, nem is sejthették, milyen fejvesztetten fognak majd menekülni januárban s végre elkövetkezik egy igazi, nagyszabású visszavonulás, amiről titokban minden szigorlati leletekkel szorongatott századparancsnok ábrándozik. Amikor minden multbéli tartozást, veszteséget el lehet számolni. A zászlósnak akkor még csak a három takaró járt a fejében, amiről Müller az ebédnél említést tett.

— Ha most lehetne valamit csinálni — dünnyögte maga elé halkán, de ügyelve azért arra, hogy Koch meghallhassa.

— Várj csak. Beszélek Novákkal. Azt hiszem, nincs még benne szesz.

Félrevonult a vörös, rókaképű szakaszvezetővel. A válláig se ért a nagy darab embernek s erőteljesen hadonászott. Novák komolyan bólogatott, arca csupa megértés, jóindulat volt. Bándy izgatottan leste őket, szíve a torkában dobogott.

Hirtelen besötétedett. A Don felől torkolattüzek csaptak fel a csillagtalán, komor égbe. Hajtották a munkaszolgálatosokat; kiabálástól, veszekedéstől lett hangos az állomás. A szerelvény elején fegyencek rakodtak. A büntető század. Ott volt a híres feleségyilkos, aki az osztrák alpokban selyemkendővel megfojtotta feleségét, aztán lehajította holttestét egy szakadékba, hogy baleset látszatát keltse. A huszas évek végén hónapokig írtak róla az újságok. Régi ismerős volt a rakodón. Szemüveges, okos arcú férfi. Modorán, beszédén érezni lehetett, hogy tudja: híres ember, ahol

megjelenik, hamarosan mindenki őt bámulja. Szívesen beszélt a „multról”. Nemrég Bándy is összeakadt vele.

— Két évem van még, kérem... Akkor aztán majd bebizonyítom, hogy ártatlanul ítélték el... De zászlós úr, mikor megyünk haza?

Ő nem rakodik, afféle munkavezető. Most is ott állt egy vagon ajtajánál, kezében papír és ceruza, számol, intézkedik. Két barnaképű férfi bőrkabátokat cipelt. Egy pillanatra megálltak előtte, de nem néznek semerre, földre szegzik tekintetüket. Bándy őket is ismerte már. A kassai emberevő cigányok voltak.

A szél erősödött, a zászlós fázott a sok ácsorgástól. Elege volt már ebből. Itt ordítózott Szívós, a pécsi iker-oszlop parancsnoka, ő dirigálja az összes teherautót. Öblös, mély hangja időnként végigdörgött a rakodón. Lelkes, tettvágytól hajszott katona, ritka példány tartalékosok között. Forgalmat irányít, vasutasokkal vitatkozik, noszogatja a munkaszolgálatosokat. Ő a legfontosabb ember a pályaudvar környékén. Rekedt a sok kiabálástól, agyonhajszolja magát, alaposan le is fogyott. „En meg hízik itt kint” — gondolta magában Bándy. Mikor nemrég szabadságon volt odahaza, alig fért bele civilruhába. Igaz, napokig nem megy ki az állomásra, Szívós meg reggeltől estig itt rohangál és ordítózik.

Egyszerre idegen hang rázta fel a dermedt báméskodásból. Csalán, az ellős főhadnagy jelent meg a pályaudvaron. Kistermetű, nyalka szőkebajszú férfi. Pipító vékony hangjával idegesen adta a rendelkezéseket: abba kell hagyni a rakodást, ő nem hajlandó ebben a sötétben több árut átvenni. Felharsant Szívós rekedt basszusa: ő még ma ki akarja az összes vagon rakatni. Érvel, magyaráz, „hadművelési szempontokat” emleget.

— Nem érdekel — sivit fejhangon a kis főhadnagy. A már megrakott tehergépkocsikat se hajlandó lerakatni. Menjenek be a telephelyükre, majd holnap reggel átveszi a kocsikon lévő árut.

Bándy végleg elhatározta, nem marad tovább. Egész testében didergett. Koch gondjaira bízta az oszlopot, beült személygépkocsijába, szállására vitette magát.

Félóra mulva Koch is megjelent.

— Kilenc megrakott kocsival beálltunk az udvarba — ujságotla és sokatmondóan elvigyorogta magát.

Hét óra felé Kazal örvezető, a bonyhádi fűszeres jelent meg a zászlós szobájában. Ravaszképű, alázatos modorú ember volt, szívesen emlékeztetett mindenkit arra, hogy kereskedő, és nem akármilyen taxifőrr vagy mateoszos, mint a többiek. Karján valami ruhaféle lógott. Kötött alsónadrágok, fedezte fel Bándy, mikor Kazal közelebb jött a petróleumlámpához.

— A zászlós úrnak hoztam — mondta az örvezető, szemét forgatva. — Gondolom, jó lesz majd télire. Tessék elhinni, kitűnő áru. Ilyet üzletben nem lehet már kapni. Értek én az ilyesmíhez.

— Honnan van ez magának? — kérdezte Bándy óvatosan és elmélázóan nézte a sarokban lógó ikonba foglalt bánatos Krisztus-arcot.

— Hát van kérem, zászlós úr. Van. — Sunyi mosoly jelent meg ajka körül; azt jelentette, ne firtassuk a dolgot, nyugodjon bele Bándy a tényekbe.

A zászlós nem fogadta el az ajándékot. Rögtön sejtette, hogy a délutáni vagónokból valók. A bonyhádi fűszeres csodálkozó arc-
cal, kissé bosszúsán kisomfordált a szobából. Mikor később, elalvás előtt eszébe jutott Bándynak a jelenet, öngúnnnyal, de mégis bizonyos jóleső elégedettséggel állapította meg magában, hogy a sok katonáskodásban még nem tompult el teljesen az erkölcsi érzéke. Derűs, kellemes álmai voltak ezen az éjszakán. Otthon volt, bejárt a bankba s fürödni ment hatéves kislányával a Duna-uszodába.

* * *

A katasztrófa bekövetkeztéről másnap reggel nyolc felé értesült. A tehergépkocsik nemrég hagyták el a telephelyet, nyugodtan fogyasztotta reggelijét, amikor egyszerre csak lihegve berontott szobájába Koch.

— A teremtését, iszonyú baj van — hadarta. — Az ellősok valahogy gyanut fogtak és kutatni kezdtek a kocsikon. Csanákot és Gullnert le akarják tartóztatni. A barmok a kocsijukon hagyták a tegnap összelopkodott holmikat. Az ülés alatt volt minden.

Rögtön autóba ültek és robogtak be a városba. Ha meglátták útközben valamelyik tehergépkocsijukat, Koch leállította és megmondta a vezetőnek, mi történt, hogy az tudja, mihez tartsa magát s ha esetleg van még a kocsiján lopott holmi, vigye be a szállására. Félték, hogy minden gépkocsit átvizsgálják s még néhány embert letartóztatnak. Tudták jól, valamennyien lopnak. Melyik katona nem lopott. „Nincs? Szerezzen fiam!” — hallották már ujonckorukban az őrmesterektől és a tisztektől. Aztán hamarosan meg is tanultak szerezni.

Az ellónál sürgés-forgás, izgatott moraj fogadta őket. Ott volt az ellő teljes tisztikara, középpűt az elhízott, véraláfutásos szemű Hajnóczy ezredes. Amint meglátta Bándyt, rögtön feléje fordult.

— Csakhogy itt vagy — üvöltötte. — Szép kis társaság. De ne félj, én tudom, hogy kell az ilyen piszkos gazemberekkel elbánni. Megérdemelnék, hogy az első fára felhúzzák őket. Már készül a tényvázlat.

A zászlós mentegetőzve dadogott, majd gyáván, zavartan körülnézett, hátha talál valakit, akitől megértést, jóindulatot remélhet. Nem akadt senki. Csupa ellenséges, felháborodott arc meredt rá. Kárörömmel vagy megbotránkozást színelve nézték. Közben morogtak, mint felingerelt kutyák: kár teketóriázni velük... úgy van, fel velük az első fára. Gyűlölték a gépkocsivezetőket. Ha egy gépkocsit nem sikerült elindítani, rögtön megállapították: szabotál a vezetője. Majdnem minden tisztnek sértette önértékét kiszolgáltatottsága a gépkocsivezetővel szemben; az a tudat, hogy itt kint, több ezer kilométerre a magyar határtól, sorsa a sofförje kezében van s ha egyszer futni kell — (kinek nem jutott ez eszébe?) — minden

attól függ, van-e használható gépkocsija és vezetője... A nagy felháborodás is nevetséges volt. Hisz az ellóknak se volt jó hírük.

— Holnap a hadbírószálon lesz a tényvázlat — harsogott az ezredes.

Szigorlati lelet, tényvázlat, hadbírószál — zúgott a zászlós fejében. Csak most vette észre, pár lépésnyire éppen átkutatták az egyik gépkocsiját. Serény kezek turkáltak az ülés alatt, valaki még a motorházba is benézett. Göndör, a vezető ijedten, segélykérően pislogott Bándyra. A zászlós bajt szimatolt. Ebből megint valami disznóság lesz. Pár pillanat múlva az egyik ellós nagy diadallal meglobogtatott az ezredes felé két zöld kötött ujjast.

— Letartóztatni! — ordított Hajnóczy, ahogy a torkán kifért. A szerencsétlen Göndör ott állt elhagyatva a járda szélén s jámbor, sápadt képével egyre rémültebben tekintgetett a zászlós felé.

Az ezredes távozni készült, úgylátszik, megelégedte már a sok kiabálást.

— Küldjétek fel azt a disznót is az irodába — mutatott Göndörre, majd Bándyra rá se hederítve sarkon fordult.

Az egész város tudott már a letartóztatásokról. Ide-oda ténferegtek Kochhal a városban, nem találták a helyüket. Délben találkoztak a nagyhangú Szívóssal.

— Látod, mindig mondtam — magyarázta rekedten. — Meg kell fogni az embereket. Nálad nagyon elkanászodott a társaság. Most aztán nyakig benne vagy a pácban.

Ebédnél úgy döntöttek, Bándy délután elmegy az ezredeshez s „próbál beszélni vele”. Gyászos hangulatban ülték körül az asztalt. Több emberüket nem csípték el; elég volt az a három.

— Mindenesetre ronda história — hangoztatta Wind Frici, a szigetvári ügyvéd, ezidőszert szakaszparancsnok. Ő volt köztük katonai dolgokban a legtájékozottabb. Póttartalékos szakaszvezető léte jobban ismerte a szolgálati szabályzatot, mint akárhány tényleges tiszt. Vigasztalást, jogi tanácsot vártak tőle. Remélték, kitalált már valamit, kihúzza őket a csávából. E helyett ő is csak sopánkodott.

— Este mindenesetre tanácsos volna parancshirdetést tartani — jegyezte meg Sárvári. — Ez nem mehet így tovább.

— Természetesen. Én is gondoltam rá — válaszolta Bándy engedelmesen és Kochra nézett, aki egész ebéd alatt egy szót se szólt s komor arccal ette a Wehrmachtsuppét.

Parancskihirdetésre egyre ritkábban került sor náluk. A zászlós sok évi katonáskodás után is útálta az ilyen ceremóniakat. De ebben nem értettek mindnyájan egyet vele. Sárvári régóta panaszkodott az emberekre: túlságosan szabadjára engedik őket, nem lesz ennek jó vége. Ő is szakaszvezető volt, s rangjára való tekintettel — más beosztás híján — a műhelyparancsnoki teendőkkel bízta meg a zászlós. Ilyen tisztségre nem volt szükség, rendszeresítve se volt a tehergépkocsi oszlopoknál. Két kitűnő szerelőjük parancsnok nélkül is elvégezte a dolgát. De bevonuláskor annyi karpaszományost adtak az oszlophoz, hogy Bándy kénytelen volt ilyen új tisztségeket

kitalálni. Így lett Sárváriból műhelyparancsnok. Azt mesélték róla, otthon motorkerékpárja van, afféle ezermester, mindenhez ért, valószínűleg teherautókhoz is. Mint hamarosan kiderült, emberek, akik a polgári életben is a gépkocsi kormányja mellett ültek, nem sokra becsülték műszaki szakvéleményét. Ha rúgótörés vagy csapágyolvasás miatt megjelentek a műhelyparancsnoknál, rendszerint nem mutattak kellő tiszteletet iránta. Sárvári ilyenkor naphosszat sértődött arccal járt-kelt köztük, s ismételten kijelentette: nem lesz jó vége ennek.

Most elégedett, majdnem diadalmas arccal ült az asztalnál. Jóslata beteljesedett. Nyakukon a baj, mert elkanászodtak az emberek. Hatalmas étvággyal falta az ízetlen német zöldséglevest. Látszott rajta, megbékélt a világgal, a katonáskodás egyszerre elviselhetőbb lett számára.

Hallgattak. Bándy az ezredessel való délutáni találkozásra gondolt. Vajon lesz-e valami eredménye?

— Megy fel az arany ára, képzeljétek — jelentette ki váratlanul Kálmán, a felvételező. Ő volt élelmezésük, konyhájuk öre. Pirospozsgás arcával, csapzott, vöröses szőke hajával, bozontos fókabajszával úgy hatott, mint egy uniformisba bujt falusi kocsmáros. Középiskolai tanár volt, földrajz-történelem szakos. Vad szenvedéllyel gyűjtötte a cári időkbeli való aranypénzeket, a piculykákat, ahogy ő nevezte. Felhajtói voltak, minden idejét igénybevette az eladók utáni futkosás. Ládája alján pedig szépen gyűltek a kis aranyocskák.

— Isten verje meg az aranyaidat — vágta le Koch elkeseredetten a kanálát. — Inkább arra lenne gondod, hogy ne ilyen moslékot adjanak elénk.

— De el vagytok szontyolódva — szólalt meg ismét Kálmán, de nem válaszolt neki senki.

Három óra felé elment a zászlós az ellóhoz. Három embere ott gubbasztott az iroda előtt egy padon.

— Ettek valamit? — kérdezte aggódva.

— Kell is nekünk most étel — legyintett a hosszú Gullner, a pécsi gázművek pénzbeszedője, s dülledt nagy szemét rendreutasítón a zászlósra szegezte. — Mi lesz velünk, zászlós úr?

Bándy próbálta megnyugtatóni őket. Ne féljenek, fő a hidegvér, majd csak elsimul a dolog. Sehogyse tetszett neki a kétségbeesésük. A végén majd kikotyognak valamit, Kochot is belekeverik az ügybe. Ettől félt első pillanattól kezdve.

Belépett az irodába. Csalán főhadnagy írt valamit egy kopott íróasztalnál.

— Majd megnézem, hogy felébredt-e már az ezredes úr — mondta és szólt egy küldöncnek. — Tudod, délután mindig lefekszik. Mindent nekem kell csinálnom, azt se tudom, hol a fejem — panaszkodott. — Annak a három disznónak az ügyében jöttél?

Az ezredes gyűrött, álmos arccal fogadta.

— Na, mit akarsz?

Bándy előadta a mondanivalóját. Megígérte, hogy szigorúan

meg fogja fenytetni a három tolvajt, de engedje őket vissza az ezredes hozzát, s ne továbbítsa a tényvázlatot a hadbíróságra.

— Hohó, barátocskám, abból nem eszel — szakította félbe az ezredes. — Mit képzelsz te tulajdonképpen? Az ilyen söpredékkel el kell bánni, különben a fejünkre nőnek.

Bándy végül majdnem könyörögve csak arra kérte, engedje el őket. Hivatkozott az általános gépkocsivezető-hiányra. Pótlást kell majd kérnie a hadtesttől, három gépkocsi vezető nélkül marad. Többször is emlegette a szállítások gyors lebonyolításának fontosságát, a közelgő telet. Hajnóczy végre nagynehezen beleegyezett: viheti magával az embereit.

— De személyileg vagy felelős értük — üvöltött utána, mikor a zászlós már az udvaron járt.

Mindhárman elégedettek, boldogok voltak, mintha nem is várna rájuk hadbírósági tárgyalás. Megint szabadok, ez volt a fontos. Nagyban magyarázták a zászlósnek, hogy ártatlanok s dühösen szidták az ellősokat.

— A saját holminkat szedték össze — dohogta a fiatal Csanák, aki újoncsorból került az oszlophoz, s több nevezetes tettét tartották számon.

Bándy megértően bólogatott. Gondolják csak, hogy elhiszi nekik, hogy az ülések alól kiszedett vadonatúj pokrócok, kötött ujjasok a sajátjaik voltak. Így mindnyájuknak kellemesebb, megkönnyítették egymás helyzetét.

Esteledett, amikor Wind parancshirdetéshez sorakoztatta az oszlopot az iroda mögötti gyümölcsösben. Ő volt az egyetlen a póttartalékosok között, aki értett az ilyesmihez. Két teherautó reflektora szolgált világításul. Wind harsány „fejvetést” vezényelt — (repüljenek azok a tökök: visszhangzott Bándyban önkéntes korából) — és „beadta” a jelentést.

Ott voltak mindnyájan. A sor elején a karpaszományosok, mellettük a többiek. Megannyi kíváncsi, bíráló tekintet meredt a zászlósra. Most más az én helyemben valószínűleg jól kieresztené a hangját — gondolta magában, ahogy ott állt előttük. Fátyolozott hangján, kissé elfogódottan beszélni kezdett: az első vonalban harcolókról, a front mögötti alakulatok előnyös helyzetéről, meg az oszlop néhány magáról megfélemedezett gépkocsivezetőjének szerencsétlen ballépéséről, amely az egész városban felháborodást keltett. Úgy vélte, ennyi elég. Helyeslő pillantások, bizalom és megértés fogadták szavait. Még a három póruljárt is olyan ártatlan ábrázattal bámultak rá, mintha nem is róluk volna szó. A némajáték, amit eljátszottak, majdnem meggyőző volt.

A zászlós aztán bejelentette, hogy akinél még van valami a tegnapi szállítmányból, adja le parancshirdetés után az irodában. Ez kissé nyugtalanítóan hatott az emberekre. Hirtelen fázni kezdtek, krákogtak, türelmetlenül ide-oda topogtak. Bándy érkezettnek látta az időt, hogy feloszlassa a gyülekezetet. Ismét vezényszavak, fővetés következett, majd zsi bongva szétszéledtek.

Körülbelül félóra múlva kezdtek szállingózni az irodába, hónuk

alatt pokrócokkal, kesztyűkkel, meleg alsóruhákkal. Volt, aki hócsizmát, bélelt bőrkabátot hozott. Az egyik egy pár siléccel jelent meg. Mosolyogva, szó nélkül letették a holmikat az asztalra; pár pillanatra megálltak, mintha elismervényre várnának. Bándy bizonyos volt benne, a tegnapi zsákmány felét se hozták vissza. Hogy tegnap este megrakodva beállhattak a telephelyre, olyan alkalom volt, ami ritkán adódik.

Mikor Bándy végre egyedül maradt, feldúlt képpel Koch állított be és dühös mozdulattal két pokrócot dobott az asztalon lévő rakásra.

— Na, itt van ez a vacak. A fene egye meg az egészet. Tegnap este kaptam Nováktól. Az állat a délelőtti izgalmak hatására megint berügött. Beszélni se lehet vele... Most legalább meglesz minden hiányunk — tette hozzá később és idegesen felnevetett.

— Hogy érted ezt?

— Hát csak nem akarod tényleg visszaadni? Örűlség lenne!

Bándynak más volt a véleménye. Nem, ezt nem teheti meg, mit szólnának az emberei. Az is bosszantotta, hogy éppen a részeges Novákot bízták meg a pokrócszerzéssel.

De később, mikor összegyűltek szobájában a karpaszományosok s egy üveg rum mellett megbeszélték a teendőket, öreg barátai meggyőzték: nem használna, inkább ártana az ügynek, ha holnap beállítana az ellőhoz a rengeteg lopott holmival. Legfeljebb a siléceket adják vissza. De abba Sárvári nem akart beleegyezni. Elmondta, hogy ő úgysí akart haza írni, küldjék ki a silécét, mert télen okvetlenül szükségük lesz egy szőre, most legalább nem kell levelezgetnie miatta. Bándy csodálkozva nézte; ott állt a szoba sarkában és nagy szeretettel simogatta a léceket.

A szesz feledtette a nap izgalmaival. Koch néhány pohár felhajtása után megint eljátszotta jól ismert jelenetét. Felállt, ráütött a pisztolytáskájára és kijelentette:

— Most kimegyek az udvarra és főbelövöm magam.

— Hülye — jegyezte meg Kálmán szárazon. Még nem felejtette el az ebéd alatti jelenetet s most örült, hogy lehülyézhetette Kochot, aki szokása szerint levegőzni, megkönnyebbülni ment ki az udvarra. Azt jelentette be minden alkalommal ilyen drámaian.

Csendes, eseménytelen napok következtek. O.-ból kimozdulni nem lehetett, szünet nélkül esett az eső, elkövetkezett a nevezetes „Schlammperiode“, a földes utak járhatatlanok voltak. Korán esteledett, négy óra felé már vigasztalan sötétség borult a városra. Ilyenkor összegyűltek a zászlós szobájában. A tényvázlatról lehetőleg hallgattak, inkább hazakerülésük esélyeit latolgatták fáradhatatlanul. Itták literszámra a feketekávé és mindenféle szeszeket s hat óra felé egyikük-másikuk kidőlt már a sok pálinkától.

Végre egy reggel arra ébredtek, hogy kint süt a nap, hideg fénye dörlepte fákön csillog. Bándy magára kapta a ruháját s reggeli után rögtön gépkocsiba ült, hogy elvitesse magát K.-ra, ahol a vonatparancsnokság székel. Kis falucska volt egy völgyben, O.-tól tíz kilométerre nyugatra.

Először a hadbírószékra ment. A falu közepén, egy nádtetős parasztházban talált rá. Eppen tárgyalás volt, csak egy írnnokkal beszélhetett.

— Az a lopás... Hárman voltak — bólogatott az írnök. — Két hét múlva lesz a tárgyalás. Szép kis história, olvastam a tényvázlatot.

— Védőt akarok bejelenteni — mondta síri hangon, kissé rendreutasítóan a zászlós. Úgy beszéltek meg, Wind vállalja a védelmet. Ő maga jelentkezett. Azt mondta, volt már otthon is dolga katonai ügyekkel.

Pár házzal volt odébb a vonatparancsnokság. Bándy gyalog tette meg az utat. Iszonyú erővel zúdult rá most ez az ügy. Itt fogják tárgyalni, ebben az egérszagú, piszkos viskóban. Ítéletet fognak mondani s ez a mopszliképű, púpos írnök is ott fog sündörögni.

A faluban majdnem minden házban valami parancsnokság tanýázott. Lépten-nyomon ténfergő, dologtalan törzstisztekbe ütközött, alig győzte tisztelgésre emelni a kezét. Senki nem várta a leváltást, a hazakerülést olyan rémült türelmetlenséggel, mint ezek az örökké borús kedvű, remegő lábú, öreg ténylegesek. Úgy viselkedtek, mintha szívességből jöttek volna ki a frontra, körülnézni egy kicsit, hogyan vitézkednek ezek az ügyefogyott, tehetetlen tartalékosok. Fájdalmas, sértődött vonás vésődött arcukra, láthatólag nem voltak megelégedve a dolgok állásával.

Komoróczy alezredes, a parancsnoka, pizsamában feküdt ágyán és képeslapot tartott a kezében, amikor a zászlós belépett hozzá. Meleg volt a szobában, mint egy gőzfürdőben. Szanaszét színházi lapok, ujságok hevertek. Az alezredes összeaszott, szemüveges, savanyúképű ember volt. Majnem húsz éve már, hogy a honvédelmi minisztériumban szolgált, íróasztal mellől küldték ki Oroszországba, mert ezredessé való kinevezésének feltétele hathavi frontszolgálat. Nem sok bajuk volt vele, feljűk se nézett, hétszámra nem mozdult ki K.-ból.

— Na, valami baj van? — kérdezte nyugtalanul, anélkül, hogy üdvözölte volna a zászlóst. Fekve maradt. — Úlj le valahová.

Bándy leült, de köpenyét nem merte levenni, ki se gombolta, pedig elviselhetetlen volt a hőség.

— Hallottam a tisztí étkezdében valamit. Úgy-e, nálatok volt az a lopás? Mondhatom, a gépkocsizók hírnevének nem nagyon használnak az ilyen ügyek, fene egye meg azokat a vaddisznókat. De mind ilyen. Mind lop. A konyakot, amit a feleségem küld, el kell zárnom a ládámba, mert a csicskásom, ez a betörő, minden alkalmat megragad, hogy húzzon belőle. Ilyen alakokat adnak az ember mellé... Hát a tiédet most elcsípték. Tudod, hogy golyót is kaphatnak? Van egy új rendelet.

Bándy majd lefordult a székről. Az egyik színházi lap címlapján félmeztelen nő mutogatta combjait.

— Megfeledkeztek magukról — mondta bágyadtan, de nem vette le szemét a képről.

Az ezredes úgy tett, mintha nem is hallotta volna a megjegyzést.

— Jó nő, mi? — mondta pár pillanat múlva. Bándy zavartan felkapta a fejét. — Mít tudnak azok ott Pesten a mi életünkről. Ulnek az espressókban, színházba, lakásokba járnak. Az a sok kölyök; tele van velük a Váci-utca. Németországban másképp van, annyi bizonyos.

A zászlós udvariasan érdelődött, mikorra várható az alezredes leváltója. Mert beszéltek, nem marad sokáig már Komoróczy.

— Gyalázat, csak annyit mondhatok. Már régen otthon kellene lennem. Hisz nem tudnak pótolni a minisztériumban, a hadműveleti osztályon minden a feje tetején áll. — Megtapogatta vékony lábcsárát és arca fájdalmasan megrándult. — Nem való ez beteg embernek... De majd megmondom otthon a véleményemet. Persze könnyű nekik Pesten, azoknak ráér a leváltásom... Nektek fiataloknak való a háború. Tudod, ha harminc éves lennék...

Bándy látta, hogy Komoróczyt nem érdekli a hadbíróági tárgyalás. Semmi sem érdekli, csak a hazakerülése. Felállt.

— Szervusz — engedte útjára az alezredes. — Ajánlom, tanítsd meg tisztességre embereidet. Nem kell sokat teketóriázni, köttesd ki őket, ha nem akarnak parírozni. Az rendszerint használni szokott.

Három nap múlva megérkeztek az idézések. Az érdekelték, mikor átvették az irodában, kissé meghökkenve néztek a zászlósra. Bizalmatlanul bámulták, forgatták az írásokat. A zászlós szeretett volna valami biztatót mondani nekik, de nem jutott eszébe semmi. Zavartan piszkálta a körmét és nem mert felnézni rájuk.

Wind is kapott értesítést; védheti a vádlottakat a tárgyaláson.

— Nem lesz könnyű dolog — mondta elgondolkozva és Bándyra meredt. A zászlós kényelmetlenül érezte magát. Tud valamit? Hallott róla, hogy mi történt akkor a pályaudvaron? Hát persze, hogy hallott. A pucérje és a szakácsok, mindenki tud a dologról.

Mintha megveszekedett volna a világ körülöttük, egymást követték a bajok. Alig temették el Kazal örvezetőt, aki ráfutott kocsijával egy orosz tányéraknára, pár nap múlva egy gépkocsi, amelyik a fegyenc-század rakodóit vitte ki reggelenként az állomásra, a rámpa előtt egy alattomos kanyarban felfordult s öt-hat fegyenc kezét-lábát törte.

Kochhal is baj volt. Napról-napra ingerlékenyebb lett, gorombáskodott az emberekkel, mindenkibe belekötött. Délutánonként egyre hamarabb elkészült a pálinkaadagjával s egyre gyakrabban jelentette ki: most pedig főbelövöm magam. A közelgő hadbíróági tárgyalásról még mindig nem beszéltek.

— Utálom az egészséget. Az egészséget, úgy, ahogy van. Szeretnék már hazakerülni — bődült el egyszer elkeseredetten. Ekkor már a legreménykedőbbek is sejtették, hogy a leváltásból nem lesz semmi, kint rekedtek. Közben megjött a tél, hó borította a várost, egy reggel tizenöt fok hideget mutatott a hőmérőjük.

Wind nem számolt be róla, de Bándy sejtette, készül a tárgya-

lásra s megbeszélte a három emberrel, mit mondjanak s hogyan viselkedjenek majd a hadbírószágon. Úgy látszik, nem akarta a zászlósról a bűnügy kínos lehetőségeivel nyugtalanítani. Inkább hallgató, így hát Bándy sem kíváncsiskodott. Wind ezekben a napokban nem járt ki a rakodáshoz s étkezések közben gyakran panaszkodott, hogy kemény a hús, sótlan a krumpli. Kímélte magát s mindenkinek tudtára adta, hogy ő most nem szakaszparancsnok, hanem ügyvéd. A zászlós és a többiek jelenlétében gyakran elővette noteszét, át-nézte feljegyzéseit s kopasz fejét simogatva, összeráncolt homlok-kal maga elé meredt.

— Hát majd meglátjuk — dünnyögte, mintha egyedül lenne. Mikor meglátta a figyelő, elkomorult arcokat, biztató, de fölényes mosollyal, mint az orvos, aki a beteg hozzátartozóit vigasztalja, Koch és Bándy felé fordult:

— Hát majd meglátjuk. Talán nem lesz nagyobb baj. Ha nem csinálnak ott valami marhaságot, egy-két évvel megúszhatják.

Bándy felsóhajtott. Egy-két év. Nem értette, sehogyse fért a fejébe, hogy azt a három embert amiatt a pár pokróc miatt megbüntessék. Loptak. Ez igaz. De mi ez ehhez a pokolhoz képest, ahová értelmetlenül betaszították őket és ahol az ember annyit sem ér, mint egy kapcarongy? S Kochkal végre már kellene beszélnie. Mi lesz, ha az egyik kikottyant valami olyasmit, hogy az oszlop rak-tára részére loptak? Hisz biztatták őket erre, csak ki kell hallgatni Novák szakaszvezetőt. S Novák elég megbízható-e; ha sor kerül rá, nem fogja-e Kochot vagy akár őt is bemártani? Novák nem afféle frontívó, hanem valódi békebeli alkoholista; a leghajmeresztőbb dol-gokra vállalkozik, de ha a „tettek mezejére kellene lépnie“, rend-szerint holtrészegen horkol valahol.

* * *

Éjszaka hófúvás volt, nehezen haladtak előre a K.-ba vivő úton. Néhányszor elakadtak, ki kellett szállniuk, hogy kitolják az autót a hóból. Bándyval együtt a három vádlott is reménykedett, hogy olyan hótörleszhez érnek, amelyen nem tudnak túljutni. De aztán félórás késéssel mégis megérkeztek.

— Na végre! — mondta a nőies vonású, petyhüdtarcú, vörö-sesszőke őrnagy, mikor beléptek a házikóba. Wind találta fel magát legelőbb, összevágta a bokáját, bemutatkozott. Az őrnagyot Cságoly-nak hívták, ő volt az ügyész.

— Én védem őket — magyarázta Wind.

— Jó, jó. Menjetek be. — Az ügyész az ajtó felé mutatott, amelyik a belső helyiségbe nyílt. — És te? — A zászlósra nézett, aki kint maradt a benyílóban.

— Én vagyok a parancsnokuk.

Az őrnagy bólintott. Cigaretta sodort, tudomást se látszott már venni Bándy jelenlétéről. A zászlós az ablakhoz húzódott, onnan bámult az őrnagyra. Ahogy meglátta, ismerős volt neki. Milyen sze-rencse — gondolta boldogan. Nem is tudta titkolni felfedezését.

— Bocsánatot kérek, őrnagy úr, úgy-e, a Faludi-gimnáziumba járt?

Az őrnagy álmosan felnézett és megnyálazta a cigarettapapírt.

— Együtt tetszett járni a bátyámmal, Bándy Jenővel. A bé-be, Gondán volt az osztályfőnökük. Öccse vagyok, a kis Bándy.

— Megismertél? Egyszóval te vagy a kis Bándy. A bátyád jó futballista volt. Dadogott.

— Már nem dadog.

— Hol van?

— Pesten.

— Nem úgy. Mit csinál?

— Kereskedő, van egy vaskereskedése a Krisztinában.

— Kereskedő, az nem rossz. És otthon van, Pesten. Az se rossz, mi?

Az őrnagy szívta a cigarettáját s közben köpködött.

— Micsoda vacak dohány. Persze Pesten nem ilyen szív-nak, mi?

Hallgattak. Bándy gondolkozott, hogyan fogalmazza meg, amit mondani akar az őrnagynak. Sietnie kell, minden pillanatban kezdhetik a tárgyalást.

— Őrnagy úr kérem, mint már tetszik tudni, azok ott bent az én embereim. Nagyon jóra való, rendes emberek.

— Ismerem ezt. Loptak. Az első vonalban harcolók téli felszerelését lapták el. Piszok sofőrök.

— Megtévedtek...

— Mindegy. Példát kell statuálni.

Eltaposta a cigarettát és bement a tárgyalóhelyiségbe.

Bándy próbált hallgatózni, de nem sokat hallott. Bekukucskált egy ajtórezen. Három törzstiszt ült egy hosszú asztal végében. Ők fognak ítélni. Az egyiket ismerte, állatorvos a hadtestparancsnokságon. Egyszer kölcsön adta neki Kurszkban a személygépkocsiját. Nem lehet rossz ember, jó arca van. A vádlottak egy padon ültek egymás mellett. Személyi adataikat kérdezték ki tőlük. Wind fölényes, magabizó arccal ült az asztal másik végén. Látszik rajta, hogy élvezi: szakaszvezető léteire egyenrangú most ezekkel a tényleges tisztekkel.

A nyomottarcú írnok lépett be, abba kellett hagynia a kukucskálást. Egy csajka meleg tejet tett az asztalra s elkezdett villára szúrt kenyérdarabkákat mártogatni bele.

— Ronda hideg van — mondta. — Miért nem megy be zászlós úr?

Nem, abból igazán nem kér. Így is majd szétveti az idegeség. A vörös Cságolytól nem sok jót várhat. Piroskának hívták a gimnáziumban. Sohasem volt dolga még bírósággal. De talán mégsem ártott, hogy megmondta neki, hogy a bátyjával járt. De mit lehet tudni, milyen emlékeket kavart fel benne?

Fülett, az írnok csendesesen csámcsogott. Göndör hangját hallotta. Remegő hangon tagadta a vádat. Világéletében becsületes ember volt. A pokrócok, amiket az ülés alatt találtak, a sajátjai.

Utána Gullner következett. Sértődött hangon önérzetesen tiltakozott. Mikor úgy érezte, hogy ez nem elég, az ügyész felé fordult.

— Az őrnagy úrékhoz is én jártam a gázdíjat beszedni — mondta majdnem felháborodva. — A nagyságos asszony is jól ismer.

Kis csend következett. A megjegyzés, ügylátszik, nem maradt hatás nélkül.

— Csunya telünk lesz, zászlós úr — szólalt meg az írnok. Bándy nem tudott tovább fülelni. — Mi lesz, ha megindul az a sok orosz?

Bándy nem válaszolt. Fogná be a száját ez a boldogtalan. De nem, járt a szája, egyre sopánkodott.

— Három gyermekem van otthon...

Kinyílt az ajtó, Wind jelent meg.

— Minden rendben van — súgta oda Bándynak. — Remekül viselkednek. Göndört talán fel is mentik. — Arca ragyogott a büszkeségtől. — Pedig Cságoly nehéz fiú.

Már el is tűnt megint. Az írnoknak nem állt be a szája, Bándy egy szót se hallhatott. Kisvártatva izgatott arcú honvéd lépett be a szobába. Kezében írást lobogtatott, az írnok orra elé tette. A zászlósnek ismerős volt, de a nagy izgalomban nem tudta, hol látta. Az írnok fogta a papírt és bement vele a szobába.

— Várjon. Majd hívják — jött vissza csakhamar.

A zászlós közben méregette, szerette volna tudni, honnan ismeri ezt az embert. De megjelenése nem ígért semmi jót. Valószínűleg tanu s erre a tárgyalásra van megidézve.

— A mindenit ennek a hónak — szólalt meg a honvéd. — Már attól féltém, sohasem érünk ide.

Megismerte a hangját. Ez az az alak, aki ott az ellő előtt átkutatta Göndör gépkocsiját. De már hívták is. Nem maradt bent sokáig. Mikor visszajött, nagyon elégedettnek látszott, mint aki tudja, hogy hasznos, jó munkát végzett.

— Most aztán beolvastam nekik — mondta később és leült egy sarokba.

A zászlósnek már ahhoz se volt kedve, hogy hallgatózzék. Most már csak azt kívánta, legyen vége a kinszenvedésnek.

Tíz perc múlva kivágódott az ajtó. Cságoly jelent meg feldúlt arccal.

— Ilyen pimaszul tagadni! — mondta dühösen.

Bándy úgy érezte, nagy baj van. Az ellős tanu mindent elrontott.

— Pedig rendes emberek. Megtévedtek — ismételte csökönyösen. Könnyörgve nézett az ügyészre: én vagyok az a kis Bándy, Piroska ne dühöngj, bocsáss meg annak a szerencsétlen három embernek.

— Legalább bevallának. — Az ügyész még mindig ingerültnek látszott, de hangja valamivel engedékenyebb volt, mint előbb. — Te meg hol kujtorogsz megint? — szólalt az írnokra.

Bándy felhasználta az alkalmat, az ajtóhoz ment és kihívta Windet. Elismételte neki Cságoly szavait. Wind bólintott és vissza-

ment a szobába. Az ajtó nyitva maradt utána, a zászlós látta, ahogy odamegy a három emberhez és súg nekik valamit. Csakhamar sorban mind a hárman felálltak és bevallották a lopásokat.

— Most már nem számít — kiabálta az ügyész, amikor tudomást szerzett a vallomásokról s berohant a szobába.

Negyedóra mulva kint voltak az utcán. Gullner és Csanák öt évet, Göndör kettőt kapott. De csak háború befejezése után kell leülniük, így szólt az ítélet. S ez volt a fontos.

— A háború befejezése után, fiúk — szólt Wind, amikor már autóban ültek és ravaszskásan rájuk kacsintott. Elértették a kacsintást, volt annyi eszük, ők is tudták, mit jelent az, hogy majd a „háború befejezése után”. De vígságra azért nem volt nagy kedvük. Fáradtak, kimerültek voltak. Még a mokány Csanák is kókadtan ült a gépkocsiban. Gullner sértődött mártírarccal gubbasztott a sarokban.

Besötétedett, amikor hazaértek. Mindenki boldogan fogadta az ítéletet: körülbelül annyit jelentett, mintha felmentették volna őket. Wind ünnepeltette magát, újra és újra elmesélte, hogyan folyt le a tárgyalás.

— Nem jogászok azok — legyintett.

Csupán Sárvári nem tudott osztozni a többiek jókedvében, savanyú képpel ült köztük.

— A háború befejezése után? Mi lesz akkor! — mondta keserűn mosolyogva.

Ebéd után Kálmán innivalót hozott. Ezúttal saját készletéből. Ilyen nagy napot meg kellett ünnepelni. Pedig ezek az üvegek piculykák vásárlására voltak félretéve.

Mikor elkövetkezett az ideje, Koch felállt.

— Na, tovább nem vacakolok. Nincs értelme. Szervusztok — szólt és indult az ajtó felé.

Rá se hederített már senki. Pár pillanat mulva revolverlövésre riadtak. Felugrottak, rohantak ki az udvarra. Koch ott állt kint a havon, kezében füstölgött még a fegyver. A hold fénye szétfolyt a havon, nem messze kutya üvöltött.

— Meglógott a ronda dög. Minden éjszaka az ablakom alatt vinnyog.

A zászlós felé fordulva beszélt, mintha a többiekről tudomást se vett volna. Különös, kérdő tekintet meredt a tisztre.

— Te barom, te — mondta Bándy meghatott, lágy hangon. Aztán odament Kochhoz és átölelte. A szeméből kibuggyanó két nagy könnycsepp végigfolyt pufók, gyerekes arcán.

NAPLÓ

INDIA KERESZTÉNYSÉGE

Pandit Nehru, az indiai kongresszus vezetője röviddel a hatalom átvétele után egyik sajtónyilatkozatában kijelentette, hogy a kongresszus természetesen védelmébe veszi a keresztény kisebbséget. S hozzáfűzte: „Annál is inkább, mert a kereszténység India ősi vallásai közé tartozik és sokkal régebben honos az országban, mint például az izlám”.

Ez a megjegyzés megfelel a tényeknek. Talán kevesen tudják, hogy Indiában előbb voltak keresztények, mint Németországban, vagy általában Közép-Európában. A hagyomány szerint már Tamás apostol Indiába ment és lerakta ott az Egyház alapkövét. Történet-tudósok is sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Ma nyugodtan meg lehet állapítani: ha ez az állítás nem is mérhető szigorú történelmi mértékkel, mégis nagyon valószínűnek látszik, sőt igen komoly adatok szólnak mellette. India az ókorban korántsem volt ismeretlen föld. Élénk kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn Rómával, amely onnan szerezte be nagyraértékelt fűszereit. Az akkor használt kereskedelmi útvonalak mentén mindenütt voltak zsidó telepek s éppen ezek voltak az átmenő kereskedelmi, forgalom állomásai s így egyáltalában nem tagadható, hogy az egyik apostol állomásról-állomásra a zsidó telepek vonalán egészen Indiáig jutott. Ehhez járul az is, hogy a hagyományban, különösen az úgynevezett Tamás-legendában a hitelességnek számos jele található. Úgy látszik tehát, hogy Tamás apostol valóban prédikált Indiában. S ha ez így van, akkor a kereszténység sokkal korábban jutott Indiába, mint az Alpokon túli területek bármelyik pontjára.

De ha ez a feltételezés nem is áll meg, kétségtelenül bizonyítható, hogy a kereszténységet már a VI. század közepén Indiába vitték a szír nesztoriánus hittérítők s így még mindig százötven évvel korábban jutott oda, mintsem Szent Bonifác Britanniából az európai szárazföldre érkezett, hogy Germániát megtérítse.

A nyugattól évszázadokig elzárt indiai kereszténységet a portugálok fedezték fel újból a XV. században. Nekik sajátos hittérítő módszereik voltak, amelyeket ma már sok szempontból nem helyeselelnénk. De tagadhatatlan, hogy ők épűgy, mint a spanyolok, mindenütt, ahol lábukat megvetették, erős és tartós kereszténységet teremtettek. Indiában természetesen csak kicsiny volt a birodalmuk, keskeny parti sávra és néhány támaszpontra korlátozódott. A hatalmas hátszágai területekre sohasem jutottak el. Csak miután Xavéri Szent Ferenc, a nagy szervező a portugál uralom határain túl India déli csúcsáig vitte a kereszténységet, hatoltak be rendtársai és utódai az ország belsejébe is. Délen különösen Robert de Nobili, a

szentéletű jezsuita járt egészen új utakon. Madurában teljesen visszavonult az európaiaktól s mint szaniasszi, indiai vezeklő szigorúan ragaszkodott az ország társadalmi és kulturális előírásaihoz, eredetiben tanulmányozta a Védákat, India szentkönyveit s hamarosan jobban kiismerte magát bennük, mint maguk a bráminok. Így hamarosan hatalmas tekintélyre tett szert és sok hívőt szerzett.

Érdekesebb ennél a kereszténység megszületése Észak-Indiában. Nagy Akbar császár (1556—1605) minden vallás iránt érdeklődött. Azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy minden vallásból kiválasztja a legértékesebb vonásokat s azokból új vallást alapít. Egy napon portugál papot vittek eléje, akit a császári emberek Kalkutta közelében fogtak el. Amikor Akbar a keresztény vallás iránt érdeklődött nála, a pap azt mondotta, ő csak tanulatlan ember, de ha a császár pontosabban akar tájékozódni, küldjön Goába és hívjon onnan jezsuitákat, akik sokkal pontosabb felvilágosításokat adhatnak. Nagy volt a meglepetés Goában, amikor egy napon két levél érkezett oda, az egyik az alkirályhoz, a másik a jezsuita tartományfőnökhöz s mindkettő a császár kérését tolmácsolta: küldjenek neki jezsuitákat, hogy őt Krisztus hitére oktassák. Három atya indult útnak Acquaviva Rudolf atya vezetésével, aki később mártírhálált halt s ma a boldogok sorában tisztelik. Nyomukba mások is jöttek. Sokáig úgy látszott, mintha Akbar valóban kereszténnyé kívánna lenni, ami által a hit terjesztésének óriási lehetőségei nyíltak volna. Ez azonban sohasem történt meg. Akbar maga mondotta, hogy a keresztény erkölcsi törvény szigorúsága, különösen az egyenjűség követelése visszatartotta a megkeresztelkedéstől. Sikerült azonban a császár környezetének számos tagját, köztük két unokaöccsét is megtéríteni. Ez volt az északindiai kereszténység magva.

Két évszázadon keresztül terjedt Indiában a kereszténység, ha néha visszaesésekkel is, erről a három támaszpontonról, nyugati, déli és északi irányból. Erre a missziós munkára mért súlyos csapást a jezsuita rend eltörlése 1773-ban. Hatalmas területek veszítették el hittérítőiket egyik napról a másikra. A támadt űrt hamarosan kitöltötték más szerzetesek, különösen a kapucinusok, de számuk arra is alig volt elegendő, hogy az elért eredményeket megtartsák; terjeszkedésre gondolni sem lehetett.

Ez az állapot, a stagnálás ideje csaknem egy teljes évszázadig tartott. Ekkor Hartmann Athanáz, a szentség hírében elhunyt német kapucinus püspök ismét jezsuitákat hívott Indiába és saját területnek jelentős részét bízta rájuk. Feladatuk most már más volt, mint azelőtt. Hartmann püspök átlátta a katolikus magasabb oktatás megszervezésének fontosságát. A katolikusoknak addig vagy le kellett mondaniuk a magasabb művelődésről, vagy nem katolikus iskolákat kellett látogatniuk. A kapucinusrend nem tudott elegendő tanerőt előteremteni, a jezsuiták viszont készen álltak a feladatra s így kerültek ismét Bombaybe. Ide németek voltak, ugyanekkor Kalkuttába belga, Madraszba franciák telepedtek. Hosszú ideig nem foglalkoztak hittérítéssel, csupán az iskolák megszervezésének szentelték idejüket, oly eredményesen, hogy ma Bombayben katolikus

egyetem és három katolikus gimnázium, Kalkuttában, Madrasban és Trichinopolisban katolikus egyetemi kollégium működik. Később más szervezetek, így legújabbban a szalézianusok is az iskolaszervezés felé fordultak s az utóbbiak különösen nagyszámú ipari és mezőgazdasági szakiskolát alapítottak. Ez a szervezés napjainkban sem csökkent, így legutóbb női egyetemi kollégiumot létesítettek Bombayben apácák vezetése alatt.

Ezt az oktatási tevékenységet több régimódi misszionárius sokáig kifogásolta. Hangoztatták, hogy ebben a keretben úgyszólván teljesen megszűnnek a megtérések. Azóta kiderült, hogy a bírálat teljesen alaptalan volt. Az eredmény kettős: először sikerült elérni, hogy a katolikusok számarányuknál sokkal nagyobb szerepet visznek ma India közéletében; másodsor a pogányok és mohamedánok széles körei ma már nem állnak szemben ellenségesen, vagy akár csak közömbösen a kereszténységgel, mert részben maguk, részben rokonaik, vagy ismerőseik keresztény iskolában tanultak és így tudják, hogy a kereszténységtől nincs mit tartaniuk.

A katolikus iskolázás mellett a kereszténység terjedésének legerőteljesebb támogatója a bennszülött papság számbeli növekedése. A számtalan nemzedék óta katolikus nyugati családok igen sok hivatást mutatnak fel. Ugyanígy a déli részek, ahol de Nobili atya kezdte meg a térítést. De a középső és északi részekben is egyre több papnövendék jelentkezik. Ma már igen erős a bennszülött papság és kiváló püspököket is adott az Egyháznak.

Felix zu Löwenstein S. J.

NEMZETKÖZI TALÁLKOZÓ GENFBEN

A GENFI NEMZETKÖZI TALÁLKOZÓ rendezőbizottsága 1948 őszén harmadszor hívta meg Európa és más világrészek legkülönbözőbb világnézetű íróit, gondolkodóit és művészeit, hogy a jóakarátú embereket jellemző légkörben megvitassák korunk néhány aktuális problémáját. Az első alkalommal az *európai szellemről* volt szó és nem kisebb jelentőségű emberek szóltak hozzá, mint Bernanos, Lukács György, Karl Jaspers és sokan mások. Tavalyelőtt a *szellemi haladás és a technikai haladás összefüggéseiről* volt szó és Emmanuel Mounier, a francia perszonnalistiká vezére tartotta a legnagyobb sikerű előadást. 1948 őszén az illusztris meghívottak a művészet és élet közötti szakadás okait kutatták. Az előadók között szerepelt Jean Cassou marxista író és publicista, Thierry Maulnier haladó szellemű katolikus publicista, Adolf Portmann, a bazeli egyetem zoológusa, az olasz Elio Vittorini, Charles Morgan, angol író, a keresztény existencialista Gabriel Marcel, a szürrealista Tristan Tzara; az irodalmi kritikusok fiatal gárdájából Gaetan Picon és Kanters, a filozófusok közül Jean Wahl és Julien Benda, akiket már csak azért is meghívtak, mert harminc év óta nem fordult elő, hogy véletlenül is egy véleményen lettek volna.

A beszámolók szerint a Nemzetközi találkozó primadonnája Elio Vittorini volt, a kopaszfejű öreg bölcs, aki valósággal levette lábáról a hallgatóságot, pedig francia nyelven fogalmazott előadását, amelyet szicíliai kiejtéssel mondott el, nem volt könnyű dolog követni. „De nem is kellett megérteni ahhoz, hogy az ember egy véleményen legyen vele — mondja az egyik résztvevő —, Vittorini azok közé tartozik, akik szavak nélkül is meggyőzik az embert.” A bölcs olasz állítólag Péguyre emlékeztet, benne is megvan a francia próféta paraszti komolysága, szellemi irgalmassága, bár Pégu tudott szenvedélyes is lenni, olykor türelmetlen volt és nem egyszer tudálékos. Az olasz bölcs csupa figyelmes türelem, nagylelkűség; legfőbb gondja, hogy ellenfele véleményét lelkiismeretesen mérlegelje, mindig feltételezve, hogy a másíknak van igaza. Ennek a magatartásnak jellemző példája Togliattihez intézett levele, amelynek főbb gondolatait a *Találkozón* még elmélyítette, élő tanulságaként annak, hogy lehetséges dialógus a különböző világnézetű emberek között.

A Találkozó résztvevői nagy érdeklődéssel hallgatták az „*Írás-tudók ámulása*” szerzőjének, Julien Bendának szellemes, száraz-humorú előadását, amely mintegy összesűrítve adta a „*Bizantinus Franciaország*” című könyvének főbb gondolatait. Napjainkban a szakadás azért olyan mély a művész és közönség között — mondotta Benda —, mert a modern költők és művészek egyrésze egyszerűen nem hajlandó tudomást venni azokról a követelményekről, amelyeket a közönség évezredek óta jogosan támaszt az irodalommal és művészettel szemben. Ilyen követelmény az, hogy a mű *ki-fejezzon valamit*, ha nem is a logika eszközeivel. Továbbá, hogy a mű egyes részei alá legyenek rendelve egy központi ideának, egy bizonyos hatás elérésére törekedjenek — amelyek természetesen nem kell intellektuális természetűnek lennie —, vagyis hogy felfedezhető legyen bennük némi „*konvergencia*”. E törvényt semmibe veszi Marcel Proust, aki például egy síkon akarja ábrázolni egy templomi figura hajfonatát, a tengerparton üldögélő fiatal lányt és magát a tengert, mondván, hogy a természetben a dolgok nincsenek egymásnak alárendelve. A festészetben és irodalomban egyaránt megvetik a perspektíva szabályait, amelyek felismeréséhez évezredek kellettek, miáltal visszasüllyeszti az embert az infantilizmus színvonalára. Ilyen művészettel szemben — mondja Benda — a legkevésbé demokratikus érzelmű néző is hajlandó felkiáltani: „Éljen a közönség! Éljen a tömeg!” Az utca embere nem hajlandó elfogadni azt a művészetet, amely a kőkorszakba akar visszavinni bennünket. Ha így halad — teszi hozzá —, a civilizációt az utca embere fogja megmenteni.

Semmibe sem vére a vele szemben támasztott jogos követelményeket, a mai művész olyat akar a közönségnek nyújtani, amit az nem kér tőle. Például nem kérjük tőle azt, hogy előbbre vigye az emberiséget, sem azt, hogy megmagyarázza nekünk az élet értelmét. A modern zene egy részét Benda szintén túlságosan arisztokratikusnak tartja; sok mai mű csak a hivatásos zenészekhez és nem

a néphez szól. Követendő példának hozza fel a XIX. század nagy mestereit, akik mint „a Forradalom gyermekei, elég plebejusok voltak ahhoz”, hogy az érzelmeinkre hassanak, ezért ma is őket hallgatja legszívesebben a hangversenyközönség.

A szakadás további okát abban látja, hogy a mai művész maga az élet akar lenni, márpedig a művészet az életnek szemlélete, tehát kell hogy a művész alakítsa az életet.

Benda fejtegetéseire Tristan Tzara azt a meglepő kijelentést tette, hogy amíg az illusztris genfi társaság „az angyalok neméről vitatkozik, odakünn vígan gyártják az atombombákat, amelyek majd egyszeriben megoldják a közönség és művész problémáját, eltörülve a föld színéről mindkettőt”. De még ez a komor megjegyzés sem tudta megzavarni a Találkozó olimpusi derűjét. F. K.

AUSCHWITZ — FILMEN

Párizsban a Salle Pleyel-t zsúfolásig megtöltő közönség előtt tartotta meg a Deportáltak, Internáltak és Ellenállók Szövetsége a német koncentrációs táborok életéről szóló hatalmas film, az „Utolsó lépés” diszbemutatóját. A német koncentrációs táborok lakói és áldozatai a francia társadalom minden rétegéből egyformán nagy számban kerültek ki. Munkások, gyárosok, orvosok, papok, a francia élet szellemi vezetői és egyszerű dolgozói, kommunisták és keresztény demokraták, katolikusok, protestánsok és zsidók, ifjak és öregek, férfiak és nők egyaránt lettek martalékai az emberiség e megdöbbentő eltévelyedésének. „Morts pour la France” — meghaltak Franciaországért — hirdeti az emberi és nemzeti ideálokért meghalt franciák millióinak emlékét a nemzeti gyász egyénileg is átértzett kegyelele.

Ennek jegyében vetítették le a Salle Pleyel-ben összegyűltek előtt az „Utolsó lépés” című lengyel filmet.

Először a francia ellenállás indulója hangzott el, majd a lengyel, orosz és francia deportáltak éneke; utána pedig Riquet atya, a Deportáltak Egyesületének alelnöke, a párizsi Notre Dame székesegyház hitszónoka mondott bevezetőt. Rámutatott e film a kegyelet és emlékezés egységén túli különös aktualitására: arra az egységre, amely a szenvedésekben pártállás, politikai, vallási és kulturális különbség nélkül fogta össze a franciákat az ország s az emberiség szolgálatában. Arra az egységre, amely a legnehezebb időkben lehetővé tette a szétágazó erők egybefogását, és amelyre minden francia büszkén és meghatottan gondol vissza. Arra az egységre végül, amely — túl a francia nemzeti kereteken — az egész emberiség felemelkedésének is egyetlen lehetősége.

A filmet Auschwitzban forgatták s írója, forgatója és legtöbb szereplője maga is deportált volt. Háborzongató realitással adja vissza a haláltábor atmoszféráját, ahol mindenki és minden a puszt-

tításért létezett s ahol az emberek tömeges gyilkolása és a bűn a tudományosság álarcába öltözött.

És mégis, e film minden borzalmán túl felemelő, mert premier planba azokat állítja, akik a megaláztatás végtelen lépcsőfokait töretlen jellemmel, az emberi összetartás erejében tudták végigjárni, akik a romlottság rendszerre vált poklában is tudtak hinni az emberben, s akik ebben a hitben szenvedtek mártíromságot, vagy tértek vissza az életbe.

„Jamais plus d'Auschwitz”! — sikoltja halála előtt a film hősnője. „Soha többé Auschwitzot!” A halálbamenők százezreinek ez a kiáltása az „Utolsó lépés” tanulsága, üzenete és parancsa.

Dános Éva

GÉP ÉS EMBER

A GÉP ÉS AZ EMBER volt a vezérmotívuma az elmúlt évben Párizsban tartott előadások nagyrészenek (ilyen érdeklődést csak a marxizmus, a szexuális nevelés és a film váltott ki a közönségből). A témát a legkülönbébb hangnemben variálták. Ime mutatóba néhány előadascím. Kezdjük az optimistákkal: *A munka költészete; A technika szépsége; A tiszta tudomány, mint az ipari fejlődés forrása* (Brogie előadása). A kevésbé derűlátók ilyen címeket adtak előadásaiknak: *Indusztrializmus és technokrácia* (hét előadás a Centre d'études sociologiques-ban); *A Gép és az Ember* (az „Economie et Humanisme” folyóirat rendezésében); *A gép hódításának története; Az ember, a gép és a természet* (G. Friedmann előadása a Collège Philosophique-ban); *A Dieterlen-féle szakmai szervezés* (Collège des Sciences Sociales et économiques); *Lélektan és psycho-technika* (Pedagógiai Múzeum). Az Echo-Klubban tartott előadás már címében is felveti a kérdést: *Hová fog vezetni a mai világ technikai haladása?* Az „Encyclopédie de la Renaissance Française” előadássorozatot szentelt annak a kérdésnek, hogy a technika hogyan szolgálhatja a szellemet, a számológéptől kezdve az új logikáig. Az egyik illusztris előadó, Mühlenstein *A humanizmus új távlatai* címmel tartott bevezetőt, Friedmann kevésbé derűlátóan arra mutatott rá, milyen következményekkel jár az emberre nézve, ha a természetes környezetét felváltja a technikai környezet.

A Tour-Marbourgban tartott Találkozón hasonló kérdéseket vitattak meg. Friedmann, a „Travail humain” (Emberi munka) című folyóirat alapítója ugyancsak zavarba hozta hallgatóit, amikor azt a kérdést tette fel nekik, miképpen gondolják keresztény szellemben megoldani Az ipari elgépiesedés emberi problémáit; mi módon biztosítják az ember számára azt a „lélektöbbletet”, amelyre a mechanizált civilizációban szükségünk van? A hozzászólásokból az tűnt ki, hogy kevesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Csak a „jociste”-ek tudtak az előadóval lépést tartani a konkrétumok területén (az ipar adottságainak fejlődése, a munkanélküliség, a munka higiéniája, a

tanoncképzés, a vállalkozás lélektana stb). A következő hét előadója Dubarle atya volt; ő a kérdés szellemi oldalát tárgyalta, azt, milyen hatással van a gép a mindennapi életünkre. A gépi civilizáció haladása — mondotta a kiváló szociológus — sokkal gyorsabb, mint az ember öntudatra ébredése, mert a lelki műszerek hiányoznak. Túlságosan statikus lelki berendezésünk nem volt elkészülve arra, hogy a gép dinamizmusa így betörjön életünkbe. Ezért sürgősen ki kell fejleszteni a megfelelő lelki erőket, nehogy katasztrófába sodorjuk az emberiséget és az emberből szörnyeteg legyen. Ma már ott tartunk, hogy a megismerés és a jövőbelátás gépei állnak rendelkezésünkre, van „szociotechnika”, ismerjük a statisztikai információ és a közvéleménykutatás technikáját (nemrégiben felállították a „közvélemény öt törvényét”); mechanizálták a háborút és politikát és az a veszély fenyeget, hogy a technika magának az embernek az anyagát is át akarja gyúrni. Fontos tehát, hogy értelmünkkel megemésszük ezeket az adottságokat és a modern filozófia megnyílják e még ismeretlen lelki dimenziók felé. Mindezt alázatosan át kell gondolni, kifejleszteni érzékünket a történelmi áramlatok iránt, melyek a technika és kollektivizálás jegyében állnak. Sajnos, a filozófia még nem értette meg ezt, a XX. század teológiája pedig még egyáltalán nincs kidolgozva, — fejezte be előadását Dubarle atya.

Legyen szabad itt megjegyeznünk, hogy az előadó túlságosan szigorú a francia teológusokkal szemben. Ha valahol, úgy Franciaországban valóban erősen kezdenek kirajzolódni a modern világ teológiájának körvonalai, azé a világé, amely ráeszmélt arra, hogy az ember lelki üdvén kívül van földi üdve is, melyet maga az ember biztosít önmagának és ennek a földi üdvnek az eszköze a technika. Páris érseke, *Suhard* bíboros a mai teológusok és gondolkodók egyik főfeladatának tartja a modern világ „*Summá*”-jának kidolgozását, amely megtalálja a szintézist a kereszténység és a technikai civilizáció között. A kereszténység és technikai haladás kérdésének szentelik műveik tekintélyes részét Daniélou, De Lubac, Montuclard, Gabriel Marcel, Jean Lacroix Teilhard de Chardin, Emmanuel Mounier és még sok más francia teológus és gondolkodó, akik nem néznek szent borzalommal a technikai civilizáció felé, hanem igyekeznek azt lélekkel telíteni.

F. K.

SZEMLE

PAPOK ÉS VILÁGIAK AZ EGYHÁZ NÖVEKEDÉSÉBEN

A „Jeunesse de l'Église” legutóbbi száma „Felépítem Egyházamat” címmel az Egyház szervezeti változásait tárgyalja. A cikkhez Franciaország legkiválóbb katolikus gondolkodói szolgáltatnak adatokat: P. Montuclard, Desroches, Chenu és Congar. Az alábbiakban P. Montuclard, Chenu és Congar felőgásából adunk szemelvényeket.

Az írók mindenekeelőtt megállapítják, hogy az Egyház szervezetének messzemenő átalakulása nemcsak mint lehetőség, hanem mint valóság tűnik fel előttünk. Nem kérdezik: az ilyen átalakulás lehetséges és az Egyház lényegével összeegyeztethető-e, hanem leszögezik, hogy ez az átalakulás folyamatban van; és ennek jelentőségét vizsgálják.

Ez az átalakulás — hangzik P. Montuclard tétele — természetes következménye annak a szerepnek, amelyet a világiak az Egyház jelenlegi életében játszanak. A világiak nagykorúsága tény, és mély kapcsolatban áll az emberiség egész szociális és szellemi fejlődésével. E tény szükség-szerű következményei bizonyos mélyreható változások az egyházi szervezetben.

Szabad a világiaknak ilyen hatást gyakorolniok az egyházi valóságok alakjára? Helyes-e, hogy ők magának az Egyháznak szervezetét is befolyásolják?

Hogy a világiak szerepét az Egyházban ebből a szempontból helyesen megítélhesse, P. Montuclard a szervezet szó jelentésének kétféle értelmét különbözteti meg: egy jogi-formális és egy egzisztenciális-konkrét értelmet. Az első magában foglalja a megszövegezett dogmák és törvények teljességét, a hit és az egyházi intézmények szabályait. A másodikba tartozik a hívők mentalitása, a vallásos szokások, mindaz, ami a hit és az egyházi intézmények tényleges állaga. Ez a két rendszer nem áll ellentétben egymással, de különbözik egymástól. Fontos, hogy tisztázzuk, milyen viszonyban állnak egymáshoz.

A tényleges szervezet nagyrészen a jogi szervezettől függ — (a liturgia gyakorlása a rubrikákat követi, a vallásoktatás az egyházi tanítói hivatalt, az egyházszervezet a kánonjogot, és így tovább). De ez csak egyik oldala az éremnek. Igaz, hogy bizonyos esetekben a valóság tökéletesen alkalmazkodik a törvényhez, így a keresztény házasság érvényessége szempontjából; de sok más esetben a szerkezet már megmutatkozik a tényekben, mielőtt még törvények vagy hivatalos formulák erősítenék meg. Cardijn például előbb hozta létre a munkásifjúság mozgalmát, mintsem

hogy bármelyik egyházi hatóság foglalkozott volna az ifjú-munkásság problémájával. És számtalan ilyen eset van. Amikor a valóság átalakul, fokozatosan alakítja a jogi szerkezetet is, amely önmagából nem változik meg.

Mindezt a teológusok elméletileg igen jól tudják, de e jelenségek valóságával szemben igen könnyen csődöt mond a keresztény öntudat. Ez ugyanis hajlamos arra, hogy az Egyház jogi szemléletéből közvetlen Krisztus láthatatlan egyházának eszméjére csapjon át, és figyelmen kívül hagyja az Egyház látható valóságát. Az Egyház azonban tulajdonképpen olyan magatartást tanusít, mint minden egyéb, ami eleven; él és csak azután szemlélődik. Csakhogy élete olyan testé, amelynek lelke a Szentlélek.

Ha ez így van, akkor világos, milyen nagy jelentősége van mind-ebben a hívők közösségének, amelyet a megkereszteltek összessége adkot. A pápa és a püspökök e „szentek egyességének”, ennek az eleven templomnak a szolgálatában állanak. Az Egyház életében tehát döntő szerep jut a világiaknak.

Ez a szerep természetesen nem olyan, hogy a hierarchia feladatkörét kiegészítse vagy éppen körülhatárolja; a hierarchia a maga területén független és korlátlan. A világiak együttműködése az Egyházban más természetű. A hierarchia felelős a jogi szerkezetekért; a világi rend viseli nagyrészt a felelősséget a tényleges szervezetekért. Az ő feladata, hogy az Egyház életét fenntartsa. Éppen ezáltal működik együtt a többi szerkezeti tények átalakulásában. Ha valóban az Egyház szelleméből él, akkor megújítja és megfiatalítja az egyházi szerkezeteket; ha viszont az Egyháztól idegen szellemből él, akkor az egyházi szerkezetek megmerevítéséhez vagy elfajulásához vezet. Az Egyház Istentől kapja életét és ezt az életet a hierarchia juttatja el hozzá. De hogy azután az Egyház testében hogyan hat és gondolkodik, az szokásokat és berendezkedéseket megtölti-e és milyen tartalommal: az nagyrészt attól függ, a hívők összessége miként fogadja el vagy korlátozza ezt az életet.

Az Egyház a valóságban, háromszáz millió hívője között, igen nagy százalékból középszerű embereket foglal magába. Éppen ezért első pillanatra úgy látszik, hogy a megkereszteltek összessége inkább nehézkes ellenállási tömeg minden eleveenséggel szemben és súlyával csak terheli és akadályozza az egyházi szerkezetet. Neki tulajdonítható, hogy a plébániák megmerevedtek, hogy a szentbeszédnek a félelemre támaszkodó moralizmussá fajultak, hogy az óvatosság, a figyelmeztetések és tilalmak mentalitása győzött, hogy a teológia bizonyos tanokat eldurvított vagy kevésbé megrázókká tett (például a bűnről és megváltásról szóló tant). Ilyenformán az Egyház egész „elpolgáriasodása” a közepesréteg tömegének számlájára írandó.

Ettől azonban nem szabad visszarettennünk, hiszen az Egyház nyitva áll a bűnösök számára, sőt egyenesen a „bűnösök Egyháza”, és elengedhetetlen életfeltételeinek egyike, hogy Isten előtt bűnösnek tudja és vallja magát. A középszerűségnek ez a fajtája nem jelent számára veszedelmet.

Csakhogy — folytatja P. Montuclard — van a középszerűségnek egy másik, valóban veszedelmes fajtája is. Két megjelenési formája van — ezeket már Szent Pál is ismerte —, az egyik a „pogányok” naturalizmusa, a másik a „zsídók” racionalizmusa. Naturalizmus és racionalizmus itt azon-

ban nem általánosabb értelmükben veendő, hanem mint Istennel szemben tanúsított meghatározott magatartás. Mindkettő ellentétben áll az igazi Isten-gyermekséggel. Az egyik, a racionalizmus emberi mértékek szerint ragaszkodik a maga kiválasztottságához, rítusaihoz és erényeihez, de becukja szemét a történelem irracionális elött. A másik, a naturalizmus ösztönössé teszi a természetfölöttit, természetivé teszi a hitet és a keresztény tanítást a „vallásos érzéssel” akarja helyettesíteni. Ez a két szellemi magatartás mindig jelen van és mindkettő üressé fosztja a hit, a kegyelem és a kereszt tényét. Végeredményben ezek az okai az egyházi szerkezet minden megmerevedési jelenségének.

A jobbak ugyanakkor mindig fölülemelkednek ezen a középszerűségen. Szellemi vonalon itt is érvényes a „szegények” harca a „gazdagok” ellen, a kicsinyeké a farizeusok ellen, a keresőké a kielégítettek ellen. Egyetlen fegyverük a személyes megtérés a kegyelemhez. Nekik köszönhető, hogy az Egyházban állandó ellenhatás érvényesül a megmerevedési törekvésekkel szemben. Ez a személyes megtérés hozza létre az Egyházban a megújulást; azt jelenti, hogy a kegyelem minden emberi fáradozásnál fontosabb, a hit minden józan megismerésnél magasabb, a szeretet minden egyéb önfeláldozásnál lényegesebb. Manapság a világban itt is, ott is valóságos mozgalom tapasztalható ennek a „tisztá” kereszténységnek irányában. A légblokk türelmetlenül törekszik a szentség után és ugyanilyen türelmetlenséggel hangzanak fel ama hangok, amelyeket prófétáinak lehet nevezni és amelyek a megmerevedés idejében éppoly fontosak a megújuláshoz, mint a szentek léte. Mert a próféta látja a valóság és a cél közötti távolságot, munkára hív és munkálkodni kezd; nem mindig szent, de mindig a szentség nevében követel.

Voltak idők, amelyekben az egyház volt az a kristályosodási mag, amely köré az egész szociális rend lerakódott. Ilyen időkben az Egyháznak nem kellett aggódnia szerkezeti fejlődéséért; olyankor természetesen minden más tényező felett állt, mert minden egyének ő volt az eszményképe, mint például a középkori kereszténység idején. Amikor azonban az egyházi meg a szociális szervezet már nem áll egymással összeköttetésben és ez utóbbi a maga továbbfejlődését az Egyházra gyakorolt mindenféle visszahatás nélkül érheti el: akkor az egyháznak el kell hagynia régi „emlékeit”, szokásait és meg kell fiatalodnia. Ez történik ma, és nyilvánvaló, hogy nem könyvek és információk kerülőúttján történik, hanem az Egyház legelevenebb tagjainak az új világ szervezeteivel való mindennapi együttélése által. És ma jobban mint valaha, azoknak az oldalán található az Egyház igazi érdeke, akik utat törnek, új gazdasági és szociális rendért harcolnak, a profán világban állnak, vagy a munkás-missziókban működnek. Az Egyház igazi reménye, hogy vannak világiak, akik egyidejűleg egészen a világban és egészen az Egyházban élnek.

Az emberiség történelmi haladása és az Egyház haladása — mondja P. Montuclard — széttephetetlen kapcsolatban áll. Mindkettőt ugyanazok az erők mozgatják és ugyanazok az ellenállások akadályozzák. És éppen ebben rejlik a világiak mai nagy feladata. Kettős felelősséget hordoznak.

A világi ember nem töltheti be hivatását az Egyházban, ha megelégszik azzal, hogy passzívan elfogadja a Szentlelket és behúnyt szemmel átengedi magát az élet sodrának. Az élet szelleme kezdeményezésre ser-

kenti, és neki ezt a hívást nem szabad visszautasítania. A kezdeményezésnek fontos szerepe van az Egyházban: enélkül veszendőbe menne a személyi kapcsolat kifejezési lehetősége a hívó és Krisztus között; enélkül a keresztény élet örömtelen és gerinctelen lenne. Ez újítja meg az Egyház testét. De nem erőszakos forradalom. Csaknem öntudatlan; nem elképzelt tervezet megvalósítása, hanem érlelődés a szeretetben. Nem szembeszáll az Egyházzal, hogy megítélje, hanem magának az Egyháznak életéből sarjad. Ez azonban azt is jelenti, hogy semmiféle megújulásnak nem szabad elvesztenie a kapcsolatot a középszerűek tömegével; akik ugyancsak az Egyházhöz tartoznak. A szentek és próféták mindig megőrizték a közösséget a bűnösökkel. Büntelen Egyházzal csak az eretnekek álmodtak. A valóságban az Egyház a szeretet egysége.

Ilyen szempont szerint kell a világiaknak a hierarchiához való kapcsolatukat felfogniok. Ha az Egyház pusztán csak földi egyesület lenne, akkor a világi ember viszonya a püspökhöz egyszerű alárendeltségi kapcsolat volna. Minthogy azonban az Egyház eleven szervezet: ez a viszony egyidejűleg a szoros összetartozás kapcsolata is. E viszony elkorcsosulása a valóságban sokkal kevésbé a világi rend függetlenségi törekvéseivel függ össze, amelyekre a hierarchia hatalmi követelésekkel válaszolna; az elkorcsosulás inkább a mértéktelen passzivitás következménye. A laikusnak tudatában kell lennie annak, hogy befolyása az Egyházra nem érítheti a jogi szerkezetet, viszont a konkrét szerkezettel kapcsolatban életet vagy halált jelenthet.

P. Chenu nyíltan felteszi a kérdést: ha nyilvánvaló, hogy a szociális szerkezetek megváltozása a legmesszebbmenő hatást gyakorolja az egyházi szerkezetekre: nem kell-e megdöbbenni attól, hogy az Egyház ennyire érzékeny a profán világ forradalmi iránt? Válaszol is a kérdésre. Szerinte mindazt, ami e téren ma szemünk előtt végbemegy, éppen ellenkezőleg áldott szerencsének kell tekintenünk, mert új megvilágításban le tudjuk olvasni róla a keresztény üdv-gazdálkodás lényegét.

Az Egyház — mondja — titokzatosan ellentmondó módon „Krisztus kortársai” tesz minket a hitben, amely semmiképpen sem történelmi és pszichológiai láthatósága egy vallásos tapasztalatnak, hanem Isten bizonyossága mibennünk. Istennek e jelenléte a haladás és szociális fejlemények immanenciájával szemben a transzcendenciát jelenti. Az Egyház azonban egyidejűleg Krisztus időleges teste is; ezt a testet pedig a történelmi emberiség alkotja. Szent történelem ez és egybeolvad az emberiség sorsának külalakjával. Ez a megváltás egyik paradoxona. Az emberiség haladása nem egyéb, mint „az állandó megtestesülés mindig drámai és mindig új anyaga, amelyből az emberi társadalom kialakulásának ténye sincs kirekesztve: sőt, amaz éppen emebben tökéletesedik”.

Nem a mi feladatunk — folytatja P. Chenu —, hogy a konkolyt a búzától elválasszuk és csak a „tisztaakat” soroljuk be Krisztus misztikus testébe. Minden ember, de minden közösség is hivatott arra, hogy felvétesse bele. Az elmúlt XIX. század hamis spiritualizmusa az Egyháznak éppen ezt a misztikus realitását ismerte félre. A kereszténység más, mint az igaz, jó és szép platói eredetű metafizikája, mely végül is ahhoz az idealizmushoz vezetett, amely ellen Marx fellázadt. A keresztény nem idealista, hanem nagyonis érzékeny az egyéni és a kollektív emberi élet

szerkezete iránt, rendelkezik amaz evangéliumi figyelemmel az emberi valóságok iránt, amelyről Maritain beszél, és pedig a gazdasági alapoktól kezdve. Kétségtelenül előfordulhat, hogy az Egyház e téren túlságosan is belekapcsolódik a világ dolgaiba, ami veszélyt jelent. De ettől a veszélytől való féltünkben átengedni ezt a valóságot önmagának: farizeizmus lenne. Csak az téveszti el a célt, aki az ilyen fáradozásnál eltávolodik az Egyháztól. Aki hű marad az Egyházhoz, megmarad a megváltó megtestesülés vonalán is. És éppen ezen a vonalon játszódik le az egyházi szervezetek szellemi és apostoli működésének átalakulása is, ami ma a profán világ hatása alatt megy végbe és amiben a megtestesülés rejtett törvényei mutatkoznak meg.

Nem először történik, hogy az Egyház a profán világ átalakulásával kapcsolatban egész szervezetét megváltoztatja.

Alapítása idejében, amikor a keresztény közösségeknek még semmiféle politikai szerepük nem volt, az Egyház a maga szervezeteit és belső összefüggését nem a világi hatalom ellenében alakította ki — bár a világ akkor ellenségesen állt szemben vele —, hanem egyedül a maga vallásos értékeinek kifejlesztésével. A civilizáció, profán valóságaival és azoknak egyre növekvő autonómiájával, természetes hátterét alkotta a keresztény igazságoknak és nem veszélyeztette azokat.

Konstantin korában a politikai társadalom elismeri, sőt át is veszi a kereszténységet. Ezzel megkezdődik a kereszténységnek az a története, amelyben világi és szellemi kör oly szorosan összefonódik egymással, hogy nagyon gyakran össze is keveredik. Időnként megnyilatkoznak e keveredés veszélyei is; de mégsem árnyékolják be e „szakrális” kereszténység nagyságát és jó hatásait. A középkori kereszténység — mondja Chenu — valódi megtestesülés volt, éppen azért, mert a történelemben testesült meg.

Az emberiség növekedésével azonban az Egyház védő szerepe a világi vonatkozások szempontjából egyre jobban elvesztette létjogosultságát. A nemzeteknek már nem volt szükségük az állam oltalmazóiként a püspökökre. Az új művelődési központok erősen csökkentették a szerzetesrendek kultúráját fenntartói és áthagyományozó jelentőségét. A pápa feladja azt a funkcióját, melyet mint az államok együttélésének irányítója vitt. A jótékonsági és szociális szervezet átmege a profán társadalom kezébe; a nevelés joga a család világi joga lesz; maga a kereszténység is már nem „szakrális” többé, hanem profán.

Ez a fejlődés természetesen súlyos veszélyeket rejt, amelyeket nem titkolhatunk el magunk előtt. A keresztény a reneszánsz óta súlyosan szenved a kultúra és a hit világának szétválása miatt. Ez a szakadás végül is korunk „laicizmusához” vezetett. Az Egyház ezáltal azonban azt a nyereséget is elkönnyelhetette, hogy egyre spiritualisabbá válhatott. XII. Pius korunk forradalmain át egyedül misztikus valóságával és földöntúliságával határozhatta meg az Egyház létét. Az Actio Catholica sem annak kísérlete, hogy az Egyház rátegye kezét a világi érdekkörökre. Lényegében tiszta laikus mozgalom klerikalizmus nélkül; tiszta keresztény megvalósulás, amint azt a pápák megnyilatkozásai ismételtelen hangsúlyozták. Korunk minden eddiginél inkább teszi képessé a keresztényt arra, hogy az evangéliumi üzenet szellemi lényegét és a maga világában való kovász-szerepét megérthesse. A keresztények egész haladó szárnya megértette ma ilyen-

értelmű feladatát. Nagyon jól tudja, hogy 6 „megvalósít”, „tanúságot tesz”, tanúságot kell tennie, és ez több, mint az, amit régebben „hódításnak” neveztek. Bennük valósul meg Krisztus parancsa: „Átám, nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból; azt kérem, hogy őrizd meg őket a gonosztól”.

Az egyházi szerkezet változása: tény. P. Chenu hangsúlyozza: az Egyház eleveisége éppen abban mutatkozik meg, hogy tud mindegyre megújulni és ebben a megújulásban növekedni. Minden azon múlik, vajjon ezt a változást az egyházban helyes úton valósítják-e meg. P. Congar szerint kétféleképpen lehet újításokat bevezetni az Egyházba. Vagy azt az újat tekintik adottságnak, amit be akarnak vezetni, s akkor ehhez kell az egyházi valóságot alkalmazni; vagy az egyházi valóságot tekintik annak, s akkor ahhoz kell az újításnak alkalmazkodnia. Hogy melyik utat kell a kereszténynek választania, azt igen tanulságosan világítja meg az ökuménikus törekvések példája. A nem-katolikus ökuménikus mozgalom mindeddig általában a keresztény vallások különbözőségeiből indult ki s úgy véli, ehhez az adottsághoz kell az egységesítést alkalmazni. Egy katolikus „ökumenizmus” ezzel szemben sohasem felejtheti el, hogy Krisztus és az apostolok Egyháza fennáll; neki ebből az adottságból kell kiindulnia és ebben kell érvényesítenie a katolicitás végtelen erőforrásait, hogy a keresztény valóság minden törvényes változatát az Egyházba kapcsolhassa bele. Minden valóban katolikus megújulásnak magának az Egyháznak az elveiből kell kiindulnia.

Az Egyház multjában szigorúan kötelező elemek vannak: a Szentírás, a dogma, minden egyhangúlag igaznak tartott tanítás, az egyetemes egyházi élet minden ténye. Más egyházi valóságok, mint például a liturgia, úgy át meg át vannak szöve az Egyház lényegével, s annyira az Egyház alakította ki őket, hogy a katolikusnak nagy tekintéllyel rendelkező irányvonalat mutatnak, ha nem is követelnek olyan abszolút engedelmességet, mint az előbbieket. De van ezenkívül még sok tanítás, történelmi tény, különleges forma, amely csak momentuma vagy szemlélete a keresztény hagyománynak. Ahhoz, hogy az Egyház lényegéből élhessünk, a tanu és a hagyomány ama legelső elvei alapján kell élnünk. Hogy egy újítást ne gépiesen kényszerítsünk rá az Egyház életére, hanem a megújulást mint az egyházi élet igazi kiteljesedését valósítsuk meg: éppen ennek az életnek a legmélyebb alapjait kell megvizsgálnunk.

A modernizmus például világos esete az Egyház téves megújítási kísérletének. Az Egyházat nem lehet valamely meghatározott modern formával oly módon egyeztetni össze, hogy azt minden további nélkül belekapcsolják az Egyházba. Hogy igazi kiegyezést lehessen létrehozni, sokkal mélyebbre kell nyúlni és ezt a művet csak nagyon ritkán viheti végbe egyetlen ember: többnyire egész generáció munkája és élete szükséges hozzá.

Másrészt magának az Egyháznak is kötelessége, hogy ily módon a maga megfiatalításán dolgozzék. Magának az egyháznak: vagyis nemcsak a hívők összességének, hanem mindenekelőtt a hierarchiának is. Ennek szerepe az összességben elsősorban kétségkívül megőrző és mérséklő. Ő a hagyomány őrzője és magyarázója. És ez a feladata minden újítással szemben is rendkívül fontos és a futó látszattal ellentétben pozitív is: mert

hiszen éppen ezért nem elégedhetnek meg az újítók a gépies alkalmazkodással, hanem az Egyház elvei alapján kell gondolkozniuk és cselekedniük. De ez a mérséklő szerepe semmiképpen sem mentesíti a hierarchiát attól a kötelezettségétől, hogy maga is a hagyomány ama mélységével való érintkezésben éljen, amelyből az új megszülethet. És a gépies újítási kísérletek elhárítása érdekében — írja P. Congar — szabad kitennie magát a régihez való éppoly gépies ragaszkodás veszedelmének.

KOROK ÉS PILLANATOK

Jegyzetek Virginia Woolf regényeiről.

Dívtos író Virginia Woolf, a modern angol irodalom egyik legkiválóbb nőírója? Nem állnak rendelkezésünkre statisztikai adatok arról, hányan olvassák hazájában és hányan olvassák nálunk. Annyi biztos, hogy a Woolf-regények megjelenési példányszám és kölcsönkönyvtári kelendőség tekintetében nem veszik fel a versenyt az irodalom és a ponyva határára álló álirodalommal, a bestsellerrel, de ha vizsgáladási területünket leszűkítjük a világirodalmi értéket képviselő „minőségi irodalomra” és statisztikai adatok híján, személyes tapasztalatainkra hagyatkozunk, megállapíthatjuk, hogy Virginia Woolf nemcsak a céhbeli írója: Huxleyval, Morgannel, Maughammal együtt befogadta a magyar olvasóközönség. Sőt híre, — akárcsak Prousté, Joyce-szé — túljutott olvasói táborán: csodálatos hősről, Orlandóról azok is hallottak, akik egy sort sem olvastak Woolftól. A közvélemény őt is besorozta az irodalom forradalmárai, a regény formabontói közé. Múltán. Már első jelentősebb regényében, a *Mrs. Dallowayban*¹ (1925) is felbontotta a regény hagyományos kereteit: egy középkorú londoni hölgy Clarissa *egyetlen napjának históriája* ez a könyv. Clarissa reggel bevásárlásra indul, a városban néhány ismerőssel találkozik, vagy csak épp elhaladnak mellette és a párbeszédekben, vagy Clarissa tudatának tükörképében felvillan életük néhány mozzanata, magukba zárva egész emberi sorsukat. A délelőtt folyamán váratlanul betoppan Clarissához fiatalkori szerelme és önzetlen barátja, Peter Walsh. Most érkezett Indiából, beszélgetnek, Clarissa közben a cselédségnek ad utasításokat, mert az egész nap Clarissa estélyének előkészületeivel telik el és a harangok kongása jelzi újra meg újra a regény több pontján, hogy közeledik Clarissa fényes estélyének ideje, amelyen nem történik semmi különös azonkívül, hogy a miniszterelnök megjelenésével tüntette ki Clarissát és egy idegbeteg fiatalember, Warren Smith öngyilkosságának híre átfut az estélyen.

De a legnagyobb megdöbbenést Virginia Woolf másik regénye, az *Orlando*² keltette a huszas évek végén. Az Orlando híre már egy kicsit hírhedség is: a reformátoroknak, lázadóknak, de leginkább különcöknek kijáró gyanakvással emlegetik Orlando csodálatos történetét, aki a könyv

¹ Clarissa. Fordította Nagypál István, 1947.

² Orlando. Fordította Gyergyai Albert és Szávai Nándor, 1945. A bevezető tanulmányt Gyergyai Albert írta.

elején, 1586 körül még szaracén-fejet hasogató daliás ifjú, Erzsébet királynő kedvence, a regény végén pedig, 1928 október 11-én, átélve különböző korok változatos kalandjait, csillogó élményekben gazdag pályadijnyertes költőnő, mert egy titokzatos mély álom közben nemet változtatott.

Körülbelül ennyi az, ami Woolf oeuvrejéből a „levegőben van”, amit azok is ismernek, akik semmit sem olvastak Woolftól, csak a hírét hallották. Ehhez a képhez járult a Flush¹ magyarnyelvű megjelenésével még egy adat: Woolf egy kutya szemén keresztül és tapasztalatain át mondja el a Browning-házaspár történetét.

Tehát elsősorban a kuriózumszerű adatok ragadtak meg a köztudatban. Aki csak ezeket a kuriózumokat ismeri Woolfból, aligha lát többet írói trükknél, különködő hatásvadászatnál.

Virginia Woolf regényeinek végigolvasása után azonban ráeszmélünk arra, hogy amit a köztudatban kuriózumként emlegetnek, ami különködésnek tűnik: — a regény idejének kitágítása az Orlandóban, összehúgósítása az Mrs. Dallowayban, vagy még nagyobb arányokban, néhány órára sűrítve, a To the Lighthouseban, vagy egy ismert életrajz újrapergetése mély intuícióval, egy kutya szemlencséjén át és érzéki benyomásain keresztül — mind *fontos szerkezeti elemek*; a Woolf-regények tartalmi lényegének legalkalmasabb kifejező eszközei, amelyek épolyan elválaszthatatlanul és leoldhatatlanul hozzátartoznak a Woolf-regények mondanivalójához, mint versben: forma a tartalomhoz.

* * *

Mi az a tartalmi lényeg, az a „mondanivaló”, amit ilyen szokatlan keretekben, hagyományromboló formákban fejez ki Virginia Woolf? Az úttörő formai keretekben egy örök írói ambíció merész és megismételhetetlenül egyéni kísérlete ölt testet: *Virginia Woolf az életet akarja megragadni szakadatlan áradásában, hullámszerű dinamikájában*, ahogy egyik hőse vallja: „a lebilincselő, végtelen gazdag élet”.

„A hagyományos és a pillanatnyilag legdivatosabb irodalmi formák közül — írja Woolf tanulmányában — kisiklik az, amit keresünk, amit életnek nevezünk.” A hagyományos regény szerkezeti gerincét a történeti eseménysor adta: fonalrafűzve kaptuk egy ember sorsának, egy város vagy egy család történetének kronológikus sorrendben, egymásután következő jelentős mozzanatait, a történelmi csomópontokat. (Egy példa a sok közül: Flaubert: Madame Bovary.) Ha Woolf követi a hagyományos formát, aligha tudta volna megvalósítani, vagy megközelíteni azt, amire vágyott: az élet folyamának tökéletes visszaadását. Mert a woolfi életérzés szerint nem a történelmi csomópontokban, a nagy eseményekben szívjuk magunkba az élet lényegét, hanem a *váratlan pillanatok* „ajándékaként elénk hulló gazdag és sejtelmes látomásokban. „A hirtelen, a haszontalan, a vad dolgok fontosak — vallja Orlandó —, ami vörös, kék és bíborszínű, egy buggyanás, egy szökellés, ami tiszta minden folttól, függéstől, emberi szennytól és önzéstől, egy játéksónak a Szerpentineon, csoda, elragadtatás, önkívület, igen, ez a fontos, az önkívület.” Woolf megérezte, hogy a színekben, hangulatokban és hangokban tobzódó életből többet tud élményi valójában megmenteni az irodalom számára, ha az élet állomás-

¹ Flush. Fordította Rónay György, 1947.

pontjai és Clarissa életének történelmi tengelye helyett, az *élet teljes keresztmetszetét* ragadja meg: egyetlen napot hasít ki Clarissa életéből. Egy júniusi napot, amely magába olvasztja a többi szürke hétköznap lenyomatát és csak abban különbözik a többitől, hogy váratlanul megjött Peter, az önzetlen barát és a nap minden percét a közeledő estély láza ragyogja be. Ezt a néhány órai időt — reggeltől az estély csúcspontjáig — helyezi nagyító alá, módszerének alaprendelése a novellairó módszerével rokon. Clarissa tudatfolyamán át a váratlanul felbukkanó emlékképekből, a spontán asszociációkból megismerjük Clarissa egész életét, és mindazoknak a történetét, akikkel Clarissa személye ezen a napon valamiképp összefonódik.

Joyce példája bátorítólag hathatott Woolfra — tanulmányában is sokszor hivatkozik rá —, Joyce két hatalmas kötetben mondja el az újkori Ulysses: Bloom úr egyetlen napját, de Woolf *Joyce kárán is tanult*. Joyce a teljes tudatfolyamat totális és csupasz revelálására törekszik, Woolf válogat a felvetődő asszociációk és emlékképek között és finomít is rajtuk valamit, anélkül, hogy túlstilizálná őket. Joyce mikroszkópikus felvételeket készít minden pillanatról, kíméletlen bonckéssel vájkál hőseinek tudatalatti rétegeiben és animális ösztönvilágában, leírásai jelentékenyen gazdagíthatják a lélektant, de a pszichológia ilyen mohó beszabadulása az irodalomba, a joycei mű irodalmiságát kezdi ki. Míg Joyce boncolóasztaláról sem Bloom, sem Stephen Dedalus nem kelhet többé életre, Clarissa bevásárló körútja a reggeli forgalomban nyüzsgő Victoria Streeten és a Westminsteren át: *maga az eleven lüktetés*, az éjszakai zsibandságból magára ébredt pezsgő élet. Joyce módszerét Arany János Vojtina Ars poetikájában, feltámasztott klasszikus anekdota pórja példázza, „ki szűr alatt rikatta” az eleven disznót, mégse kapott olyan tapsot, mint az athéni, aki tulajdon hangján utánozta a malacvisítást. Woolf furcsa paradoxként: pontosan ismeri az *aranyszabályt*, hogy belső monológok, asszociációk, külső cselekmények, hangulattestések, leírások és emlékképek, párbeszéd és tájelemekből érkező impressziók milyen adagolásban szuggerálják az olvasóban az *élet szabálytalan áramlásának spontán élményét*.

Ez a harmonikus arányérzék azonban még mindig halott rend lenne, ha a felsorolt regényalkotó elemeket nem sodorná magával Woolf stílusának *dinamikus lendülete*. A „stílus dinamikus lendülete” Woolf esetében nem valami szónoki svádát jelent, vagy vulkánikus indulatot: egyik legsebbe erénye a pátoszmentes egyszerűség. A stílus dinamikus áradását a Mrs. Dalloway első részében valósítja meg a legtökéletesebben. Clarissa elindul vásárló körútjára: „Micsoda reggel — gondolta Clarissa —, friss, mintha tengerparti gyerekek elé tárulkoznék. Milyen remek! Micsoda fejlesugrás! Mert mindig ez volt az érzése, amikor kitárta a francia ablak szárnyait Bourtonban — még most is hallotta a nyikordulást — és fejest ugrott a szabad levegőbe. Milyen friss, milyen nyugalmas volt a hullám csökke”. A bourtoni képekkel együtt megjelenik Clarissa emlékezetében Peter Walsh — most kell visszaérkeznie Indiából —, egy régi nyár, mikor náluk nyaralt Peter, de nyomban visszalendül a jelenbe, a csodálatos ragyogó reggelbe, egész lényével rátapad az élet áramára, „mint fiatalabb éveiben, mikor úgy szívta magába a színeket, a lét zengését, hogyha belépett egy szobába, betöltötte és gyakran érezte a feszültséget, ami a bűvart foghatja

el a vízbeugrás előtt". Az éjszakai pihenésben felfrissült vér együtt lüktet a nagyváros reggeli forgalmával: Clarissa különös érzelmi telítettsége kicsordul emberre, gépre, utcára, legszívesebben magához ragadná az egész világot és a *stílus átveszi a vér ritmusát*: „Az emberek szemében, a lendületben, torlódásban és lökdösésben, a fülsiketítő zajban és lármában, a kocsik, autók és buszok, teherkocsik tömkelegében, a hirdetőtáblákat cipelők kacsázásában, a katonazenekarokban, a kintornákban, a feje fölött elszálló repülőgépek diadalmas berregésében és furcsa éles danájában benne volt az, amit szeretett; az élet, London, ez a júniusi pillanat”.

* * *

Miért ragadja magával az olvasót ez a reggeli kép, miért hat élményszerűen annyi irodalomból ismert és stereotípiává merevedett „reggeli hangulat” után? Mert Woolf nem elégszik meg a nyelv eredeti funkciójával, a gondolatközléssel, segítségül hívja a zenét is, az egyszerű gondolatközlést a *nyelv zenéjével* támogatja és ezzel a gáttöréssel jelentősen megkönnyíti az élmény útját a befogadóhoz, az olvasóhoz. „A valóság atomizálódott s új, másfajta belső renddé alakult; renddé, melynek törvénye nem a logika, hanem a zene — írja Rónay György¹ Woolffal kapcsolatban — s ez egyszerre kétfélről is árad a regénybe: a hasonlatok szakadatlan hullámverésének ritmusából, meg az írónak abból az érzéséből, hogy a világot csak ilyen dallambeli azonosulással lehet elmondani.” A nyelv zenéje néhol szinte grafikonyszerű görbéjét adja Clarissa pillanatnyi kedélyhullámzásainak, s ahogy az idézett mondat („az emberek szemében”...) az elragadtatás szabadversszerű szárnyalása után a mondat végére megnyugszik („ez a júniusi pillanat”), érezzük, hogy Clarissa extatikus életöröme is lecsillapodott és észrevételünket a következő mondat igazolja: Clarissa ismét elábrándozik, a háborúra gondol és Mrs. Foxcroftra...

Néhol mintha az idő előrehaladását is a stílus zenéje érzékeltetné a vissza-visszatérő harangkongás mellett. Mire a Big-Ben órája déli féltizenkettőt jelez, a mondatok sodrása szelid hömpölygéssé bágyad és Clarissa extatikus felkiáltásait — Milyen remek! Micsoda fejesugrás! — epikusabb jellegű emlékeztetése váltják fel. Eleven képekben bomlik ki a mult, de egy-egy közbevetett mondat jelzi, hogy nem szakadt el a jelentől. A mult Woolfnál mindig a jelen keretében jelenik meg, mintha illusztrálni akarná Bergson elméletét: „az emlékezés nem visszatérés a multba, hanem a mult minduntalan betolakodása a jelenbe”. Ilymódon a mult varázsa még eleve nebb nála, mint Proustnál, az eltűnt idő nagy varázslójánál, mert Proust valósággal belezuhan az eltűnt időbe, a mult teljes emlékét rekonstruálja és ezzel az eltűnt idő mult-jellegét, mult-hangulatát szinte semlegesíti. Woolf egyszerre két dimenzióban mozog: a jelenben és a multban.

* * *

Ha Clarissa reggeli életmámora el is tompul az idő előrehaladtával, az élet rajongó, szinte vallásos szeretete, a *felokozott szenzibilizáció* egyik legfőbb vonása marad Clarissának is, de épügy valamennyi Woolf-hősnak, szeretik az életet: elsősorban a kifinomult élvezeteket, inkább a „szem

¹ Rónay György: Az idő forradalma. — Magyarok, 1947. III. évf. 6. sz.

örömeit", mint az érzéki gyönyöröket. Az Orlandó elejétől végig a színek és a hangok végtelen áradata és varázslatos játéka: Woolf prizmája számtalan színbe töri az egyszínű fényt és minden színnek ezer változatát ismeri. A Browning-házaspár életrajzának tolmácsolására sem véletlenül választotta ki Elisabeth Barreth kutyáját, Flusht: a kutya fokozott szenzibilitásával *fogékonyabb az érzéki benyomásokra*, mint az ember: „Flusht sokkal jobban elkápráztatta, amit szagolt, mint az, amit látott. A lépcsőház tűzhellnyílásából a frissen sütött ürühús, a zsírral locsolgatott vadhús és a lassú tűzön fővő húsleves meleg gőzzel hullámozottak elő. Ez étek aromáihoz másfajta is keveredtek, szép sorjában: cédrusé és szantálfaé, hím és nőtény testeké, inasoké és szobalányoké, kabátoké és nadragóké, krinolinoké és mantilláké, csipke- és bársonyfüggönyöké, szénporé, ködé, boré, szivaré. Ahogy egy-egy szobán áthaladtak, — ebédlőn, szalonon, könyvtáron, hálón, — mindegyik lehelt egy-egy ízt abba az illatgomolyba, melyet Flush kíváncsian szimatolt, míg lassan rakosgatta egymás elé apró lábait, élvezve, hogyan süppednek bele a vastag gyapjúba, hogy simogatja, becézi, ölelgeti őket, hogyan borul össze fölöttük a dús szőnyeg”. Mintha Flush extrém változata, vagy karikatúrája lenne Woolf minden impresszióra érzékeny emberhőseinek!

* * *

Ha forrását keressük ennek a szenvedélyes vitalizmusnak, amely a Woolf-regények valamennyi hőjét szoros rokonságba fűzi egymással, a legvalószínűbb feleletet az Mrs. Dallowayban kapjuk, mint általában minden olyan problémára, amely a sajátos woolfi életérzést, életszemléletet, vagy írói módszerét érinti. A Mrs. Dalloway néhány mély részlete rávilágít arra, hogy a Woolf-figurák életmámora, felfokozott szenzibilitása, az *elmúlás fojtogató élményéből fakad*. Minden élvezetük mélyén ott lappang valami ősi félelem, mint az utolsó perceiben is mézet nyalogató egér vermének alján a szörnyű unikornis, a Kazinczy-kódexbeli jámbor történetben. A sok szín, az élet tékozló pompája, az emberek pezsgő feszültsége és Clarissa fényes estélyei, mind a horror vacui reménytelen sötétjét takarják és a kikerülhetetlen elmúlásról terelik el a figyelmet, de a megsemmisülés víziója mindig akkor tör rájuk, amikor egész lényükkel az élet ízeit szívják magukba. „Aki jobban érzi az életet önmagában, jobban érzi a halált is — írta Szerb Antal¹ irodalomtörténetében — nemcsak a kihagyás sötét óráiban, hanem az élettéljesség csúcspontjain is, amikor valami suhanó borzadás figyelmeztet a bekövetkező apályra és az örök apályra.” Clarissa pompás reggeli sétáján a Bond Street felé igyekezve arra gondol, „számít hát az, hogy elkerülhetetlenül meg kell szűnnie egyszer mindenestül: hogy mindez megy tovább a maga útján, önélküle is? vagy talán nem vigasztaló az a hit, hogy a halál tökéletes véget jelent: és mégis London utcáin a dolgok árapályán, itt vagy ott tovább él ő is, Peter is, egymásban élnek, s ő is részük — ezt bizonyosra vette — az otthoni fáknak, ennek a csúnya háznak, amely lassan darabokra mállik, része olyan embereknek, akiket nem is ismer, ködfátyolként terül el az emberek között”.

„Vagy talán nem vigasztaló hit, hogy a halál tökéletes véget jelent?” — kérdezi Clarissa és a következő mondat akaratlanul is azt illusztrálja,

¹ Szerb Antal: Magyar Irodalomtörténet, 194. l.

hogy ahol hiányzik a transzcendens távlat, a földöntúli lét reménye, ott maga az élet divinálizálódik: fák és omló viskók telnek meg spiritualitással, a tárgyak reális határai egybemosódnak, az ember túlnő saját határain. „A modern regény eljutott a valóság határainak feloldásához, a valóság egyetlen gomolygó és kontúrtalan fölttá szublimálásához — írja Rónay György¹ —, amivel voltaképpen meg is semmisítette a valóságot: oly minőségi változást okozott benne, amilyen a víznek gőzzé válása; a fogható valóság foghatatlan párává lényegült át s megszűnt a regény számára az a lehetőség, hogy cselekményt, folyamatot ábrázoljon.”

A Mrs. Dalloway bármennyire is átszínezi a valóságot, mégis minden lapja mögött egy élet tapasztalatát és élményeit érezzük, egy-egy képénél saját életünk tudatalá süllyedt pillanatai szállnak újra felszínre. Az Orlandóban már elveszítettük ezt a talajt. Orlando különböző korszakokat összevillantó káprázatos szívarványjátékában beteljesedik a valóság határainak feloldása és ez a folyamat a Wavesben folytatódik. Ha az Orlandót úgy olvassuk, ahogy Gyergyai Albert ajánlja a magyar kiadás bevezetőjében, különösebb értelmet nem kutatva, csak ráfeledkezve a szép mesére, több részlete, elsősorban a „nagy fagy” leírása, kitörölhetetlen nyomot hagy bennünk, de a Mrs. Dalloway életlátásunkat módosító és gazdagító élménye nem ismétlődik meg újra. Talán Clarissa emberi szorongását hiányoljuk legjobban ebben a századokon átutazó csodahősben, az elmúlás gondolatával dacoló Orlandóban.

A valóság felbomlása a Wavesben kulminál. Szerb Antal² azt írja erről a regényről, hogy „már túlságosan költői ahhoz, hogy jó regény legyen. Hat ember párhuzamos életéről szól ez a könyv. A regény felbomlik hat-hat prózai költeményből álló csoportra, mindenegyes monológ lelki helybenjárás, pedig a regénynek az idő múlását kell érzékeltetnie”.

* * *

A Waves már nem kelti a kerek egész benyomását, mint az Orlando, vagy a Mrs. Dalloway. Woolf az apró szerkezetű elemeket (fejezettördékeket) is egyéni módon kapcsolja össze. Az Orlandóban lusta folyóként hömpölyögve kanyarog hasonlatról-hasonlatra és szinte észrevétlenül sikerlik át az egyik részből a másikba. A Mrs. Dallowayban csak éppen összefércei az egymásután következő részeket. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Woolf gyöngye szerkesztő: mint kifejtettük, a woolfi életérzésben a történelmi elemeknek nincs döntő szerepük, nem a történelmi tengelyre épül a regény. A Mrs. Dalloway és az Orlando mégsem hullik atomjaira, valami belső struktúra összefogja a különböző részeket. Ez a struktúra végső elemzésben közelebb áll a vers- (elsősorban a szabadvers), mint a hagyományos regény-szerkezethez. A Mrs. Dalloway közepétől, Peter Walsh dél-előtti látogatásával kezdődően, Clarissában is, Peterben is érlelődik a vágy, hogy beszéljenek egymással. De mindig valami közéjük ágaskodik, zavart félmondatokban vetélik el legfontosabb és kifejezhetetlenül bonyolult mondanivalójukat, nehezen fogalmazható érzéseiket: váratlanul betoppanó emberek, gátlások, kellemetlen asszociációk. „Majd az estélyen...” És a két főhősben lappangó nosztalgia szinte észrevétlenül a

¹ Rónay György: Valéry körül. Magyarok, 1948. IV. évf. 5. sz.

² Szerb Antal: Hétköznapi és csodák, 136. l.

regény belső tengelyévé nő és a regény azzal ér véget, hogy az estély delelőjén a vendégeivel bajlódó Clarissa végre elérkezik Peterhez. Mit mondtak egymásnak? — ezt már nem tudja meg az olvasó, a regény itt végetér, mégis a tökéletes befejezettség érzését hagyja bennünk, mert itt ért el a csúcspontjára, a regényen átvonuló belső feszültség már nem fokozható.

* * *

A műfaji határok elmosódása — ami bizonyos mértékig Woolf valamennyi regényében kimutatható — nem egyedülálló jelenség: egyik legfőbb vonása a század első két évtizedében született műveknek. Woolf írói szemlélete és módszere nemcsak azokkal rokon, akik közvetlenül hatottak rá: Bergsonnal, Prousttal, Joyceval, hanem valamennyi korabeli nagy formabontóval, pl. a francia líra forradalmáraival és olyanokkal is, akiket nem olvasott és akik őt sem olvashatták, mint Rónay¹ kimutatta, a magyarok közül Krudvyval, Kaffkával. Egy-egy összevillanó jelenet vagy leírás rádöbent a olvasót a kortársirodalom titokzatos együttlélegzésére.

* * *

Halász Gábor² írta egyik tanulmányában, hogy a forradalmakat a művészetben is nem elkezdni nehéz, hanem abbahagyni. Ez Woolfra is érvényes volt a Wavesig. 1937-ben megjelent *Years*³ című regénye azonban némi visszatérést jelent a hagyományos formákhoz. Egy szétbomló nagy család, az előkelő Pergiter-familia történetét mondja el ebben a regényben: 1880-tól a kilencszázharmincas évek elejéig. De formabontásához híven, élettörténetek helyett a szereplők életének csak egy-egy szeletét mutatja be: egyenrangúan jelentéktelen hétköznapijaikat. Ezzel a regény nyel. közelebb jutott Woolf a realista ábrázolásmódhoz, de az Évek nagy szintézisébe beépítette a korábbi művek vívmányait is.

Az Évek metafizikai jelentésének kibontása az olvasó feladata. Nem kapjuk közvetlenül, mint a Mrs. Dallowayban, de nyilvánvaló, hogy a Pergiter-család története csak illusztrálja a könyv tulajdonképeni mondani valóját: a *változás világformáló erejét*. Az élet dinamikus ábrázolásának igénye természetszerűleg vezetett ide: „aki a világot szereti és akarja és élvezni tudja — írta egyszer Babits —, annak a változást is szeretnie kell”.

Az Évek egyszerre több síkon mutatja be a változást, az idő munkáló hatását: mi az, amit elvesztünk az idő folyamán, mi az, ami megmarad bennünk? Az egyéni lét változásának ábrázolásával párhuzamosan fut az Évek másik problémája, miként reagál az egyén a változó korokra. Woolf ebben a regényben az életformák változását, az *életérzés átalakulását is érzékeny szeizmográfként jelzi*. Az Orlandó több fejezete nem oldja fel az egyes korokra vonatkozó észrevételeket, az Években már a személyek magatartásában, apró gesztusaikban, gondolkozásmódjukban, szemléletükben felszívódva kapjuk mindazt, amit az Orlandó utolsó fejezetében a XIX. és XX. századról olvastunk.

Az életforma megváltozását és az életérzés átalakulását az Évek utolsó fejezetében, a Ma címűben ábrázolja a legtisztábban. Ez a könyv

¹ Rónay György: A regény és az élet, 273. l.

² Halász Gábor: A stilizálás alkonya, Nyugat, 1941.

³ Magyar ford.: Évek. Ford.: Hevesi András, 1940. Bevezetés: Schöppflin Aladár.

is egy estély leírásával ér véget, az estélyen mégegyszer találkozik a szét-hulló Pargiter-rokonság: öregek és fiatalok, multszázadiak és a világháborús nemzedék. A regény csúcspontja a 70 esztendő Eleanor és Peggy, a még fiatal rokonlány, az orvosnő párbeszéde. Peggy a világháborús nemzedék intellektuális típusának hű vonásokkal megrajzolt figurája: az emberi kapcsolatokban és saját érzéseiben egyaránt kételkedő, mindent elemző specialista. Nem tud feloldódni saját nemzedékében sem. Woolf valamennyi figurája a magány szorongatásával kinlódik, Peggy nemzedékének magány-élménye is egészen más, mint az előttünk járó nemzedéké. Azok önértéztük, gátlásaik miatt maradtak magánosak, Pargiter ezredes egyszer sem tudja megmondani felnőtt lányának, hogy szeretőt tart, bármennyire is szeretné kidobni magából ezt a titkot, Peggyéknek már nincs is mondani-valójuk, csak bizonytalan érzéseik és tisztázatlan nosztalgiáik.

Az Évek nagy újdonsága, hogy a Pargiter-család felbomlásán keresztül *egy egész társadalmi rend végső atomizálódását is bemutatja*. Valamennyi regénye az angol felsőközéposztály zárt légkörében játszódik, hősei gyakran mondják magukról és egymásról, hogy sznobok. Korábbi regényeiben csak egy-egy figura egyéni életérzéséből következtethettünk ennek a társadalmi osztálynak a jellegére, életformájára, tendenciáira. Clarissáék kifinomult életélvezésének stílusából, felfokozott érzékenységből, elmúlásélményéből érezni lehetett, hogy mindebben egy lényegében ambíciók nélküli, régen révébejutott társadalmi réteg magatartása nyilatkozik meg. Az Évek finoman érzeteti ennek a rétegnek a hanyatlását, dekadenciáját, és a regény utolsó jelenetében már egy új osztály hangja jelentkezik. Ez a jelentkezés csak szimbolikus jellegű, de Woolf regényeiben mindig nagy jelentőségük van az utolsó jeleneteknek, anélkül, hogy különösen kipointirozná őket. A hajnalba nyúló estély végén házmestergyerek toppannak be reggeli köszöntőt énekelve. A felnőttek nem tudnak velük mit kezdeni, valami félelmetes volt furcsa danájukban. Egyikük biztatja őket: No, beszéljete! Peggy válaszol helyettük: „Az új nemzedéknek eszeágában sincs beszélni” és North, osztálya ábrándozó-játékos modorában azon töpreng: „hol vannak a boltosok, bútorosok, borbélyok? — felsorolva magában néhány ipart, amelyek mind b betűvel kezdődtek. Mert akármennyire büszke Delia arra, hogy vegyes társaságot lát vendégül, itt bizony csak grófok és grandok vannak. És mi kezdődik még g-vel...”

* * *

Woolf műveit és egyéni sorsát, mint két határkő, az első és a második világháború zárja keretbe. Talán senki sem ábrázolta olyan tökéletesen a két világháború közötti nyugateurópai embert. Legfontosabb művei is a két világháború között jelentek meg. Az első világháborúból örökölt idegbaja a bombázások idején újra elhatalmasodott rajta. 1941-ben teljes idegösszeroppanásban egy folyóba vetette magát. Ötvenhárom éves volt. Egyik angol méltatója szimbolumot lát a halálnem kiválasztásában: Woolf az életet mindig folyamhoz hasonlította.

Vargha Kálmán

KÖNYVEK

THORNTON WILDER ÚJ REGÉNYE

„Caesar” (Révai, 1948)

„Ciceróról kútfőanyag van bőven” — írja regénye bevezetésében Thornton Wilder —, „Cleopatráról kevesebb. A Caesárral foglalkozó gazdag, de gyakran talányos és politikai indulatok torzítják el. Munkám a lehetséges elképzelések közül egy, melyet ezeknek az emlékeknek ellentmondása hívott életre.” *A lehetséges elképzelések közül egy*, — másszóval: egy eddig ismeretlen és idegen Julius Caesar.

Ki ez a Caesar? A fanyar és bölcs, elégedetlen és kereső zsarnok, aki unott és nevetséges szertartásként végzi és őrzi a haló pogányság törvényeit, aki nem hisz mindabban, amit nyilvánosan hirdet, aki elérkezett oda, hogy megérzi: kell, hogy legyen valami, ami eddig nem volt még. Tele van reménytelenséggel és tele van amaz érzéssel, hogy csupa ismeretlen veszi körül. Néhány héttel a végzetes március idusa előtt ezt írja naplójába: „Ahol ismeretlen van, ott remény is van”.

Ilyennek ismertük eddig Caesart? Vagy hogy Wildert idézzük: ilyen Caesart hívott életre az emlékek ellentmondása? Ez a Caesar fikció, — Seneca vagy Epiktetos, Marcus Aurelius vagy Claudius: mennyivel inkább rájuk emlékeztet. De akkor: — mért éppen Caesar? Mért éppen az ő alakját varázsolja elénk Wilder? A kérdésre könnyű felelni, ha megnézzük az időpontot, amikor élt: Krisztus előtt 44-ben ölték meg az összeesküvők. Ez az idő a várakozásé. A római kultúra elérkezett legmagasabb csúcsaira. Aranykor ez, de az aranykorban kezdődik a bomlás, és mégis friss még, eleven a puritán Róma erkölce. Mindent elértek, ami az akkori fogalmak szerint elérhető volt, a hit után kezdődik a kétely, a cinizmus. Jól van ez így? Ezt kérdezik, — s ezt kérdezi Caesar is. Ha a felületet nézik, nyilván jól van, — de az értelme mindennek már homályosodik. Az erős és tiszta vallás babonává változik, a kultúra üresedik. Horatiusok és Vergiliusok érkeznek még, de ők is csak a múlt összegezői. A múlt fényét veszítette, a jelen porlik, — valaminek jönnie kell. Ez ismeretlen felé fordul Caesar, tünődéseit azért tudja egyetlen mondatba összefoglalni: „ahol ismeretlen van, ott remény is van”. És ezért mondja azt is: „szabadság nincs, csak a felelősségben”. Caesar pogányul él és cselekszik, — de már keresztényként érez. Keresztény a nyugtalansága és a félelme.

Miért éppen Caesar? — ezt kezdtük. Ez a Caesar illik Wilder terveihez — (soha ilyen keményen kitervelt és következetesen megvalósított életművet, mint az övé!) — Caesar a jövő hírnöke, a kereszténység megsejtetője. Tépeldéseiben, őszinteségi rohamaiban, hisztérikus, majd sztoikus vallomásaiban egyet keres, egyet követel: a kereszténységet. És ezt nem érti meg, — a lélek készen van már a befogadásra, amikor megölik. Negyvennégy év telik el, s megszületik Jézus. Mennyire ismerős ez a magatartás annak, aki ismeri Wilder életművét!

Mennyire nem független ez a könyv mindattól, amit Wilder eddig írt! Krisztus-várás, — valamennyi könyvét így jellemezhetjük. Ez volt a „Szent Lajos király hídja”, ez volt a „Kabala”, melyekben a szeretetet keresték és szomjazták azok, akik nem akarták elismerni a szeretetet és áldozataiként pusztultak el. Ez volt az „Androsi lány”, amely nagyjából ugyanazokat a kérdéseket veti fel, mint a „Caesar”, nyíltabban, de szűkebb keretek között. Caesar tépelődéseiben — változatosabban, árnyalatosabban, hogy úgy mondjuk: filozófikusabban — újra meg újra felbukkannak a korábbi művek motívumai. S Caesar különös, öntudatlan krisztusvárása is abba az egy mondatba torkollik, amit az androsi hetéra kimond és amit a „Szent Lajos király hídja” és a „Kabala” hirdet: — „az istenek még egy csodát tartogatnak a számunkra”. Ez a *még egy csoda*: — a megváltás. Caesar hitelensége és hitre-vágyása, cinizmusa és elérzékenyülése invokálja az idők messzeségéből Krisztust, invokálja és szinte követeli: *ez az Ismeretlen lesz a megoldás az antik világ válságában*. És ezen túl és ezen felül — s itt szól Wilder mai valamennyiünkhöz — az Ismeretlen Isten oldja meg a ma emberének lelki válságait is.

Ezt mondja a „Caesar” annak, aki katolikus lélekkel olvassa a regényt. És a Caesar-probléma után felvetődik egy másik probléma, s ez már műfaji: — regény? Lehet-e regénynek nevezni Thornton Wilder új könyvét? Mert mi a Caesar? — naplójegyzetek, meghívók, levelek, jósdaí jelentések, versek látszólag összefüggéstelen gyűjteménye. A madárjósok jelentésével kezdődik a történet, Suetonius „Caesarok élete” című történeti művének egy passzusával fejeződik be. S közben: fiktív levelek és Caesar fiktív naplójegyzetei, egymásra dobálva, furcsa és izgalmas összevisszaságban együvé keverve. Látszólag semmi összefüggés, — s mégis: milyen izgalmas, milyen szilárd és zárt kompozíció! Ahogy a történet — Caesar életének utolsó fél esztendeje — kibontakozik, az a legizgalmasabb, legkerekesebb regény. A mű kitűnő fordítója — Németh László — írja a regény technikájáról, hogy milyen csodálatos módon halad a történet egyre szűkülő mederben a kifejlés felé. Egyre több mellékes szakad le róla, egyre élesebbek az arcélek, egyre összefogottabb a történet: — a jegyzetek és jelentések szemre hibrid gyűjteménye kerek történetté fonódik. Wilder úgyszólván meztelenül mutatja a regény-építkezést, — az egyes motívumszálakat egymástól különválasztva vezeti, nem hozza összefüggésbe a többiekkel, nem kerekíti ki és nem poentíroz. Ezzel eléri azt — ritka kísérlet ritka eredménnyel —, hogy lemondhat a kényszerű kötőanyagról, a fölöslegesről, ami egy „átkomponált” regényben elkerülhetetlen. Mindig a lényegről ír és a lényegest mondja ki. Merész vállalkozás, — de Wilder mindig a merész technikai vállalkozások embere volt, gondoljunk csak a „Szent Lajos király hídjára” vagy utolsó drámájára, a felejthetetlen „The skin of our teeth”-re. A szabályos műfaj, a szabályos realista regény és dráma technikáját mindig elkerülte, — de soha így, mint ebben a könyvében.

Játék a regény műfajával, a végső feloldás, — nem meddő játék ez, nem egyfajta szürrealizmus? Wilder regénye a legszilárdabb realizmus. Realizmus abban az értelemben, ahogy mi értjük: ember és társadalom, lélek és lét kettőssége. Ami elénk kerül Julius Caesar történetéből: maga a valóság. Egy magános lélek tépelődik, hittel és cinikusan, s e tépelődés-

nek rendkívüli szuggesztív erővel megjelenített társadalmi háttere van, — Caesar, — aztán Cicero, Clodia, Catullus, Keopatra, Chyteris (az androsi társadalmi valóság. Ennek illusztrációi a regény alakjai: elsősorban maga Caesar, — aztán Cicero, Clodia, Catullus, Kleopatra, Chyteris (az androsi hetérának ez a különös mása) és a személytelen Mamilius Turrinus, akihez Caesar naplójegyzeteit intézi. Ritka érzékletességgel bontakoznak ki előttünk ezek a figurák, — kiki önmagában és az akkori társadalommal való kapcsolatában. A furcsa játék, a hagyományos realista regénytechnika felbontása ezekben a jellemrajzokban igazolódik legbeszedesebben.

Hitvallás és líra, társadalomszemlélet és műfaj-technikai játék — ez Thornton Wilder új regénye. Egy töprengő, mélyen és kikerülhetetlenül keresztény lélek vallomása ez a könyv az emberről, a korról, a hitről. Víz-cseppben a tenger, részlet és teljesség, — Wildernek tán legszebb, legteljesebb írása.

Thurzó Gábor

RÓMAI PILLANAT. Vas István versei. — Révai, 1948.

Örömmel és várakozással vettem kézbe ezt az izlésesen kiállított kis kötetet. Várakozásomat két szép emlék fűtötte: a kitűnő költő ismert és szeretett régebbi verseinek meleg, és római évemnek forró emléke. A könyv elolvasása sok kedves percet adott — néhány nemes, erős vers, sok pompás műfordítás —, egészben véve azonban fájdalmas hangulatot hagyott bennem. Hát csak ennyi? — ez a kérdés tört fel belőlem önkénytelen. Vonatkozik ez a külső arányokra is: a könyv 84 verse közül 54 műfordítás, a 30 eredetinek is csak a kisebbik fele római tárgyú és még ezekből is jut olyan riportokra, mint a *Banço di Santo Spirito*, vagy a Schwartz Siegfrieddel való *Beszélgetés*. A többi amolyan verses útinaplóféle, jórészt kedves, találó és szellemes versek, de nem líra, — nem Vas István lírája. Még fájóbb lesz ez a szegényesség, ha végigolvassuk a 12—13 római verset. Nem tudom mennyi esett Vaszak a címlapon megjelölt két itáliai hónapjából Rómára, de aki csak néhány napot tölthetett el a Roma aeterna három-négy egymásra épült világának falai között, nem fog tudni belenyugodni,

hogy egy Isten szíve szerint való költő, amilyen Vas István, megilletetlenül mehetett volna végig (mert nyilván végigment) az őskéresztény bazilikákon és katakombákban, a *S. Paolo fuori le mura* oszloperdején, a Mózes-szobor és az Otricoli Zeus mellett és mámoros ihlet nélkül nézhetett volna fel (mert nyilván felnézett) a michelangelói Kupolába. Hiszen, persze, értelmetlen dolog a költőtől számonkérni azt, amiről *nem* írt, mások is bejárták az emberi szellemnek e szenthelyeit és nem írták meg minden élményüket! Nem is kérem számon, és nem is a költőtől, csak az embert sajnálom — azért, amiye lehetne és amiye nincsen. Nincsen sokszor a megírt — olykor nagyon szépen és lendületesen megírt — versekben sem. A Szent Péterben csakugyan nem látott volna egyebet „márvány-, arany-, hatalomdagály”-nál és „cikornyás kudarcnál”? — mindezt egy olyan versben, amely ezzel a gyönyörű négy sorral végződik: „A buta bestiát, a gögöt öld meg — bennünk, Uram, — különben minden hasztalan. — Óvj meg minket a hatalomtól!” A *Sixtusi kápolnában* megírja ezt az „örületet”, „kétségbeesést”, „káoszt”, amelyet az *Utolsó Ítélet* sugall, hozzáhan-

golja ehhez a többi titáni Michel-angelo-freskó benyomásait — mindez hatalmas és megrázó —, de hát csak ennyit és csak ezt mondta neki a Sixtina csodája? Ez a kérdés annál fájdalmasabb, mert a kötet néhány nagy versén igazán zavartalan az ember gyönyörűsége és lélekkitágulása (*Ivek, oszlopok, Santa Maria Antiqua*, a címadó vers). — Vas István rokonszenves és kitűnő költő, ma legjobbaink egyike, de ebből a könyvből inkább a jeles műfordítót szereti meg, aki még nem ismerné.

Sik Sándor

ELSŐ ÜRÖMÖK. Konsztantin Fégyin regénye. — Révai, 1948.

Konsztantin Fégyin a legkiválóbb orosz irodalmi hagyományokat olvasztotta fel magában. Művében a cári uralom utolsó korszakának társadalmát rajzolja s könyve a forradalomnak nem csupán előszelét érezteti meg, hanem megmutatja azokat a kibontakozó erőket is, amelyek azokban az egyszerű, névtelen emberekben nyilatkoznak meg, akik alapjai ennek a forradalomnak.

Fégyin nem intellektuális író. Mesterséges pszichológia, nyolcvanvalóvá jelzett lélektani törvényszerűségek építődíszai nélkül, természetes életszerűséggel ad képet a korról, az embereken keresztül: emberlátás és mély élettapasztalat van benne. Regénye realista mű: nem csupán tények, megtörténtnek ábrázolt események csoportosítása, hanem az emberi cselekedeteknek a belső indításból és a körülményekből levezetett, eleven ábrázolása. Hőseit a maguk természetes valóságában látjuk s bár az író személytelen a műben, emberszeretet és együttérzés színesíti meg alakjait; embereken érez és embereken gondolkodik.

Ezek az emberek egy-egy epizódban lépnek elénk, amelyek mindegyikének súlya van: jellemznek s mind előbbre viszik a cselekményt. Ebben mutatkozik meg Fégyin egyik legszebb írói erénye: a regénybeli történet meseszálát valósággal elbujtatja ezeknek az emberi történeteknek a folyamata mögött. A regény elején a színész és a drámaíró meglátogatják a menedékhelyet, hogy művészetükhöz megismerjék a valóságot. Itt valóban emberek érdekelnek embereket, ezért is szövődik kapcsolat közöttük. A hatalmas szál teherhordó, ez a tisztaszívű, részegeskedő fiatal családapa áldozat, eltiportságában is az emberi méltóság képviselője, igazságszerető, mindig jót akar, de sorsa nem ismerteti meg a szabadító erőket, amelyek kiemelhetnének innen: menthetetlenül elvesztette a társadalomnak. Törékeny feleségének minden szavában ott a nyomor riadtsága, de kapkodó, nyugtalan beszédében a soha nem csüggedő asszonyi vállalás szól és leánykájuk, ez az utcán nevelődött kis suhanc, aki mindenben feltalálja magát: a nyomor-élet ártatlan kis okosa. A gazdag háztulajdonos elfogásában és cselekedeteiben ellen-szenves, de az író, aki nem egyéneket állít pellengérre, meg tudja mutatni, hogy ez az önzésébe leszűkülő polgár a társadalmához való lefejt-hetetlen hozzátapadása folytán gonosz: életformája a farizeusság, anélkül, hogy ennek az állapotának a teljes súlyát ismerné. Leánya, aki a forradalmár diákiúba szerelmes; ennek letartóztatása után, férjhezmenésével áldozata lesz annak az embertelen életformának, amelyre a maga társadalmától függő rab-sága ítélte. Férje, az üresfejű sportbajnok, hisztériás, jómódú férfi-csecsemő, aki mellett az asszony

sorsa végkép eldől, de eldől az is, hogy belül, érzéseivel a száműzetésben férfivé kiforró forradalmárhoz tartozik.

A regény legtöbb alakja ilyen határjelenség. Kallódó jellemek, akikben él a határozott cselekvésre irányuló vágy, a kiállás az emberiség magartásért, de sorsuk, körülményeik folytán ez nem bontakozhat ki bennük tiszta erővel. Az író egyelőre nem magáról a forradalomról ír, hanem a hősi alkat megszületését kiváltó lelki feltételekről. A forradalmár fiú édesanyja mit sem tud társadalmi erőkről, küzdelmekről, de abban a pillanatban, amikor elítélt fiának levelét megkapja: a gyenge asszony előttünk változik hőssé. Az író mindig az embert mutatja meg s belőlük világítja meg a társadalom szövevényének eseményekké alakuló erőit.

A párbeszédbe sokszor egy-egy kis drámát sűrít. Minden egyes hőse a maga nyelvén beszél. De ez az erős drámai érzék sem téríti le az író műfaja területéről: megmarad a nyugodt, szélesmedrű epikánál. Érdekes ott is, ahol bővebbszavú; és minden részlete elevenen létező. E mindennapi kis életek sorából, mindennapjaik apró viszonylataiból alakul ki a háttér: a forradalom előtti Oroszország társadalomrajza, ami az egész kompozíciót egybefogja. Soós László

ATOMENERGIA. K. Mendelssohn könyve. — Dante Könyvkiadó, 1943.

Ennek az ismeretterjesztő könyvnek az a célja, hogy feltárja az olvasó előtt a jövő legnagyobb energia-forrásának, az atomenergiának tudományos alapjait és megismertessen ennek az új energiának felhasználási lehetőségeivel. Persze, ehhez elkerülhetetlen, hogy a szerző a modern elméleti fizika „ezote-

rikus” világába is bevezesse azokat az olvasóit is, akik matematikával nem foglalkoznak. Nem könnyű feladat ez. A szerző mégis vállalkozik rá s könyvéről talán azt a megjegyzést lehetne tenni; elméleti fizika szavakkal elmesélve. Ez a könyv eredetisége és bizonyára ez lesz sikerének titka is. Mindaz, amit az atomon belüli világról elmond, csodálatosnak és hihetetlennek tűnik fel matematikai levezetések nélkül. Mégis sikerül tájékoztatást adnia az anyag legmélyebb titkairól. Az anyagnak energiává és az energiának anyaggá való átalakulása nehezen magyarázható meg s a szerző a részecske-hasonlatot és a hullám-hasonlatot nem mindig választja el eléggé, de azért annak, aki figyelmesen elolvassa a könyvet, többé-kevésbé kielégítő áttekintése lesz az új fizikai világkép alapjairól. Részletesen és szemléltető módon számol be a maghasadás természetes és kozmikus folyamatairól éppúgy, mint technikai kiterjesztésének módszereiről. Nemcsak azt tudjuk, hogy az atombomba hogyan készül, hanem azt is, mi módon lesz lehetséges az atomenergiának békés célokra való felhasználása. A könyv elárulja a szerző spencerista természetbölcséleti szemléletét és erős békevágását. A fordítás Horváth János munkája. Kifogásolható, hogy a c. g. s. rendszert gyakran felcseréli a mérföldekkel és fontokkal szemléltető magyarázatai során, s ez az angol eredetiben éppen a népszerűség kedvéért érthető, de magyar fordításban annál kevésbé. (Cs. A.)

KISGYERMEK NEVELÉSE A CSALÁDBAN. E. A. Arkin könyve. — Új Magyar Könyvkiadó, 1948.

Makarenko méltán nagy feltűnést keltett könyvei után egy újabb

orosz pedagógus könyve jelent meg a magyar könyvpiacra és noha sem terjedelemben, sem pedig a módszer részletes feltárásában nem hasonlítható az előbbivel össze, mégis megérdemli a legnagyobb érdeklődést. Oroszországban elsősorú fontosságú kérdés a nevelés problémája és a jelek szerint kiváló szakemberek is nagy bőségben állnak rendelkezésre. Arkin professzor könyve bizonyos mértékig kiegészítője is a Makarenko-féle írásoknak, mert míg az utóbbi a serdülő korban lévő ifjúsággal foglalkozott, Arkin ebben a könyvében az iskolás kor előtti évekre irányítja figyelmét. Hogy ez mennyire fontos időszak, azt az író már könyvének első oldalain bebizonyítja. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ezekben az években, amikor a gyermek első benyomásait szerzi a világról, egész életére nézve szinte a legfontosabb befolyások érik. És ez az az időszak, amelyben minden egyéb behatást messze megelőz az, amit a gyermek a családon belül kap. Arkin szerint még akkor is, ha a gyermek reggeltől délutánig óvodában vagy iskolában van, az a pár óra, amit a család körében tölt, sokkal nagyobb hatással van rá, mint az óvodában vagy iskolában eltöltött egész nap. Meg is mondja, miért. Az óvoda vagy iskola a gyermek igényeihez alkalmazott intézmény, kizárólag az ő kedvéért van, de rendszerességében és alkalmazkodásában mindig van valami mesterkeltség. Ezzel szemben a gyermeknek a családon belül magának kell alkalmazkodnia és ott nem találja meg az előbbi rendszerességet sem. A család életét sokszor zavarja meg valami váratlan, újszerű dolog, egyszer vendégek jönnek, máskor igen hangosan beszélgetnek, esetek veszekednek, nevet-

séges vagy érdekes, de legtöbbször érthetetlen dolgokról beszélnek. Az apa is egyszer rossz, máskor jó hangulatban tér haza. Mindez azt jelenti, hogy a gyermek a családban az életet olyannak látja, amilyen a valóságban. És ez sokkal jobban megragadja képzeletét, mint az a mesterkelt és rendszabályozott élet, amilyenben az óvodában és az iskolában van része.

Ez a rövid kis idézet is mutatja, hogy az író minden pedagógiai előítéllettől mentes józansággal látja a kérdést. És ez a józanság és leszűrt bölcsesség nyilatkozik meg minden sorában. Katolikus szempontból külön is örömmel kell fogadni azt a könyvecskének minden lapjáról kiáradó meggyőződést, mennyire elsődleges és mindennél fontosabb a családon belüli nevelés és hogy ennek a nevelésnek legfontosabb eszköze a jó példa. Arkin szerint a legtöbb szülőnek sajátmagán kellene kezdenie a nevelést. Keresztény világnézeti alapon álló pedagógus sem fejtethné ki jobban az elkönyveztetésnek, a szülők közötti viszályoknak, a rendetlen családi életnek és az egykének erkölcsi hátrányait.

Arkin könyve nem a szakmabelieknek, hanem az érdekelt szülőknek szól és ezért fogja meg a kérdést a leggyakorlatibb oldaláról. Amennyire rövid nyolcvan kis lapon ez lehetséges, felöleli vagy legalább is érinti a kisgyermek nevelésével kapcsolatos összes problémákat, kezdve a családi nevelésben mutatkozó leggyakoribb hibáktól, az ideges, szeszélyes és makacs gyermekekig, valamint az akarat és jellemnevelés kezdetéig. Aligha van szülő, aki, ha ilyen korú gyermeke van, ne lapozná át a legnagyobb érdeklődéssel ezt a tanulmányt

D. K.

MOGOTTE ÁLL AZ ANGYAL.
Kassák Lajos regénye. — Uj Idők,
1948.

Ezt a regényt — elsőre úgy tűnik — témaköre és látszólagos problémátlansága a kassái életmű dinamikája alatt marasztja. A regény eseményfonala: három serdülő kislány, három iskolatársbarátnő története, kik közül az egyik véletlen baleset áldozataként meghal, a másik a társadalmi emelkedés útján hasznos józansággal, könnyedén le tudja magát választani ifjúkori rajongásainak káprázatairól és férjhezmegy. A harmadik kislányt életének körülményei arra kényszerítik, hogy tájékozódjék a világ dolgaiban s ezeket magán átszűrve fogadja el. A család, amelyben él, annyira összetett, hogy testvérei mind különböző házasságból származnak s maga a család a kispolgárság és a proletársors peremén él. Iskolába jár, majd megismerkedik a kenyérkereset gondjaival s társnői között egy világosan, komolyan látó munkáslánnyal. Megismeri azokat a társadalmi igazságokat, amelyek az írónak ebben a regényében is jelen vannak, mint szervesen a valósághoz tartozó igazságok, mindenki igazságai. Ez a kis hősnő az igazán, teli életű a három közül, súlyos váltságok, komoly megpróbáltatások eszköze, aki túl a csalódottságokon, a maga megrendítő élményein, a serdülőkor zaklatottságán s az érzékeny lélek hullámvérésein, a serdülőkorból kilépve, a külső és belső világ egyensúlyának lehetőségét a művészetben találja meg.

Kassák Lajos egyik központi problémája a külső és belső világ elmentmondásának rendezett feloldásának kutatása azzal a következtetéssel, hogy a művészet az, ami lehetőséget ad a rendezésre. Ezért en-

nek a regénynek a problémátlansága a kassái életmű szempontjából csak látszólagos. A regényben szinte nem tesz mást, mint szándékosan leszűkíti problematikájának határait, de következetesen hűséges marad a maga világképehez.

Egységes és arányos írásmű, ezzel a leszűkített kislányvilággal. „Angyalok és ördögök viaskodnak bennünk s közben mi egy szál kifeszített kötélén imbolygunk”, — írja hősnője. De természetesen kicsi angyalok és kicsi ördögök ezek, éppen hogy a kicsi hősnő elbírja őket: a regény arányaihoz méretezettek. A kis hősnő felnőtté érésének pillanata egyik legjobb része a regénynek: amikor felismeri barát-nőjét a zongoraművész karján, akinek idáig ismeretlenül írtak mindketten rajongó leveleket. Ez hibátlan egyszerűséggel előkészített és mégis váratlan fordulat, ebbe a csomópontba sűrűsödik össze a serdülőkor felszámolása, a leányi barátság-szerelem felszámolása, a csak rajongó szerelem felszámolása, a szeretett lény árulásának felismerése, a leszakadás az álomvilágról, dráma nélkül a drámai valóságra ébredés; s ami mindebből megmarad: a szeretet, amely nem talál tárgyat s visszafordul önmagába, hogy a jó és rossz harcával a kicsi napokban, további kétségek és kínlódások után a meglett művészetben oldódjék fel. Az őrangyalnak, amely most ott áll a hősnő mögött, ennek a nem csupán sablonos szentkép-őrangyalnak a kitágult látókör ilyen rajza után érezhető realitása van: nem a szimbólumban, hanem az író mély morálitásában, a regény kihangzásában; abban, hogy a szegények felé táruló szeretet találja meg értelmét a művészetben, az író művésznek induló hőseiben.

Soós László

Igen tisztelt Olvasónk!

1949 január 1-től kezdődően az Új Ember Jókönyv Szolgálatának valamennyi tagja illetménykötektént kapja a Vigiliát. Ezzel a Jókönyv Szolgálat résztvevői valamennyien Vigilia olvasókká és előfizetőkké váltak. Az egyenlő elbánás tisztessége szerint szeretnénk azokat a könyvbeszerzési előnyöket, amelyeket a Jókönyv Szolgálat résztvevői élveznek, valamiképpen nyújtani azoknak a Vigilia olvasóknak is, akik az Új Ember Jókönyv Szolgálat előnyeit eddig nem vették igénybe. Elhatároztuk éppen azért, hogy megszervezzük a

VIGILIA JÓKÖNYV SZOLGÁLATÁT.

Ez a kezdeményezésünk a következő lehetőségek szerint áll az előfizetők rendelkezésére:

1. Bármilyen forgalomban levő könyv megszerzését vállalja a bolti ár előzetes beküldése mellett és abból 10 % engedményt ad. Portót, postai házhoz szállítást nem számít fel.

2. A Vigilia Jókönyv Szolgálat a az előfizetők részére részletfizetési kedvezményt is biztosít, éspedig három hónapra. Ebben az esetben a bolti árat és a megengedett 7 % kezelési költséget számítjuk fel.

3. Könyvkedvelőknek legalkalmasabb, ha állandó részvételt vállalnak a Vigilia Jókönyv Szolgálatában. Ez a részvétel azzal a kötelezettséggel jár, hogy évi 120.— forintért, ami havi részletekben fizethető, vásárolnak illetménypontot. Az illetményponttá átalakult befizetések terhére kapják a Vigiliát évi 50.— forint helyett 40.— forintnak megfelelő illetménypont összegért. A Vigilia Jókönyv Szolgálat gondoskodik megfelelő könyvjegyzék összeállításáról, amely könyvek mind művészi, mind világnézeti szempontból ajánlíhatók. Az így rendelt könyveknél legalább 15 %, néha ennél is nagyobb kedvezményt tud adni, éspedig azért, mert a Vigilia Jókönyv Szolgálat résztvevője előre fizetéssel kombinált részlet-rendszerben kapja a kívánt könyveket. Ez úgy értendő, hogy a rendszeres havi befizetések révén illetménypont követelést gyűjt, vagy külön befizetésekkel vásárol. Kiválaszt néhány könyvet, amelyek meghaladják ugyan illetménypont követelését, de mint résztvevőnek, ezeket a könyveket a Jókönyv Szolgálat elküldi. Eddig az időpontig tehát előrefizetésben volt, most pedig tartozása keletkezik, amely a rendszeres havi befizetésekkel kiegyenlítődik. A Vigilia folyóirat 1949 január 1-től kezdve kibővíti könyvrovatát és abban mindazokról a könyvekről kritikát, tájékoztatást ír, amelyek a választható könyvek jegyzékébe bekerülnek. A Jókönyv Szolgálat ezenkívül gondoskodik évente egy vagy két olyan nagyjelentőségű ismeretterjesztő műről, amelyet kötelező illetménykötektént minden résztvevőnek megküld, s amelyhez ilyen módon a bolti árnál sokkal előnyösebben tudnak hozzájutni, eltekintve attól, hogy csak olyan művekről lehet szó, amelyek nem hiányozhatnak egyetlen katolikus könyvtárból sem.

Nagyon örülnénk, ha úgy érezné kedves olvasónk, hogy ezzel a bejelentéssel kimélyítettük azt a kapcsolatot, amely eddig is fennállott a Vigilia és olvasótáborra között.

GYÓGYTEA AZ EGÉSZSÉG ÖREI!

Az összes engedélyezett gyógyteák megbízható friss minőségben
NAGY drogeria, Budapest, VIII., József-körút 19.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

